

Martin Urza

Anarchokapitalismus

Vycházelo na pokračování na www.mises.cz

Úvod

V uplynulých měsících a letech jsem sepsal mnoho článků, úvah, komentářů a argumentů, ve kterých většinou velebím a obhajuji svobodu a kritizuji její opak – tedy stát. Reakce vás, čtenářů, jsou různé. Zejména poslední dobou se častěji a častěji setkávám jak s oprávněnou kritikou, že píši moc negativisticky a více kritizuji, než navrhuji řešení, tak i s pozitivními ohlasy na téma, že bych měl o bezstátní společnosti psát více. Na základě obou typů připomínek jsem se rozhodl napsat seriál článků, ve kterém bych rád čtenářům přiblížil možnou podobu bezstátní společnosti a hlavně ukázal, že idea společnosti svobodných lidí, jimž nikdo nevládne, zdaleka není tak absurdní, jak by se mohlo na první pohled zdát (i já ji zprvu tak vnímal).

Tato série článků nese jméno „Anarchokapitalismus“; podle myšlenkového směru, jehož základy spočívají v naprosté nedotknutelnosti soukromého vlastnictví a jehož nejvyšší hodnotou je svoboda a s ní neoddělitelně spjatá odpovědnost. Anarchokapitalisté věří, že každý jedinec by měl žít svobodně, dokud se své svobody dobrovolně nevzdá; a že nikdo nemá právo druhému vládnout bez jeho explicitního souhlasu. Na rozdíl od jiných anarchistických škol, které většinou kladou důraz především na osobní svobodu jedince, anarchokapitalismus obhajuje svobodu ekonomickou úplně stejně jako tu osobní; důvodem je přesvědčení, že potlačení ekonomické svobody vede zároveň k omezení svobody osobní (a naopak).

Anarchokapitalisté z absolutní nedotknutelnosti vlastnických práv vyvozují pomocí logiky celý svůj pohled na svět. Například všechna „lidská práva“ odvozují výhradně z práv vlastnických (kupříkladu právo na život vyplývá z toho, že člověk vlastní sám sebe a jeho zabitím dojde k narušení tohoto vlastnictví). Další ze základních pilířů anarchokapitalistického smýšlení tvoří takzvaný princip

neagrese, podle kterého nikdo nesmí iniciovat násilí vůči druhým. Není těžké nahlédnout, že i princip neagrese vyplývá právě z nedotknutelnosti vlastnických práv. Ostatně i podstata samotné svobody, nejvyšší z anarchokapitalistických hodnot, spočívá v možnosti každého, aby si se svým majetkem (který typicky zahrnuje i jeho tělo) nakládal dle svého uvážení, což je mimochodem nejvyšší možná míra svobody, která může platit zároveň pro všechny (vyšší míra svobody pro kohokoli už musí být nutně na úkor někoho jiného).

V současné společnosti existuje jeden typ organizací, které značně odporují anarchokapitalistickým principům. Jsou to státy. Ty svou neúctou k vlastnickým právům jednotlivců, která hrubě porušují – zákony upravujícími, jak si kdo může postavit vlastní dům na vlastním pozemku počínaje, výběrem daní konče – bez ustání den za dnem více a více, šlapou po jejich svobodě. Z tohoto důvodu vnímají anarchokapitalisté státy jako kořen většiny současného zla.

Protože o nezbytnosti státu a správnosti demokracie nás již od útlého věku, kdy se naše mysl a názory teprve začínají formovat, přesvědčují státem ovládané školy, píši své texty jako opozici proti takovým tvrzením. Mí protivníci mají ale jednu obrovskou výhodu; začali mnohem dříve a již předem nasadili většině lidí do hlav, že myšlenky, které hájím, jsou absurdní, nereálné, nežádoucí a nesmyslné. Ruku na srdce: Kdo z vás, vážení čtenáři, přistupuje k myšlence o bezstátní společnosti negativně již nyní? A kdo z vás, kteří tak činíte, se nějakou dobu seriózně a nepředpojatě tou myšlenkou zabýval? Víím, že mnozí tento text odmítnou; přesto bych vás však chtěl poprosit, abyste tak nečinili na základě „argumentů“ typu: „každý přece ví, že to by nefungovalo,“ nýbrž po zralé – a pokud možno nezaujaté – úvaze.

Na následujících řádcích bych rád nastínil přibližnou strukturu tohoto seriálu. První čtyři díly popisují obecné principy volného trhu a srovnávají centrální plánování s tržní ekonomikou. V dalších dílech jsou rozebírány jedna po druhé různé domény našeho života, které

drží ve svých násilných a nenasytných rukou stát –jako například školství či zdravotnictví– a popsány některé možné alternativy, jak by tyto služby mohly být zajišťovány svobodnými lidmi v rámci volného trhu bez účasti vlád.

Každá taková alternativa by měla ukazovat, kterak by společnost mohla fungovat na základě dobrovolného konání jedinců, kteří nejsou nikomu podřízeni; dále pak se pokusím ukázat, že nepotřebujeme nikoho, kdo by nám vládl, rozhodoval za nás a komu bychom se museli podřizovat a zodpovídat. Pokusím se také doložit, že a proč jsou tvrzení o nutnosti vlád pouze prostředky mocných, jak udržet své poddané v iluzi o tom, že je potřebují, protože jinak by se všichni změnilí v krvežíznivé bestie.

Zároveň je třeba si uvědomit, že zmíním-li se o nějaké alternativě poskytování určitých služeb bez státních zásahů, rozhodně tím netvrdím, že je to jediná možná nestátní cesta. Je absurdní se domnívat, že by žádný z milionů podnikatelů nevymyslel poskytování té které služby lépe, než jak to zde nastíním já (či jak by to dokázala vymyslet libovolná hrstka sebelepších politiků); jen si představte, jak vypadal tento svět před pouhými sto lety a jak skvělé nápady a píle mnohých lidí předčila i předpoklady těch nejodvážnějších vizionářů tehdejší doby.

A zamyslete-li se nad tím, kdo byli ti, kdo posunuli naši civilizaci tolik kupředu, uvidíte, že se nejednalo –až na výjimky– o státní úředníky a politiky, nýbrž většinou o lidi sledující své vlastní zájmy; zejména za šíření technologií a vynálezů mezi širokou veřejnost a za jejich finanční dostupnost „pro každého“ můžeme poděkovat podnikatelům, kterým je tak často vyčítáno, že sledují jen svůj vlastní zisk. Vidíme-li takové výčitky moc často, je snadné zapomenout, že těch svých zisků dosahují právě tvorbou blahobytu pro společnost; tomu, proč a jak to přesně funguje, se budu věnovat hned v prvním dílu.

O čem všem se v této sérii budete moci dočíst? Základ tvoří následujících šestnáct článků:

1. Vzácné zdroje a systém cen
2. Proč selhává centrální plánování
3. Přirozené právo
4. Podpora nezodpovědnosti vede k více nezodpovědným
5. Peníze
6. Hasiči
7. Kultura
8. Školství
9. Sociální systém
10. Zdravotnictví
11. Veřejná prostranství a svoboda slova
12. Silnice a dopravní pravidla
13. Životní prostředí
14. Soudnictví
15. Vymáhání práva
16. Armáda

Vycházet budou pravidelně každý týden v pondělí (a protože jsou již napsané, nemusíte se bát zpoždění z časových důvodů). Krom těchto pravidelných dílů vyjdou pravděpodobně ještě nějaké bonusové či dodatkové (některé už mám rozmyšlené, jiné mohou přijít na základě případných podnětů v diskusích), které ale nijak nenaruší pondělní pravidelníky. Různé přídatné díly navíc plánuji psát i v budoucnu, narazím-li na nějaké téma, které stojí za článek.

Je mi pochopitelně jasné, že i mezi libertariány existuje mnoho minarchistů, kteří považují nějaký minimální stát za nutný. Prosím ty, kdož tak soudí, aby mé články nebrali jako útok na své názory, nýbrž jako podnět k přemýšlení; konec konců, nemusíme se přece shodnout ve všem, ač pevně doufám, že snad v některém z dílů naleznete vysvětlení, proč by nějaká oblast, o které jste se doposud domnívali, že musí být spravována státem, třeba mohla v soukromých rukou svobodných lidí fungovat lépe.

Nechcete či nemůžete-li z libovolných důvodů vstupovat zde do diskuse, budu rád, pošlete-li mi své případné komentáře na mail (urza v doméně rdx2 s vrcholovou doménou cz). Jak je již asi patrné z výše uvedeného, budu rád na základě vašich připomínek a námětů přidávat další díly; a to jak k tématům zbrusu novým, tak i těm výše uvedeným (protahovat články nechci, dal jsem si –a dodržel– předsevzetí, že žádný z textů nebude –kvůli snazší čitelnosti– příliš dlouhý; v případě zájmu však mohu kterékoli téma více rozvést článkem novým). Za všechny vaše –pozitivní i negativní– ohlasy předem děkuji a doufám, že se mi podaří poskytnout náměty k přemýšlení alespoň některým z vás.

1. Vzácne zdroje a systém cen

Každý už jistě někdy slyšel něco o neviditelné ruce trhu; jedni se na ni odvolávají, druzí ji zas zesměšňují. Ne úplně každý však ví, že se jedná o sousloví relativně staré; a ještě méně lidí tuší, že toto označení poprvé použil v osmnáctém století britský myslitel Adam Smith ve svém díle „Bohatství národů“. Až zarážející však někdy je, jak málo si mnozí – a někdy i lidé s diplomem stvrzujícím jejich ekonomické vzdělání – pod tímto pojmem představí; velmi často jejich povědomí končí u toho, že tím chtěl autor asi metaforicky naznačit, že trh nějak všechno zařídí.

Pravdou sice je, že pan Smith tím pravděpodobně doopravdy chtěl sdělit, co všechno trh zařídí; nejednalo se však o žádné neurčité „nějak“. Adam Smith měl poměrně jasnou a ucelenou představu o tom, jak k tomu dojde. Tuto jeho představu o dvě století později ještě dále rozvinul a především mnohem lépe popsal vynikající ekonom Rakouské ekonomické školy, Ludwig von Mises (a dále v tom pokračoval i jeho student Friedrich August von Hayek, který za svou práci obdržel v roce 1974 Nobelovu cenu za ekonomii). Její podstatu, která platí pro každého z nás, lze shrnout asi takto: Dělám-li pro lidi něco, co je potěší, rádi mi za to zaplatí. Proto je bohatství na volném trhu měřítkem toho, jak moc člověk udělal pro druhé podle jejich vlastních žebříčků hodnot. Začněme ale od začátku.

Když lidé vedou diskuse na téma, jaký by měl být ten správný společenský řád, jak by společnost měla být zorganizována, někteří navrhnou anarchii, další minarchii, jiní monarchii, někteří demokracii/socialismus... ale o čem se vlastně baví? V čem je mezi těmito – a jinými – systémy rozdíl? Primárně jde o rozhodnutí, jakým způsobem využívat toho, čeho máme pouze omezený počet – tedy například pracovní síly, přírodních zdrojů, výrobních prostředků, materiálu. Souhrnně takovým statkům říkáme „vzácne zdroje“ a myslíme tím (zjednodušeně řečeno) vše, čeho je jen omezené

množství, takže se o to musí lidé podělit (když něco využívá jeden, nemůže to využívat zároveň někdo druhý).

Vzácnými zdroji jsou například: maso, počítač, kráva, práce operujícího chirurga, důl na železnou rudu, práce horníka, důlní vozík, ocelový ingot. Naopak vzácnými zdroji v běžných podmínkách nejsou: vzduch (tím, že dýcháte, neomezujete v dýchání nikoho dalšího – takže například v ponořené ponorce či raketoplánu na oběžné dráze vzduch vzácným statkem je) či sluneční svit. Na příkladu vzduchu můžeme krásně vidět, že vzácnost zdrojů se v čase a prostoru může měnit.

Užitek z vzácných zdrojů je subjektivní. Pro mě má například šťavnatý biftek větší užitek než hlávka zelí; pro vegetariána tomu bude patrně naopak. A právě subjektivita užitku je základem pro dobrovolnou směnu. Budu-li mít zelí a vegetarián biftek, můžeme to směnit, čímž se pro nás oba zvýší užitek z toho, co vlastněme (za povšimnutí také stojí, že se díky této transakci mají lidé lépe i bez toho, aby bylo cokoli vyprodukováno; dobrovolné směny obecně takto zvyšují užitek všech jejich účastníků). Nyní si představme, že vedle bude stát někdo další, kdo je ochoten dát vegetariánovi za ten kus masa hlávky dvě. Lze předpokládat, že vegetariánův užitek z dvou hlávek zelí převyšuje jeho užitek z hlávky jediné, takže upřednostní tuto směnu před výměnou se mnou.

Zná-li tedy vegetarián někoho, u koho lze vyměňovat maso za zelí, začne i pro něj mít maso svou hodnotu. Hodnota je též subjektivní a odpovídá buď přímému užitku z daného statku, nebo užitku toho, co lze za tento statek směnit. V druhém případě je třeba ještě kalkulovat s tím, že ta směna stojí nějaký čas, nese s sebou vždy nějaká rizika a nikdy nemáme úplnou jistotu, že proběhne. To jsou všechno faktory, které hodnotu snižují – k důsledkům toho se dostaneme později; zatím je důležité si uvědomit, že hodnotu statkům přiřazují jednotliví lidé (je tedy subjektivní) a to buď podle toho, jaký přímý užitek jim přinesou, nebo za co je mohou směnit.

Malá komplikace nastává, když mám na výměnu zelí, chci biftek, ale můj známý vegetarián (vlastníci maso) zrovna nemá chuť na hlávkou, ale dal by si chleba. V takovém případě musím hledat někoho, kdo vymění chleba za zelí. Jsou-li transakce tímto způsobem složitější, vzniká ještě jeden problém: směňuje-li vegetarián maso pouze za hlávky, je mu ihned jasné, ze kterého obchodu bude mít nakonec hlávek nejvíc; směňuje-li však nepřímo přes další lidi prostřednictvím úplně jiných statků, je porovnání výhodnosti jednotlivých obchodů těžké až nemožné. To vedlo k tomu, že si lidé zvolili nějaký vhodný statek (typicky vzácné kovy), který využívali jako univerzální prostředek směny (zvaný peníze); nebylo pak nutné stanovovat poměry mezi bezpočtem různých statků, stačil vždy poměr každého statku k penězům, pomocí kterého se pak dal snadno určit směnný poměr mezi libovolnými statky.

Směnný poměr nějakého statku a peněz nazýváme cenou. O ceně lze učinit jedno základní pozorování: ve skupině lidí, kteří spolu vzájemně obchodují (takovou skupinu můžeme nazývat trhem), se cena jednoho statku v různých směnách obvykle příliš neliší; samozřejmě se mění v čase, ale většinou je u různých prodejců v témže období v rámci jednoho trhu téměř stejná. Proč? Každý kupující se snaží nakoupit co nejlevněji, každý prodávající chce prodat co nejdraž; přičemž každý kupující má své maximum (a každý prodávající minimum), nad které (respektive pod které) už s cenou nepůjde (protože by takovým obchodem jejich subjektivní užitek nestoupl, nýbrž klesl). Kupci pak mají tendenci nakupovat u prodejců s nejnižšími cenami; prodejci chtějí, aby u nich bylo nakupováno, takže cenu snižují (konkurují si), ale ne zas tak moc, aby na tom trátili. Tímto způsobem se cena ustálí na výšce akceptovatelné pro všechny, kdo se směň účastní – a takto ustálenou cenu můžeme nazývat cenou tržní.

Všechny doposud vyřčené poznatky jsou celkem triviální a každý z nás je pravděpodobně (minimálně na podvědomé bázi) chápe – my jsme si je ale přesně vyslovili a popsali, abychom z nich mohli vyvozovat další důsledky. Nejprve je třeba si uvědomit, jaké

okolnosti mají vliv na ceny statků. Když spotřebitelé mají o něco větší zájem, případně když ono něco začne docházet na straně prodejců, stává se to vzácnějším, takže prodávající mohou zvýšit ceny, aniž by přišli o zákazníky (kdyby nechali původní cenu, zboží bude prostě hned vyprodané). Když naopak poptávka po něčem klesne, případně objeví-li se způsob, jak toho sehnat/vyrábět mnohem víc za stejné úsilí, cena klesne, neboť prodejci si mohou dovolit jít s cenou dolů (aby k sobě přitáhli co nejvíce zákazníků).

Co se bude dít, začne-li docházet nějaký přírodní zdroj, případně bude-li jeho další získávání drahé? Z výše uvedeného plyne, že poroste jeho cena, stejně jako cena produktů z něj vyrobených. A následky tohoto růstu cen? Zprv si toho spotřebitelé začnou kupovat méně (protože je to drahé, začnou se poohlížet po nějakých alternativách, jak se bez toho obejít), čímž se samo o sobě ušetří něco, co je vzácné. A zadruhé (to asi hlavně) zvýšená cena bude lákat další podnikatele vstupovat do oboru a hledat lepší řešení (použití jiných surovin, efektivnější těžbu, úspornější výrobu, produkci substitutů a tak dále). Ceny slouží jako skvělý nositel informací o světě: nemusíte vůbec vědět, co se kde stalo, z jakého důvodu je něčeho nedostatek, stačí se jen snažit maximalizovat svůj užitek (což děláte tak jako tak) a je pravděpodobné, že nebudete plýtvat; nemusíte vůbec vymýšlet žádné řešení vzdálených problémů, nemusíte mít na vše lék, stačí počkat a přirozená touha podnikatelů po zisku ty problémy řeší: čím větší je něčeho nedostatek, čím více to chybí, tím více lidí je motivováno se tím zabývat, neboť na tom mohou zbohatnout.

Když naopak začne být nějaký zdroj dostupnější (a je opět jedno, z jakého důvodu; o tom většina lidí nemusí vůbec vědět – přesto to jejich jednání ovlivní, tato informace k nim bude přenesena skrze ceny), výrobci mohou snížit ceny, aby nalákali zákazníky od konkurence. Takto budou postupovat tak dlouho, dokud to půjde, aby z toho měli takový zisk, za jaký se jim to ještě vyplatí dělat. Bude-li produkt levnější, lidé jej budou mít tendenci kupovat více a případně jím nahrazovat jiné dražší substituty (tudíž se hodně užívá toho, čeho

je hojnost, ale neplývá se tím, čeho je nedostatek). Podobná situace nastane, začnou-li spotřebitelé dané zboží prostě jen méně poptávat. Někteří prodejci půjdou s cenou dolů (mohou-li), jiní změni svou nabídku, a ostatní začnou krachovat, což je správně (daného statku je přebytek, takže je třeba jej přestat vyrábět, což se přesně stane, pokud nějací výrobci změni nabídku a ti, kdo ne, zkrachují).

Z posledních dvou odstavců plyne také následující: ti, kdo nejlépe využívají vzácných zdrojů, tedy přetváří je na něco, co je pro společnost ještě prospěšnější, bohatnou. Naopak ti, již vzácnými zdroji plývají, tedy je přetváří na něco, co má pro společnost menší cenu než zdroje, které na to spotřebují, chudnou a následně krachují. Pro řešení všech problémů typu „jak/jestli vůbec poskytovat nějakou službu“, případně „jak/jestli vůbec vyrábět nějaký produkt“, jen stačí nechat tisíce a miliony podnikatelů, aby to prostě zkusili. Ti z nich, kteří to budou dělat špatně (= jinak, než lidé chtějí), zkrachují (a půjdou dělat něco, čím prospějí společnosti více); naopak ti, kdo to budou dělat správně (= tak, jak si lidé přejí), budou prosperovat. Každá služba (i produkt) může být poskytována pochopitelně i více správnými cestami (v případě, že různé skupiny lidí preferují různé způsoby, kvalitu a cenu); pak zůstanou na trhu ty firmy, které plní přání spotřebitelů (tedy jdou kteroukoli ze „správných“ cest).

Ač jsou téměř všechny poznatky, které jsme si uvedli v tomto dílu, spíše intuitivní a jasné, prosím čtenáře, aby si je nechali projít hlavou a zamysleli se nad tím, jaké z nich vyplývají zajímavé důsledky pro organizaci společnosti. Je totiž pozoruhodné, že ač je prakticky každý ochoten se s tvrzeními uvedenými v tomto článku ztotožnit, skoro nikdo není schopen dohlédnout následky z nich vyplývající; těmi se budeme zabývat v příštím článku, ve kterém (a nejen v něm) se budeme na tento notně odkazovat.

2. Proč selhává centrální plánování

Snad každé malé dítě dnes ví, že socialistické centrální plánování selhává; příklady z historie netřeba hledat dlouho. Nyní se, prosím, vážení čtenáři, na okamžik zastavte, zamyslete a odpovězte si v duchu na otázku, proč tomu tak je. Jak byste to popsali jednou větou? Spočívá-li vaše odpověď v tom, že všechno vlastnil stát, takže nikdo neměl motivaci se o to starat jako o své, navíc všichni vše rozkrádali, tento článek vám pravděpodobně přinese nový pohled na věc.

Tato –asi nejčastější– odpověď je sice pravdivá, nicméně zdaleka nevystihuje největší problém centrálního plánování. Motivovat manažery státních podniků, aby se snažili stejně jako manažeri podniků soukromých, není neřešitelný problém. Rozkrádání majetku sice není možné eliminovat úplně, ale lze je různými opatřeními omezit. Protože jsou problémy motivace a rozkrádání považovány často za prakticky jediné, mnoho lidí se částečného centrálního plánování stále zastává. Centrální plánovači však narážejí na jiný – mnohem závažnější– zádrhel, jenž sice není široké veřejnosti tak známý, ale zato je prakticky (i teoreticky) neřešitelný.

V minulém dílu jsme si popsali, jakým způsobem neviditelná ruka trhu vede lidi ke správné alokaci vzácných zdrojů: když je něco drahé, trh skrze cenovou informaci omezí užívání daného zdroje a naopak. Tržní ceny totiž vyjadřují relativní vzácnost zdrojů, čímž efektivně koordinují lidskou činnost. V socialismu tržní ceny neexistují, tam je suplují ceny nastavené vládou, které nemají s vzácností zdrojů co dělat (důsledkem jsou mnohým známé chronické nedostatky některého –a přebytky jiného– zboží). Naprosto brilantně tento jev popsal můj oblíbený autor a myslitel Murray Newton Rothbard ve své knize „Power and Market“ (či „Man, Economy and State“), případně skvělý ekonom Ludwig von Mises ve své famózní knize „Byrokracie“. Pro centrální plánovače (a

je irelevantní, zda totalitní, demokratické, či jiné) z tohoto jevu vyplývá několik fatálních problémů, které si postupně rozebereme.

Prvním problémem je potřeba stálého monitorování případného nedostatku zdrojů. Centrální plánovač by musel být obeznámen s potenciálními nedostatky stovek a tisíců nejrůznějších zdrojů; a to nejen s faktem, že něco dochází, ale také s tím, jak moc a jak rychle se to děje. Ve volnotržní ekonomice na všechny tyto otázky automaticky odpovídá systém cen – není za to ani třeba někomu platit, každý odvede svůj malý kousek této práce jen v rámci snahy o dosažení co nejvyššího užítku.

Druhým problémem je, že i kdyby centrální plánovač všechny tyto informace získal, musí zvolit řešení. I ve zcela obecné rovině jich existuje několik: investovat do snazšího získávání onoho zdroje, dovážet z větší dálky, používat substitut, zvýšit cenu; tato řešení se mohou kombinovat, navíc má každé z nich bezpočet způsobů provedení. Z podnikatelů na svobodném trhu každý zkusí to, co považuje za nejlepší; někteří z nich to udělají dobře a zbohatnou, jiní zvolí špatně a zkrachují. I když úplně pomineme motivaci (když se podnikatel splete, přijde –na rozdíl od politika– o hodně) a odbornost (podnikatelé často –na rozdíl od politiků– svým oborům rozumějí), největší rozdíl spočívá v tom, že když mnoho podnikatelů zkusí mnoho řešení, ujmou se ta, která lidé nejvíce ocení (a ztráty za špatná řešení nesou jejich autoři), avšak centrální plánovači se prostě problém pokusí nějak řešit, přičemž není ani úplně jasné, jak poznat, zda je řešení dobré, neboť neexistují žádné jiné realizované alternativy k porovnání (a je-li řešení špatné, náklady nesou poddaní).

Třetím problémem jsou přání a požadavky spotřebitelů. Systém cen volného trhu zprostředkovává tyto informace podnikatelům přímo od spotřebitelů. Centrální plánovač musí na zjišťování stejných informací vynaložit prostředky (kdo tyto náklady platí, si jistě čtenář domyslí), přičemž to, co zjistí, bude vždy zkreslené; kdyby v roce 1975 dělal nějaký centrální plánovač průzkum, kolik

lidí chce/potřebuje mít doma počítač, zjistil by, že prakticky nikdo (s ohledem na to, že si tehdy nikdo –ani ti, kdo počítače vymýšleli a vyráběli– nedokázal představit jejich využití), takže není nutno tímto směrem vynakládat žádné vzácné zdroje.

Čtvrtým problémem je, že i kdyby centrální plánovač nějakým kouzlem dostal z lidí informace o tom, jaké služby či produkty vlastně chtějí, nemá jak zjistit poměr, ve kterém jsou tyto statky poptávány: „Pane Nováku, přejete si raději dojezdovou dobu záchranky 4 minuty, půl kila hovězího týdně, novou linku metra a jít jednou za dva týdny do kina, nebo byste raději dojezdovou dobu záchranky 7 minut, kilo hovězího týdně, opravenou dálnici a jít jednou za měsíc do divadla?“ Když si představíte to nepřeherné množství statků, které pan Novák poptává a bezpočet kombinací, jak je může poptávat, seznáte, že takový seznam reálně sestavit prostě nejde. A nyní pohleďte na tu absurdní roli centrálního plánovače, který by teoreticky měl toto zjistit nejen od pana Nováka, ale od milionů občanů! I kdyby to nějak magicky dokázal, je to teprve začátek – on by musel na základě požadavků všech poddaných nějak vyhledat optimální výsledek. Aby to udělal skutečně tak dobře jako podnikatelé na volném trhu, musel by se zabývat otázkami typu: „Je pro společnost prospěšnější požadavek pana Procházky na turistickou stezku kolem Prahy, nebo požadavek paní Vodičkové na koupaliště v Plzni?“ K zodpovězení každé takové otázky by musel vyřešit spoustu podotázek jako: „Má hlas pana Procházky stejnou váhu jako hlas paní Vodičkové? A chce pan Procházka tu turistickou stezku stejně jako paní Vodičková koupaliště, nebo to některý z nich chce víc?“ Uvědomte si ten astronomický počet kombinací všech relevantních osob a přání, které musí být porovnány; přitom dobře řešitelná není ani jedna, neboť nelze spolehlivě srovnávat preference dvou různých lidí jinak, než je nechat, aby sami ukázali, kolik jsou ochotni za splnění svých přání obětovat času a námahy. Jak už jsme si ukázali, nejlepší univerzální prostředek pro obecné vyjádření času a námahy jsou ale peníze, a jediným způsobem uspořádání věcí podle

preferencí jednotlivých lidí tak zůstává nechat tyto lidi, aby si svobodně vybrali a koupili to, co sami považují za nejlepší.

Centrálním plánováním bohužel není jen to, co někteří z nás měli možnost vidět za totality. O částečné centrální plánování se pokouší každý stát; některý více, jiný méně. Je třeba si uvědomit, že každá regulace, každý státní podnik, každý zákon o „ochraně spotřebitelů“, dokonce i každá daň, to všechno jsou prvky centrálního plánování, které naráží na výše uvedené problémy.

Má-li celý trh v rukou stát, občané žijí v chudobě a nedostatku (příkladem budiž SSSR). Když stát část trhu uvolní svobodným podnikatelům, ta začne jako mávnutím kouzelného proutku fungovat k obrazu spotřebitelů (příkladem budiž část současného trhu, kterou stát reguluje relativně málo: IT, pohostinství, cestovní ruch, retaily a jiné). Naopak ta část trhu, kterou si stát ponechal, funguje zoufale (školství, sociální systém, zdravotnictví, soudnictví a tak dále).

Představte si, že máte dva způsoby, jak řídit běh událostí: nejprve budete vše řídit jedním způsobem, nic nebude fungovat, takže zkusíte třeba polovinu těch věcí dělat způsobem druhým a ony najednou fungovat začnou, přičemž ta druhá polovina stále nefunguje. Kdo, než naprostý blázen, by v takové situaci nezkusil vše řídit tím druhým způsobem? Přesto však bláhově věříme, že některé věci stát prostě vykonávat musí. Proč? Protože nám to říkají ve (státní) škole a tvrdí nám to (státní) politici. Za totality jsme se přesvědčili, že stát zoufale nezvládá ani produkci a dovoz potravin (nedostatek masa, fronty na banány), výrobu aut (pořadníky na auta), produkci a prodej drogistického zboží (nedostatek vložek, toaletního papíru), elektroniky (pořadníky na televize, lednice), s čímž si volný trh poradí hravě a bez problémů; na druhou stranu bláhově věříme, že třeba školství a zdravotnictví v rukou státu je správná volba (ač vidíme tristní výsledky).

Důvodů pro takovou absurdní víru bude pravděpodobně více. Za nejzásadnější považují propagandu, která je nám servírována už od základní školy. Hned na druhém místě ale spatřuji fakt, že i dnes

máme na některých státem přeregulovaných trzích nějaké „soukromé“ subjekty, které moc nefungují; rozhodně o nic lépe než ty státní (zejména soukromé školy či nemocnice). Je pak snadné na ně ukázat a prohlásit: „Pohled’te, soukromá instituce nefunguje o nic lépe než státní.“

Pozorný čtenář jistě už teď chápe, proč je tento argument chybný. Takové soukromé instituce, které mají sice soukromého vlastníka, ale jinak musí prakticky vše dělat tak, jak chce stát, nemají s volným trhem mnoho společného – respektive se tím řeší ten (malý) problém s motivací, nicméně se tím neřeší žádný z (velkých) problémů uvedených v tomto článku (když stát říká, jak musí firmy soukromníků fungovat, odpadá ten moment, kdy jich to mnoho zkusí nejrůznějšími způsoby a uchytlí se ti, kdo to udělali správně). Nehledě na problémy s konkurencí; v minulém dílu jsme si vysvětlili, že ti, kdo to dělají špatně, krachují, což znamená, že ti, kdo to dělají dobře, přebírají jejich klienty – jenže stát peníze nezískává tím, že by mu zákazníci platili dobrovolně, nýbrž je vybírá na daních, ergo státní instituce mohou plýtvat vzácnými zdroji, jak je libo, ale stejně nezkrachují (a když se rozpínají po celém trhu, krachují místo toho ti, kdo to dělají lépe). A konečně stát klade na podobných trzích velké překážky pro vstup do daného odvětví, čímž uměle snižuje konkurenci a poškozují spotřebitele.

Volný trh je tedy efektivnější než centrální plánování; což nelze obejít tím, že stát zvýší motivaci řídicích pracovníků, případně sníží korupci a rozkrádání, protože zásadní problém vězí úplně v něčem jiném. Povšimněte si, že to platí obecně – pro všechny obory lidské činnosti. Není důvod, proč by některé měly být výjimkou. Přesto si to ale mnoho lidí myslí, takže budeme tyto jednotlivé oblasti probírat v nadcházejících dílech. Nejdříve se ale, hned v příštím dílu, budeme zabývat otázkami přirozeného práva; ukážeme si, že to, co je efektivní, je také morální a etické.

2 a 1/2. Nemožnost ekonomické kalkulace v centrálním plánování

Jev, kterým se zabývá druhý díl, se nazývá „nemožnost ekonomické kalkulace v centrálním plánování“. Protože jde o jednu z naprosto nejzásadnějších věcí, na které je založeno mnoho tezí napříč celým seriálem, rozhodl jsem se jí věnovat více než jeden článek. Hluboké porozumění tomuto tématu je pravděpodobně nezbytné pro úplné pochopení dalších textů.

Představme si centrálně plánovanou společnost a její vládu, jež může být tvořena jednotlivcem, případně i nějakou skupinou; není-li tato společnost na zcela primitivní úrovni technologického rozvoje, nelze považovat za reálné, aby tito panovníci rozuměli všem oborům lidské činnosti, kterým se věnují jejich poddaní. Musí tedy nezbytně vytvořit hierarchickou strukturu jedinců, kterou si lze představit jako pyramidu, jejíž základy jsou tvořeny třeba dělníky, nad kterými se nachází jejich nadřízení, nad nimi zas jejich nadřízení; a tak dále až k vládě, jež se nalézá na samém vrcholu.

Abychom ukázali, že problém centrálního plánování společnosti je naprosto fatální i v absolutně ideálních (nedosažitelných) podmínkách, předpokládejme pro všechny úvahy v tomto článku, že všichni členové dané společnosti jsou bezvýhradně čestní, za všech okolností staví blaho celku nad blaho vlastní, nikdy nekradou a na srdci jim neleží nic než budování lepších zítřků, kvůli kterému budou dřít od úsvitu do soumraku. Velmi často se lze setkat s názorem, že centrální plánování nefunguje právě proto, že lidé nemají výše zmíněné vlastnosti; já však hodlám dokázat, že i kdyby je měli, zůstane centrální plánování stále zoufale neefektivním způsobem řízení společnosti.

Ze všech tisíců a milionů zdrojů, které je třeba koordinovat a rozdělovat, se zaměříme na jeden jediný: titan. Uplatnění pro tento

stříbrně bílý kov existuje –díky jeho pozoruhodným vlastnostem– mnoho. Když pomineme, že se z něj staví pláště vesmírných sond, družic a stanic, kterými se nebudeme v článku zabývat, zbývá dostatek dalších využití, z nichž se zaměříme jen na výrobu lodních šroubů a chemických reaktorů; předpokládejme, že v naší centrálně řízené zemi existují nějaké loděnice a velmi rozvinutý chemický průmysl.

Připusťme v souladu s úvodními předpoklady, že na všech relevantních pozicích pracují toliko špičkoví odborníci, jejichž cílem není nic jiného než blaho společnosti. Chemik přesně zná a dokáže popsat výhody i nevýhody titanového reaktoru oproti jinému. Lodní konstruktér zase chápe a umí vysvětlit všechna pro a proti titanových lodních šroubů. Oba sdělí tyto závěry svým nadřízeným, kteří jim ve všem porozumějí, neboť jsou též na slovo vzatými odborníky. Spočítají si tedy, kolik titanu potřebují pro celé své odvětví a zažádají o něj. Předpokládejme však, že kovu je nedostatek, takže si moudrý centrální plánovač sezve všechny, kdo žádají o titan, a také osobu zodpovědnou za jeho produkci (v reálném světě to pochopitelně bude fungovat úplně jinak, ale zde pro zjednodušení předpokládáme ideální podmínky prosté klientelismu, ignoranství a podobně).

Jak bude takové jednání asi probíhat? Nesmíme zapomínat, že se jedná o centrálně plánovanou společnost, ve které neexistují tržní ceny. Všichni se tedy sejdou, žadatelé vysvětlí, proč potřebují titan; osoba zodpovědná za jeho produkci sdělí, jakých zdrojů je zapotřebí, aby mohlo být titanu více. Centrální plánovač teď musí učinit rozhodnutí; ale jak? Jaké faktory má vůbec zahrnout? Kdyby bylo jasné, kolik chemických reaktorů a lodních šroubů „je potřeba“, mohl by alespoň zjišťovat, kde je použití substitutu méně nákladné. Jenže ono „je potřeba“ závisí právě mimo jiné na tom, jak bude výsledné řešení nákladné; čím komplikovanější je stavba lodí, tím spíše se vyplatí jich mít méně a užívat jiných dopravních prostředků (nemluvě o tom, že zde do hry vstupuje ještě přání milionů spotřebitelů, kteří leckdy ani sami nevědí, co chtějí, dokud si to

nevyzkoušejí). Také je možné zvýšit produkci, což ovšem stojí zase jiné zdroje, pro které však pochopitelně existuje mnoho dalších využití; jeden problém se váže na druhý. A to celé je pouhý začátek, neboť i jen samotný titan lze ještě využít například ve zdravotnictví, leteckém průmyslu, někteří z něj chtějí mít hodinky a tak dále; především je ale nezbytné učinit podobná rozhodnutí nejen pro jeden kov, nýbrž pro každý z nepřeberného množství zdrojů.

Někdo by mohl namítnout, že centrální plánovač může celý problém vyřešit stanovením cen jednotlivých statků. Ceny jsou však důsledkem tržních procesů; pak vyjadřují vzácnost zdrojů a lidské preference. Stanoví-li je někdo arbitrárně, výše uvedenému problému se nevyhne, pouze jej přesune jinam; otázkám podobným těm z minulého odstavce totiž bude čelit v rámci vytváření cen, neboť v tomto procesu stejně musí porovnávat relativní vzácnost všech statků (a tu konfrontovat s poptávkou nakupujících). Další zásadní problém arbitrárního určování cen spočívá v tom, že stav světa se stále mění a proces oceňování by měl být z podstaty věci dynamický a nekonečný.

Trh naopak dovede tyto problémy řešit samovolně, neboť ceny vytvářejí sami obchodující jedinci v rámci snahy o maximalizaci svých zisků; celý proces je velmi robustní, reaguje na změny v čase, reflektuje preference všech účastníků tržního procesu i vzácnost zdrojů. Všechna výše popsaná rozhodnutí pak nedělá žádná centrální autorita, nýbrž všichni nakupující, prodávající, výrobci, spotřebitelé, zaměstnanci i zaměstnavatelé. Nemá-li volný trh nijak deformován (například státními zásahy), pak je maximalizace zisku každého jedince ekvivalentní maximalizaci jeho přínosu pro společnost (protože na jedné straně poskytování co nejžádanějších služeb znamená nejvyšší příjmy a na straně druhé snižování nákladů znamená šetření vzácnými zdroji).

Často se lze setkat s námitkou, že obří korporace jsou také centrálně plánované, což by měl být důkaz toho, že centrálně plánovaná společnost by mohla fungovat stejně. Rozdíl je však

v tom, že i hodně velká korporace se může v tržním prostředí orientovat pomocí cen. Lze ji interně rozdělit na jednotlivé divize a oddělení, aby výsledky jejich činnosti mohly být převáděny na peníze, což může sloužit jako klíč k rozdělování vzácných zdrojů. Je-li společnost centrálně plánovaná, pak žádnou takovou možnost nemá, neboť tržní ceny vznikají jen a pouze neregulovanou interakcí svobodných (tedy ne centrálně řízených) jedinců. Výše zmiňovaná korporace se tedy orientuje pomocí cen zvenčí; je-li však centrálně řízená celá společnost, tuto možnost ztrácí (respektive může se řídit cenami mimo její území, což bude patrně stejně lepší než nic, nicméně rozhodně hrubě neefektivní).

Drtivá většina států je samozřejmě řízena nějakou kombinací či kompromisem mezi volným trhem a centrálním plánováním; je však důležité si uvědomit, že výše uvedené závěry platí pro každý obor lidské činnosti, takže uzurpuje-li si stát nějaké odvětví, zavléká do něj nutně neefektivitu. Čím větší část trhu tedy stát ovládne či zreguluje, tím více se projeví centrálně neřešitelné problémy rozebírané v tomto textu.

Závěrem bych rád podotkl, že hledání všemožných kompromisů volného trhu a centrálního plánování vede pouze k tomu, že čím více odchylek od nezdeformovaného trhu existuje, tím znatelněji klesá efektivita dané společnosti jako celku; a budeme-li kvůli tomu žádat o pomoc vládu, zabloudíme v začarovaném kruhu: čím hůře je, tím intenzivněji voláme po státních zásazích, které však způsobí další zhoršení situace.

2 a 3/4. Problém ekonomické kalkulace očima jednotlivce

Jelikož se na druhý díl v celém seriálu odkazují rozhodně nejčastěji, domnívám se, že si dané téma zaslouží ještě jedno rozšíření, neboť je skutečně naprosto zásadní. Doposud jsme se na problém ekonomické kalkulace dívali pouze z pohledu centrálního plánovače; rád bych však ještě ukázal, jak vypadají důsledky nemožnosti ekonomické kalkulace v centrálním plánování z pohledu jeho poddaných.

Klíčové je si uvědomit, že každý jedinec má omezené zdroje, které využívá k uspokojování svých potřeb. Tyto potřeby mohou být zcela libovolné, materiální, duchovní, požitkářské, asketické; v každém případě však prioritu těchto potřeb zná vždy nejlépe ten člověk, kterého se to týká. Nikdo nemůže ve vší obecnosti za druhého rozhodovat, co jej učiní šťastným, fundovaněji než on sám. Pochopitelně se někdy může stát, že jedinec zvolí k uspokojení svých potřeb špatné prostředky, takže výsledek nebude odpovídat tomu, co původně zamýšlel, stejně jako je možné, že někdo jiný by vhodné prostředky k dosažení téhož cíle zvolit dokázal; bohužel to však rozhodně nikdy neumíme říct s jistotou předem a i zpětně to lze hodnotit pouze za předpokladu, že známe skutečné (nejen deklarované či odhadované) cíle dotyčného, což z principu s jistotou neznáme nikdy.

Naprosto zásadním poznáním tedy je, že nikdo nedokáže obecně za jiného rozhodovat tak dobře, jako by to dělal on sám; a i když se to občas pro nějaké rozhodnutí může náhodou povést, v žádném případě to nemůže nikdo vědět předem a s jistotou vlastně ani poté, takže je to vždy hra se zakrytými kartami. Principy ve zkratce zmíněné v tomto textu jsou meritem životního díla skvělého ekonoma Ludwiga von Misesa; jeho kniha nese jméno „Human

Action“ a patří k základním dílům ekonomické teorie, neboť myšlenky v ní obsažené jsou nezbytné pro skutečné porozumění ekonomii jakožto vědě, nejen oboru založenému na tom, co je zrovna moderní a žádoucí pro momentální společenskou a politickou poptávku.

Každý z nás tedy ze zdrojů, které má k dispozici, uspokojí ty potřeby, které se mu jeví jako nejnaléhavější; tak tomu je vždy bez výjimky, není zapotřebí žádného modelu dokonale racionálního a informovaného jedince. V praxi to znamená, že vezmeme své prostředky a svůj čas a naložíme s tím tak, jak uznáme za vhodné; nakoupíme si to, co se nám zdá nejlepší, budeme dělat to, co považujeme za nejvhodnější k dosažení našich cílů (ano, i feťák, který si jde šlehnout další dávku, dělá to, co považuje za nejlepší prostředek k dosažení svých cílů; a nikdo z nás nemůže s určitostí říci, že je to špatně, neboť nevíme, jaké jsou feťákovy cíle, a i kdybychom to věděli, není na nás, abychom je jakkoliv hodnotili či považovali za objektivně podřadné těm našim).

Co se však stane, když někdo (a většinou to bývá stát) sebere jedinci část jeho prostředků a využije je tak, jak se někomu jinému zdá nejlepší? V ideálním a velmi nepravděpodobném případě se treťí právě do toho, co si dotyčný stejně chce koupit, čímž mu neuškodí, ale ani nepomůže; v ostatních případech dostane za své peníze něco, místo čeho by si raději pořídil něco jiného, kdyby to bylo ponecháno na jeho volbě. Přesně takto fungují daně.

Efekt velmi podobný daním mají i regulace. Jejich smyslem má být údajně to, že „pomohou obyčejným lidem“ tím, že někde omezí něčí volbu. Pravdou však je, že po zahrnutí všech dopadů pomůže regulace v nejlepším případě nějaké skupině lidí na úkor ostatních; v typickém případě pak poškodí tu skupinu, kterou mají zvýhodnit, případně lze najít i takové, které uškodí prakticky všem. Klasickým a asi nejčastějším příkladem regulací, které mají „pomoci chudým“, jsou všemožné kontroly kvality zboží, které mají ochránit chudáky zákazníky, aby jim obchodníci neprodávali „šmejdý“. I kdyby taková

regulace skutečně splnila svůj účel bez dalších vedlejších efektů (což se povede zřídka) a prostě jen vyčistila trh od nekvalitních výrobků, cenu kvalitního zboží to rozhodně nesníží (ba naopak ji to dost možná zvýší, protože ti, kdo kupovali méně kvalitní výrobky, jsou nyní donuceni kupovat lepší, takže stoupne poptávka a s ní i cena), takže biti na tom budou zejména ti chudí, kterým to mělo údajně pomoci, neboť jim byla pouze odebrána možnost nakoupit nekvalitní zboží levně, takže si mnohdy místo „šmejdu“ nemohou dovolit vůbec nic. Někdo může sice namítnout, že je tato situace „donutí“ místo nakoupení méně kvalitních věcí raději počkat a později si koupit něco lepšího, nicméně tím se dostáváme přesně k tomu, co bylo uvedeno hned na začátku: nikdo nemůže za tyto jedince rozhodnout lépe než oni sami, zda je pro ně výhodnější napřed nemít nic, aby si pak mohli koupit něco kvalitního, než mít raději celou dobu alespoň zboží nižší jakosti (se všemi nevýhodami z toho vyplývajícími).

Další námitkou pro centrální plánování (a tedy proti volnému trhu) bývá přerozdělování bohatství; že nějaké služby mají prý bohatí platit chudým. To jednak vůbec nic nemění na výše uvedeném, tedy že pro ty chudé by bylo mnohem lepší, kdyby jim bohatí tyto peníze dávali přímo a oni si volili, co si za ně koupí, než aby to rozhodoval někdo jiný (když už nějaké nemravné a ohavné povinné přerozdělování vůbec připustíme), ale zejména celé násilím vynucené přerozdělování nedává přílišného smyslu, neboť bohatství je na volném trhu měřítkem toho, jak moc člověk udělal pro druhé podle jejich vlastních žebříčků hodnot; direktivní přerozdělování (a jakákoli násilná deformace trhu, tedy nejen státní, i když ta bývá zdaleka nejčastější) pak zvýhodňuje jedince pro ostatní méně prospěšné na úkor těch užitečnějších.

Závěrem bych rád znovu zdůraznil, že porozumění druhému dílu a článků na něj navazujících je klíčové k pochopení většiny ekonomických argumentů celého seriálu. Podrobné a pochopitelné vysvětlení zde rozebíraného jevu nabízí zejména kniha „Byrokracie“ od Ludwiga von Misesa; kdo nechce číst celou knihu, tomu mohu doporučit jiný pohled na věc ve velmi kvalitním článku „Opomíjená

ekonomická kalkulace“ od mého bývalého spolužáka Petra Málka (text je volně dostupný na Internetu). Jako test porozumění dané problematice si může každý čtenář zkusit sám pro sebe vyvrátit oblíbený argument etatistů: „Kdyby to či ono neplatil stát, lidé by na to dobrovolně peníze nedávali.“ Proč tato věta nemůže být nikdy platným argumentem pro zachování státu? Ačkoliv bude tato otázka zodpovězena v jednom ze závěrečných dílů seriálu, upřímně doufám, že ji nalezne každý sám ještě před přečtením odpovědi.

3. Přirozené právo

Ve dvou předchozích dílech jsme si ukázali, proč je volný trh v uspokojování lidských potřeb obecně lepší než státní centrální plánování. S tím je mnoho lidí ochotno souhlasit, avšak namítají, že takto „pravicové“ smýšlení je sice efektivní, avšak bezcitné, amorální, neetické a nespravedlivé. Je tomu skutečně tak? Znamená skutečně více státu sice menší efektivitu, ale více spravedlnosti? Pojďme si tyto otázky rozebrat a zodpovědět.

Každá lidská společnost v historii uznávala nějaký soubor pravidel, který určoval, co je dobře a co špatně. Takový seznam pravidel (zákonů) nazýváme právem. Různých práv existuje bezpočet: zvykové právo, momentálně platné zákony ČR, kodex krále Chammurapiho, nebo třeba zákoník Třetí říše. Avšak je-li něco legalizováno zákonem, nemusí to být morální a správné – i kdyby někdo považoval zákony Třetí říše za etické, lze snadno nahlédnout, že různé koncepty práv, jejichž smysl si v zásadních morálních otázkách vzájemně odporuje, nemohou být zároveň správné.

Jak by mělo vypadat „správné právo“? Těžká otázka. Zkusím tedy shrnout alespoň nějaké minimum, o kterém předpokládám, že proti němu nebude většina lidí nic zásadního namítat:

- Nikdo by neměl mít právo iniciovat proti ostatním násilí.
- Každý by měl mít právo nebýt ostatními okrádán.
- Právo by mělo platit pro všechny stejně.
- Zákon by měl být jasný a srozumitelný; ostatně, mají-li podle něj všichni žít, měli by mu rozumět a nosit jej v hlavě.

Absurdní je, že ač se pravděpodobně většina lidí na tomto minimu shodne, nesplňuje naše právo z výše uvedených bodů ani jediný. A to zatím vůbec neřešíme otázku vymáhání práva! V každé společnosti se najdou lidé, kteří její právo někdy obcházejí či překračují. To však

teď ponechme stranou; naše právo totiž nesplňuje výše uvedené body ani v rovině čistě teoretické.

První bod může překračovat policie. Ta má například právo v některých případech při pronásledování zločince násilím zabavovat auta řidičů, kterých se to vůbec netýká, nebo –ještě hůře– může tyto nevinné řidiče proti jejich vůli v jejich autech používat jako zátarasy a živé štíty (poměrně známé případy se odehrály v květnu roku 2011 v Legerově ulici v Praze či v březnu 2013 na dálnici D1). Méně zjevné –avšak mnohem častější– porušování tohoto pravidla předvádí policie při domovních prohlídkách, legitimování podezřelých osob, zastavování řidičů, předvolávání svědků; kdykoliv nevinný člověk něco z výše uvedeného odmítne, smí proti němu policie použít násilí.

Druhý bod porušují daně, které nejsou ničím jiným než zákonem legalizovanou loupeží. Stát říká: „Poddaný, dej mi peníze, sic se se zlou potážeš a vezmeme si násilím ještě víc.“ Je to v zásadě totéž, jako když vám lupič řekne: „Peníze, nebo život.“ Rozdíl je jen v tom, že stát vám za tyto peníze dá nějakou protislužbu, lupič typicky nikoliv. Na druhou stranu vám jednak lupič těžko sebere tolik (a tak často), ale hlavně i v případě, že by vám za uloupené peníze něco koupil, nic to nemění na té loupeži a on kvůli tomu nepřestává být lupičem.

Třetí bod porušují nejzjevněji politici s jejich poslaneckými a jinými imunitami, kterými nám lidově řečeno „na plnou hubu“ říkají, že před zákonem si rovni nejsme. Dále pro policisty ve službě (i jiné veřejné činitele) platí odlišné zákony než ty pro běžné poddané. A konečně lze vést filosofické debaty na téma, jak si můžeme být před zákonem všichni rovni, když někteří z nás zákony mohou měnit.

Čtvrtý bod je zajímavý zejména v kombinaci s tím, že neznalost zákona neomlouvá. Když i právníci se ve svých sporech, které se netýkají jejich specializace, běžně nechávají zastupovat specializovanými kolegy, není v našem státě pravděpodobně nikdo, kdo by všechna ta pravidla dokonale znal. Není povinnost žít podle tisíců pravidel, kterým prakticky nikdo nerozumí, něco, o čem by se

dala napsat komedie, která by byla vážně k popukání, kdyby to ovšem nebyla naše realita?

Podobné kritice by se dala podrobit drtivá většina zákoníků téměř všech současných i historických států. To není náhoda. Jednak už samotná existence státu z principu odporuje rovnosti před zákonem (pro zástupce státu musí platit jiná pravidla než pro poddané) a jednak stát musí loupit (vybírat daně), aby si vydělal na svou existenci (některé minarchistické teorie uvažují stát založený na dobrovolných daních – takový stát je však v mnohém spíše firmou).

Jeden z mála konceptů práva, který tyto (a mnohé další) požadavky splňuje a zároveň pravděpodobně asi jediný, který respektuje soukromé vlastnictví a podle kterého už v historii nějaká lidská společnost dlouhodobě fungovala, se nazývá právem přirozeným. Různých oblastí přirozeného práva se v historii dotýkalo ve svých dílech mnoho filosofů: v antice například Hérakleitos, Platón a Aristoteles, z jehož děl ve středověku vycházel Tomáš Akvinský, z novověkých myslitelů pak zejména John Locke, ale také Jean-Jacques Rousseau, ze současníků Hans-Hermann Hoppe či Norman Stephan Kinsella; nekomplexněji a dle mého názoru nejlépe přirozené právo však formuloval můj oblíbený autor a ekonom Murray Newton Rothbard ve své knize „The Ethics of Liberty“ a částečně také v manifestu „For a New Liberty“. A takový Clint Eastwood přirozené právo velmi trefně shrnul v jediné větě: „Všichni nechají všechny ostatní na pokoji.“ My máme prostor na něco mezi větou a knihou.

Přirozené právo bych popsal asi takto:

1. Vlastnictví je vztah, který přiřazuje lidem fyzické objekty (člověk může být vlastníkem objektu). Nikdo nesmí nijak nakládat s objektem, který má vlastníka, bez jeho svolení, vyjma případů, kdy je to nutné pro nápravu situace, v níž onen vlastník sám narušil cizí vlastnictví, případně porušil smlouvu.
2. Vlastnictví lze libovolně převádět a směňovat v případě, že obě strany transakce souhlasí (někteří libertariáni tvrdí, že výjimku

tvorí vlastnictví člověka člověkem, které je nepřevoditelné; jiní – včetně mě– jsou toho názoru, že člověk má svobodu sám sebe darovat či prodat a učinit ze sebe –dobrovolně– otroka); transakce mohou být realizovány pomocí smluv.

3. Každý člověk vlastní sám sebe, dokud toto vlastnictví na někoho nepřevede.
4. Něco, co v danou chvíli nikdo nevlastní, může někdo začít vlastnit tím, že to začne využívat (smísí to se svou prací, tzv. homesteading, vizte dílo Johna Lockeho). Homesteading řeší problematiku prvotního přivlastnění; když něco nepatří nikomu (například nově objevená zem a podobně), může to kdokoliv získat tím, že to začne užívat jako první.

Přirozené právo odpovídá určitému minimu toho, co většina lidí považuje za správné, morální, etické a spravedlivé: vyplývá z něj totiž zejména to, že lidé by se mezi sebou neměli okrádat, útočit na sebe (bránit se mohou) a zabíjet; vražda je porušením vlastnických práv oběti k jejímu tělu – a jak si již bystrý čtenář jistě povšiml, přirozená práva jsou vlastně práva vlastnická.

Ač snad každý souhlasí, že přirozené právo odpovídá nějakému minimu toho, co je správné, mnozí namítnou, že je to málo; že by bylo morální, kdyby právo zahrnovalo více věcí, například nezbytnou lékařskou péči. Jakkoliv ušlechtilá se může taková myšlenka zdát, její zařazení do přirozených práv je jednoduše nemožné. Proč? Inu, takovou zdravotní péči musí někdo poskytnout a zaplatit; nenašel-li by se ale nikdo, kdo by to udělal dobrovolně, musel by k tomu být násilím donucen, což by bylo porušením přirozených práv.

Když se nad tím zamyslíte hlouběji, zjistíte, že přidání čehokoliv dalšího –ať sebeušlechtilějšího– do systému přirozeného práva odporuje jeho smyslu, případně v něm vytváří nekonzistence (které ostatně obsahuje většina právních konceptů). Krom práva na zdravotní péči je to třeba i právo na vzdělání, důstojný život, důchod, bydlení – všechna tato práva (jsou-li vymezena pozitivně, tedy

nikoliv například „každý se smí vzdělávat“, ale „každému musí být poskytnuto vzdělání“) odporují prostému „nepokradeš“. Tím rozhodně nechci tvrdit, že by si lidé neměli pomáhat; jen by je k tomu nikdo neměl nutit. Ve všech známých historických společnostech, které byly založeny na přirozeném právu, byla míra dobrovolné solidarity obrovská (ono je to logické – když víte, že máte „právo“ na to, aby vám někdo v krizi pomohl, nemusíte se příliš starat o ostatní; když jste naopak závislí jen na nich, pomůžete už třeba proto, aby se příště dostalo pomoci vám).

Ač je přirozené právo tak jednoduché, lze z něj odvodit odpovědi na složité otázky, například ohledně svobody slova, svobody vyznání, pracovních poměrů, sporů o „veřejná prostranství“, ale dokonce i pravidel dopravy, nošení zbraní, potratů, prostituce a vůbec řízení společnosti (které státy formulují do tisíců nepřehledných zákonů). Ačkoliv je anarchokapitalismus jediným společenským uspořádáním, které z principu neodporuje přirozenému právu, neznamená to, že přirozené právo musí být v anarchokapitalistické společnosti v každé situaci bez výjimky dodržováno, neboť neexistují žádné univerzálně platné sbírky zákonů; mezi oblíbené kratochvíle etatistů patří vymyšlení nepravděpodobných až absurdních scénářů, které vykazují podivné výsledky po doslovné aplikaci přirozeného práva, přičemž zcela ignorují fakt, že jedná-li někdo sice v rozporu s přirozeným právem, avšak v souladu se zdravým rozumem a všeobecně přijímanou etikou (což navíc téměř nenastává), lidé jeho chování patrně akceptují (nesetkáme se tedy se svévolným trestáním za naprosto pochopitelné chování s odůvodněním, že „zákon je zákon“).

Proč se výše popsanému konceptu práva říká právo přirozené, je otázka spíše filosofická. Někteří tvrdí, že je máme všichni pevně zakódované v mozku (protože jde o vlastnická práva a vlastnit věci je pro lidi přirozené), či že je dáno od Boha. Dle mého názoru je však důležitější to, že se jedná o právo morální, etické, konzistentní a nearbitrární (platící pro všechny stejně). Hodnocení těchto přístupů nechávám na čtenáři – stejně jako porovnání přirozeného práva s tím,

které nám vnucuje stát. Nikomu asi neušlo, že jsme se zabývali pouze právem jako takovým, nikoliv jeho vymáháním, tedy uvedením do praxe; k obojímu se dostaneme ve čtrnáctém a patnáctém dílu tohoto seriálu. Příště se ale zaměříme na státní ochranu nezodpovědných.

4. Podpora nezodpovědnosti vede k více nezodpovědným

„Kdo obětuje trochu svobody, aby získal trochu bezpečí, ztratí obojí a nezaslouží si ani jedno,“ řekl Benjamin Franklin, americký myslitel a vědec osmnáctého století; já tímto citátem začínám text, který bude věnován právě státním zásahům, které si kladou za cíl zajistit lidem bezpečí a ochraňovat je. Co o takových zásazích můžeme říci?

Z prvního dílu vyplývá, že nejsou potřeba; z druhého zas, že nejsou efektivní; z třetího navíc to, že nejsou morální; a nyní, v dílu čtvrtém, si ukážeme, že i nehledě na jejich nepotřebnost, neefektivitu a amorálnost jsou důsledky takových zásahů negativní pro samotné poddané, kvůli kterým údajně vznikají.

Nejprve uvedu několik státních zásahů, které lidem slibují bezpečí výměnou za svobodu, aby si každý dovedl přesně představit, o čem vlastně mluvíme: podpora v nezaměstnanosti, důchody, právní úpravy pro smlouvy „nápadně nevýhodné pro jednu stranu“, sociální dávky chudým, zdravotní péče pro všechny, ochrana spotřebitelů, ochrana zaměstnanců, podpora svobodných matek a mnohé další.

V čem je problém? Tedy... krom toho, že to všechno trh zajistí lépe než stát (obecné principy jsou popsány v prvních dvou dílech, konkrétně se tomu budeme věnovat v dalších), nebo že je to nemorální, protože aby stát zajistil cokoli z výše uvedeného, musí předtím loupit. I kdyby toto pro někoho problém nebyl, co udělají lidé, kterým někdo zajišťuje (nebo vytváří iluzi, že to zajišťuje), že nemohou být podvedeni, že nemohou umřít hlady, že budou zajištěni na stáří, že bude o jejich děti vždy postaráno? Inu, nejzodpovědněji se patrně chovat nebudou.

Jednou z údajných „funkcí“ většiny států je, že se postarají o chudé a bezmocné; realizováno je to samozřejmě tak, že násilím donutí poddané, aby se o někoho starali. K hladkému prosazení je pochopitelně třeba v lidech stále budít pocit, že by to jinak nikdo nedělal (k dokonalosti to dotáhl Vladimir Putin, který se v současné době –únor 2013– snaží postavit mimo zákon charitativní organizaci Jevgenije Grekova, jež podle Putina ohrožuje vlast tím, že staví nemocnice). Faktem však je, že dobročinné spolky existovaly i v době, kdy stát ještě do této oblasti vůbec nezasahoval (o podrobnostech, jak takové spolky fungovaly v českých zemích, se můžete dočíst například ve výzkumech profesora Karla Engliše).

Jaký je tedy hlavní rozdíl mezi charitou dobrovolných spolků a státu? Ze strany plátců jde pochopitelně buď o dobročinnost, nebo o to, že je někdo okrade. My se ale podíváme podrobněji na stranu příjemců. Zatímco dobrovolné spolky si dobře vybírají, komu, jak moc, jak dlouho a jakou formou budou pomáhat, stát to garantuje všem jako „právo“. Tomáš Garrigue Masaryk to viděl v roce 1919 takto: „V Československé republice nebude mít více místa stará dobročinnost, která byla vždy pokládána za milost, jež obdarovaného chudáka vždy ponižovala a jeho lidské vědomí otupovala. Na místo ponižující milosti stavíme dnes sociální povinnost.“

Co je ale přirozeným důsledkem toho, když člověk v nouzi nebude muset o almužnu žádat, nebude ho to, chudáka, ponižovat, nýbrž to bude jeho „právo“? Lidé se rozhodně nebudou tolik rozpakovat natáhnout ruku. Ti, kdo ruku natáhnou, se pak nebudou tolik snažit svou situaci zlepšit. A hlavně všichni lidé v celé společnosti se nebudou tolik obávat toho, že by se do takové situace dostali.

V téměř každé diskusi o společnosti bez státu dříve či později dojde na argument tohoto typu: „Jen se rozhlédni kolem sebe. Podívej se na lidi na ulici. Podívej se na ty dementy, kteří si znovu a znovu berou od Providentu půjčky na dovolenou, které zajímá jen pivo a televize, kteří za klobásu zdarma zvolí Paroubka, kteří se

o sebe vůbec nejsou schopni postarat, protože nemají tušení o tom, jak funguje svět, neboť se prostě nestarají, je jim to jedno. Jak se tihle o sebe bez státu postarají?“ Daleko lépe, tvrdím já. Oni se o nic nezajímají prostě proto, že je k tomu nic nenutí. Vzhledem k tomu, že jim stát říká, že se o ně postará a oni to státu věří (a pro účely této úvahy je irelevantní, zda je to pravda), nemají důvod se starat. Ekonomové tento jev nazývají racionální nevědomostí (když lidé věří, že se stará stát, pak předpokládaný užitek, který jim přinese znalost nějaké informace o fungování světa, je pro ně často nižší, než vynaložené úsilí na získávání té informace).

Ono vůbec výše zmíněné volby jsou také krásným případem racionální nevědomosti. Na to, aby si člověk mezi kandidáty skutečně fundovaně vybral, musel by pročíst volební programy, prohlášení politiků, seznámit se s názory každého z nich, sledovat jejich minulost a odhadovat z ní, jak moc upřímně dotyčný své sliby myslí a tak dále. Takové studium stojí řádově velké desítky či malé stovky hodin. A co člověk za tento čas získá? Téměř nulovou šanci, že jeho hlas něco změní, když ostatní tam stejně hodí toho, kdo jim dá párek a pivo zdarma. Vykašlat se na to pak může být zcela racionální a logická volba.

Řekněme, že máte střechu nad hlavou a také co jíst. Víte, že když si vezmete půjčku, kterou jen těžko splatíte, nebo ztratíte práci, stejně to „nějak dopadne“, budete mít stále pravděpodobně střechu nad hlavou a co jíst. Jaká je vaše motivace chovat se zodpovědně? Porovnejte to se situací, kdy víte, že když něco podobného uděláte, jednou či dvakrát vám třeba pomůže charita, ale pak už o střechu nad hlavou přijdete, bude vám zima, budete mít hlad, ztratíte všechno. Jaká je vaše motivace chovat se zodpovědně? Mnohonásobně vyšší.

Stejnou situaci vidíme například na trhu práce. Stát se snaží zvyšovat počty lidí s vysokoškolskými diplomy, protože je to teď v módě, takže školství je tak nastaveno, nároky se snižují, nějakou vysokou školu může mít dnes prakticky každý, kdo jen trochu chce; a lidé často tíhnou ke snazším řešením a jednodušším vysokým

školám. K čemu to vede? Na jedné straně jsou úřady práce zavaleny sociálními antropology s diplomem z kdejaké Horní Dolní, kterých je prostě více, než kolik je jich potřeba, takže nemohou sehnat práci, protože jsou na dávkách; na straně druhé si programátor z matfyzu uloží životopis na jobs.cz a je nabídkami práce přímo zavalen doslova během několika hodin, nemluvě o tom, že sehnat elektrikáře či instalatéra je čím dál tím těžší, neboť instalatérů, elektrikářů i programátorů je méně, než kolik je jich potřeba. Ono magické „kolik je jich potřeba“, je přesně to, co žádný smrtelník nemá šanci spočítat, odpovědí je pouze trh (ano, na trhu práce to funguje úplně stejně jako na kterémkoliv jiném – jsou to přesně ty principy, které jsme si popsali v prvních dvou dílech). Tato situace je jednak typickým důsledkem centrálního plánování ve školství, ale krom toho to má ještě jednu příčinu: když se podíváte na průměrného studenta posledního ročníku gymnázia, který si vybírá vysokou školu, rozhoduje se v lepším případě podle toho, co mu jde a co jej baví, v horším (a skoro bych řekl, že častějším) podle toho, která škola jde nejlépe proflákat, případně kam jdou kamarádi, přičemž kritérium „uplatnění se v oboru“ bývá většinou podružné a nedůležité. Otázka zní, zda by tomu tak bylo i v případě, že by dotyční věděli, že pokud vystudují nějaký obor, o který není zájem, budou mít prostě existenční problémy, nebudou schopni založit rodinu a tak dále; přístup rodičů dotyčných studentů by se patrně změnil odpovídajícím způsobem.

Obecně lze tedy říci, že čím víc bude stát podporovat nezodpovědné, tím více nezodpovědných bude. Tito jen těžko vychovají ze svých dětí zodpovědné jedince, takže jejich počet bude každou generací narůstat a jejich závislost na státu se prohlubovat. To vytváří umělý argument pro to, proč je stát vlastně zapotřebí. Proč umělý? Lidský pud sebezáchovy je stále dost silný; ve většině případů jde o neochotu se o sebe starat (když to udělá někdo jiný), nikoliv neschopnost – v momentě, kdy opravdu o něco půjde a lidé budou vážně postaveni před volbu, zda se začnou chovat zodpovědně, nebo budou hladovět a mrznout, lze předpokládat, že

většina z nich dá –z čistě existenčních důvodů– přednost myšlení před mrazem (ač obojí někdy bolí). A čím více budeme přistupovat na rétoriku politiků, že lidé se o sebe nedokáží postarat, takže to stát musí dělat za ně, tím více kolem sebe uvidíme, že je to pravda; jakmile ale řekneme, že takhle tedy ne, a nezodpovědnost podporovat přestaneme, budeme svědky jejího poklesu.

Závěrem je třeba říci, že výše uvedený text neznamena, že by se o lidi v nouzi neměl starat nikdo. Historie ukazuje, že těch, kdo se starají, není málo. Jen si sami vybírají, komu pomohou a komu ne (typicky nepomáhají těm, kdo se do špatné situace dostávají opakovaně z vlastní hlouposti či lenosti, případně těm, kdo se nesnaží co nejdříve postavit na vlastní nohy). Naopak stát tvrdí, že na pomoc v nouzi má každý „právo“, což vede k obrovskému nárůstu závislých, kteří se své problémy ani nesnaží příliš aktivně řešit.

Tímto dílem končí první část tohoto seriálu, která pojednává o obecných principech lidského jednání, ekonomie, trhu a státu. Další díly jsou věnovány jednotlivým oblastem lidské činnosti, které nyní drží násilím ve svých rukou státy. My se podíváme na to, jak by mohly fungovat bez násilí na základě jednání svobodných lidí; a hned v příštím dílu se zaměříme na státem ovládané peníze a bankovníctví.

5. Peníze

Tento díl si dovolím uvést známým citátem: „Dejte mi možnost tisknout a ovládat peníze, a nebude mne zajímat, kdo tvoří zákony,“ jehož autorem není nikdo jiný než Mayer Anselm Rothschild, který dle mého názoru při formulaci této věty opomněl jeden velmi důležitý fakt; napadá některého z čtenářů, proč by panu Rothschildovi nejspíše nebylo tak úplně jedno, kdo tvoří zákony?

Skoro všichni to už vnímáme jako zcela přirozenou věc, takže často zapomínáme, že stát má na peníze násilím vynucený monopol. Co by se tedy stalo, kdyby pan Rothschild začal vesele tisknout a ovládat peníze, ale ti, kdo tvoří zákony, by zrušili zákonnou povinnost občanů tuto měnu přijímat? Patrně to, co se stalo v historii prakticky kdykoliv, kdy k tomu stát dal lidem možnost nebo když státní peníze selhávaly (typicky jich bylo tištěno příliš mnoho, což vedlo k velké inflaci): na volném trhu spontánně vznikaly soukromé peníze (většinou kryté vzácným kovem). Lidé by si po právu řekli: „Proč má mít tenhle Rothschild možnost tisknout peníze, znehodnocovat tím naše úspory a žít si za ně v blahobytu? Pryč s jeho penězi! Začněme používat jiné!“

V prvním dílu jsme si popsali, proč a jak vznikly peníze. Lidé spolu směňovali zboží a služby; když dva lidé vlastnili každý něco, co mělo pro toho druhého větší užitek než pro ně samotné, dobrovolně tyto statky směnili, čímž se zvýšil blahobyt obou bez toho, aby bylo cokoli nového vyprodukováno. Komplikace nastala v momentě, kdy jeden měl na výměnu cosi, co ten druhý nechtěl; pak museli najít nějaký řetězec lidí, přes který své statky povyměňují (například vyměnit chleba za brambory, které pak lze směnit za biftek, protože ten, kdo má biftek, nemá zájem o chleba). To je zaprvé komplikované a zadruhé není moc jasné, která nabídka je nejvýhodnější, existuje-li takových způsobů výměn více.

Tento problém byl elegantně vyřešen svobodným trhem: nějaká komodita se spontánně ustálila jako univerzální prostředek směny. Lidé ji začali přijímat i tehdy, kdy pro ni neměli přímé využití, ale věděli, že za ni budou moci snadno směňovat. Ceny všech statků byly pak vyjadřovány právě v poměru k tomuto platidlu. Příkladem takových univerzálních prostředků směny byly zejména vzácné kovy, železo, plátěné šátky, kůže, obilí a mnohé další. Tyto komodity samozřejmě plnily i nadále svou běžnou funkci (což mimochodem problematizovalo padělání: je-li například měnou obilí, tak „padělání“ znamená, že prostě pěstujete obilí; což není nijak škodlivá činnost, prostě se stanete zemědělcem).

Časem se téměř všude ustálily jako platidla vzácné kovy: daly se dobře dělit a zase slévat dohromady, nekazily se, v malých objemech bylo možné uchovávat mnoho hodnoty a především se jejich celkové množství na trhu jen naprosto výjimečně měnilo nečekaně nebo skokově (například při potopení španělského loďstva se zlatým nákladem).

Mnoho lidí si na zpracovávání kovů založilo svou živnost: zlatníci a výrobci šperků, ale také mincaři a výrobci soukromých peněz (lidé k nim nosili své vzácné kovy, které byly v mincovnách zpracovávány v mince, na kterých byla vyražena hmotnost, což usnadňovalo transakce, při kterých nebylo nutno vzácné kovy znovu dělit a vážit). Instituce podnikající v tomto odvětví postupem času začaly fungovat i jako poskytovatelé úvěrů a také jako úschovny: aby s sebou lidé nemuseli nosit přímo vzácné kovy, ukládali je u důvěryhodných zlatníků, od kterých dostávali potvrzení o uložení; s těmito potvrzeními pak začali obchodovat jako s vzácnými kovy samotnými – a papírové peníze byly na světě.

Vzhledem k tomu, že stejné instituce, které vystavovaly potvrzení o uložení vzácných kovů (tedy papírové peníze), se často také živily poskytováním úvěrů, byly půjčky nezdědka realizovány tím, že dlužník neobdržel přímo mince, ale právě tato potvrzení (papírové peníze). To pochopitelně lákalo jedince obdařené vyšší mírou

podnikavosti a nižší mírou morálky k tomu, aby půjčili více, než ve skutečnosti měli. Bylo to v podstatě jednoduché: dotyčný vydal potvrzení o uložení více vzácných kovů, než kolik jich vlastnil. To vycházelo většinou tak dlouho, dokud to nepřehnal a nezačalo se o tom proslýchat mezi lidmi. Ti pak celkem pochopitelně začali žádat za svá potvrzení drahé kovy; podvodník tolik neměl a spadla klec. Naloženo s ním bylo v závislosti na místních zvyklostech, což v lepších případech znamenalo oběšení; v horších upálení, stažení z kůže a podobné kratochvíle.

Jak už to tak bývá, když stát vidí nějakou špatnost, netrvá moc dlouho, než si na ni vytvoří monopol. Nejinak tomu bylo i s půjčováním peněz, které neexistují. V drtivé většině případů byl historický vývoj přibližně následující: stát vydával papírové peníze jako potvrzení o uložení zlata ve státní bance, pak rozpoutal válku, kterou nebylo z čeho financovat, takže vytiskl jako „přechodné opatření“ peněz více, než kolik zlata měl. Poddaným bylo prostě sděleno, že státní peníze již nejsou kryté zlatem; to se samozřejmě nesetkalo s nadšením a občané preferovali zlato před bezcennými papírky, což ale pro stát –vlastníci monopol na násilí– většinou nepředstavovalo moc velký problém: nepřijetí státní měny bylo často trestáno smrtí (někde „jen“ vězením). Ač bylo zpočátku vždy nutné státní (nekryté) peníze vnucovat lidu násilím, nebyl až takový problém během pár generací vymýváním mozků přesvědčit poddané o tom, že to vlastně nevadí; a nový způsob legalizovaného okrádání byl na světě.

Jak takové okrádání přesně probíhá? Vlastně úplně stejně jako padělání (jen když padělá stát, říká se tomu kvantitativní uvolňování). Zvýší-li se objem peněz v ekonomice, klesne jejich hodnota, takže vzrostou ceny (peníze jsou komodita jako každá jiná; je-li jich více, jsou méně vzácné, takže jejich hodnota v poměru k ostatním statkům klesá, vizte první díl). Tím pádem každý, kdo má úspory v dané měně, předává část jejich hodnoty padělateli (státu, bankám). Nominální hodnota úspor sice zůstane stejná, ale jejich vlastník si za ně bude moci koupit méně zboží, takže jejich reálná

hodnota klesne. Když si tedy někdo vytiskne miliardu korun, ukradne vlastně vše, co si za tu miliardu koupí, všem držitelům té měny (okradeni jsou v poměru podle toho, kolik korun mají).

Poté, co byly státní peníze lidem násilím vnuceny, masy si na ně – s pomocí vydatné propagandy – časem zvykly. Většina států pak ve své represivní strategii polevila: ač zákon ukládá povinnost státní platidlo přijímat, teoreticky nejsou soukromé měny v mnoha státech zakázány (jsou však znevýhodňovány tím, že státní měnu musí všichni přijímat ze zákona a navíc jsou v ní vybírány daně). Když se však někdo v praxi pokusí na tomto trhu uspět a začne se mu to dařit, je stejně systémem nějak odklizen.

V roce 1998 vytvořil Bernard von NotHaus stříbrem krytou soukromou měnu Liberty Dollar. Během několika let se dostalo do oběhu stříbro (v podobě Liberty Dollarů) v hodnotě přes sedm milionů amerických dolarů a Liberty Dollar se stával stále populárnějším. Vládu Spojených států potenciální konkurence polekala, takže bylo nutné ji utnout hned v zárodku. FBI v roce 2007 podnikla proti NotHausovi zátah, aby byl v roce 2009 obviněn a v roce 2011 odsouzen k 25 letům vězení (líčení trvalo pouhých 90 minut) za spiknutí a padělání peněz. Spiknutí spočívalo ve vytvoření konkurence k americkému dolaru (což sice zákon nezakazuje, nicméně kdo chce psa bít...) a údajné padělání peněz bylo ještě absurdnější: jedna z NotHausových mincí prý připomínala americký čtvrták (ač je na čtvrtáku podobizna muže, na Liberty Dollaru podobizna ženy); i kdyby podoba skutečně existovala, údajný „padělek“ vyrobený ze stříbra měl hodnotu 160× vyšší než onen čtvrták, který měl údajně padělat. Představte si, že očekáváte čtvrták, ale zlotřilý padělatel vám podstrčí minci v hodnotě 160× vyšší, tedy 40 dolarů; no nenaštvalo by vás to?

A tak se Bernard von NotHaus stal další obětí režimu. Jemu – i jeho nevinným zákazníkům – stát všechny Liberty Dollary prostě násilím sebral. A co Bernard von NotHaus vlastně udělal? Jaký spáchal zločin? Razil mince ze stříbra a prodával je. Nikdo nebyl

nucen ty mince kupovat. Ten muž pouze uspokojoval tržní poptávku, nic víc. Komu ublížil? Nikomu. Na rozdíl od nelegálních drog, které vláda zakazuje pod záminkou, že tím chrání nás samotné, tyto stříbrné mince neublížovaly ani jejich vlastním majitelům (těm naopak ublížila právě vláda, když Liberty Dollary zabavila), kterým pouze daly možnost volby, co dělat se svými penězi. Proč si tedy vlády po celém světě uzurpují monopol na peníze? Inu, prostě proto, aby mohly okrádat poddané. Tady skutečně žádný jiný důvod není, nelze ani říci, že by občany před něčím chránily. Svobodní podnikatelé na trhu s penězi fungovali stovky let ke spokojenosti všech; pak však státy spatřily další způsob, jak nenápadně okrádat poddané, a okamžitě se jej chytly.

Závěrem je třeba dodat, že státy většinou nedělají tyto machinace s penězi samy, aby to nebylo moc okaté. Ve skutečnosti používají k podobným lumpárnám banky, jež poměrně sofistikovaným způsobem vytvářejí peníze z ničeho (k tomu dostávají povolení od státu; o zisky se vlády s bankami dělí pomocí jiných komplikovaných a neprůhledných mechanismů). Detailní popis těchto praktik by patrně vydal na spousty knih. My však tolik prostoru nemáme, takže si jen ukážeme dva nejzásadnější důsledky výše uvedeného jednání: stálá inflace a ekonomické cykly (které jsou příčinou hospodářských krizí). O principech toho, jak ke vzniku hospodářských cyklů dochází, si může náročnější čtenář přečíst například v knize „What has government done to our money?“ od mého oblíbeného autora Murrayho Newtona Rothbarda, případně „The Theory of Money and Credit“ (vydané již roku 1912!) od Ludwiga von Misesa, nebo zagooglovat heslo „Austrian business cycle theory“; méně náročný čtenář se snad spokojí s odůvodněním, že nic jako ekonomické cykly či stálá inflace neexistovalo, dokud státy nezačaly ovládat peníze. Skutečně rád bych se tomuto tématu věnoval více do hloubky, protože nástroje, kterými vlády s pomocí bank ovládají peníze, jsou skoro až ďábelské; snad se k tomu dostanu v nějakém jiném seriálu. V příštím dílu si ale od peněz odpočineme; podíváme se na boj s ohněm a soukromé hasiče.

6. Hasiči

Soukromí hasiči. Absence státních hasičů. Když něco podobného člověk vysloví ve většinové společnosti, reakce bývají různé. Většinou velmi emocionální, často se dostáváme k různým barvitým obrazům, ve kterých figurují hořící domy, z nichž jsou zachraňováni platící zákazníci, zatímco ostatní končí v plamenech a vyskakují z oken jako živé pochodně. Protože jsou tyto emoce přesně tím, čím stát manipuluje své občany, zkusme je na chvíli odložit stranou a hlouběji o věcech popřemýšlet.

Jelikož se v článku budeme bavit o způsobu a kvalitě poskytování hasičských služeb, je pro začátek třeba zmínit, že tato kvalita hodně závisí na jejich ceně; obecně pro téměř každý stav lze říci, že za nějaké peníze navíc je možné docílit zvýšení kvality. Jeden extrém odpovídá tomu, že hasičské služby nebudou poskytovány vůbec nikým a nijak, takže náklady budou rovny nule. Druhý teoretický extrém může vypadat přibližně tak, že u každého domu bude stát plně vybavená stanice požárníků. Mezi těmito extrémy existuje spousta mezistavů, které odpovídají různě husté síti nejruzněji vybavených stanic; je evidentní, že přidáváním peněz do takového systému lze dosáhnout zvyšování kvality – například nákupem lepšího vybavení, snížením dojezdových dob a podobně.

Zdravý rozum, famózní kniha „Human Action“ od Ludwiga von Misesa, pozorování okolí a první díl tohoto seriálu naznačují, že lidé mají své potřeby, které uspokojují v pořadí od nejnaléhavějších po nejméně naléhavé (zdroje jsou omezené, nemohou tedy uspokojit všechny). To v praxi znamená, že když se mají rozhodnout, co si chtějí a mohou za své peníze koupit, postupují přibližně takto: seřadí všechny věci a služby, které chtějí nebo potřebují, do pomyslného žebříčku od nejžádanějších po méně žádané (s ohledem i na jejich cenu) a pořídí si prvních tolik, kolik si mohou dovolit. Typicky to vypadá tak, že průměrný člověk ví, že potřebuje jíst, bydlet, chodit

do práce, což budou věci, které si pořídí jako první (nejprve tedy ze svých peněz zaplatí jídlo, bydlení, dopravu do práce); dále například ví, že by ještě rád šel na koncert a pár večerů v dobré restauraci (z peněz, které zbydou, zaplatí toto); potom třeba ví, že chce jet v létě k moři a za rok si koupit auto (z peněz, které zbyly po jídle, bydlení, dopravě do práce, koncertu a večerích, odloží nějaké stranou na spoření); a konečně by také rád zašel do kina, ale například může zjistit, že na to už mu žádné peníze nezbyly – to znamená, že do kina nepůjde, protože jeho ostatní potřeby jsou důležitější. Přibližně tímto způsobem uvažuje každý z nás: stanoví si priority svých potřeb a přání a uspokojí ty nejnaléhavější, největší. Někteří mohou namítnout, že existují i lidé, kteří si to takto přímo nerozvrhnou a jednájí více impulzivně, případně jsou o tom líní přemýšlet a dělat nějaké rozumné rozvahy; ve zkratce lze na tyto námitky odpovědět, že pro tyto lidi je impulzivita či lenost přednější než uspokojování některých z výše uvedených potřeb (komu tato odpověď nestačí, toho odkazuji na výše zmíněnou knihu „Human Action“, ve které Ludwig von Mises toto jednání popisuje velmi detailně).

Jak to souvisí s hasiči? Inu, ochrana před požárem patří mezi potřeby drtivé většiny lidí; a každý pociťuje tuto potřebu v různé míře. Někdo je ochoten platit skutečně hodně za velmi kvalitní služby, jiný by nejraději platil málo za služby horší. Co se stane, když stát nastaví nějakou fixní kvalitu služeb? Ti, pro které kvalita není dostačující, si typicky koupí něco lepšího; ostatně mnoho průmyslových podniků a cennějších nemovitostí je i dnes chráněno proti požáru soukromými hasičskými firmami (majitelé chráněných objektů však musí i tak naprosto nemorálně a nesmyslně platit za protipožární ochranu státu). Jsou mezi námi ale i tací, pro které jsou státní hasičské sbory příliš nákladné a spokojili by se s levnější –leč horší– variantou. Tito lidé jsou násilím nuceni platit něco, co nechťejí. Stát prostě vezme z jejich seznamu potřeb (vizte minulý odstavec) nějakou, která je kdesi vzadu, a donutí je zaplatit ji jako první; takže kvůli uspokojení nějaké potřeby, kterou nepovažují za důležitou, nemohly být uspokojeny jiné – důležitější.

Toto (a samozřejmě fakt, že nutit někoho k platbě nějaké služby násilím je krajně nemorální) jsou tedy hlavní – a dost zásadní – důvody proti existenci státních hasičů. Když tedy připustíme, že hasičské služby bude poskytovat čistě volný trh bez státních intervencí, jak by něco takového mohlo vypadat? S ohledem na to, že tržní řešení problémů jsou výsledkem interakce obrovského množství svobodných jedinců, nelze jen tak od stolu přesně říci, jak to bude fungovat, nicméně lze leccos odhadnout. Nastíním tedy jednu z možností, jak by volný trh mohl zajišťovat hasičské služby – je pravděpodobné, že skutečnost by byla ještě lepší, protože miliony podnikatelů po celém světě vymyslí určitě mnohem efektivnější řešení.

S ohledem na to, jak fungovaly soukromé hasičské sbory v historii, lze předpokládat, že platby za tyto služby by probíhaly podobně jako pojištění. Podnikatelé budou zřizovat hasičské stanice na různých místech a lidé v okolí si budou platit jejich služby paušálně: každý měsíc zaplatí nějakou malou částku bez ohledu na to, zda u nich skutečně hoří, či nikoliv; když pak bude skutečně hořet, dotyčná firma zasáhne. Je rozumné se domnívat, že takto pojištěné by byly celé domy (těžko jednotlivci, které je prakticky nemožné včas v požáru lokalizovat), čímž odpadají scénáře, kdy hasiči vytažují z hořícího domu platící zákazníky a nechávají zbytek uhořet (pojištění bude patrně platit na celý dům a všechny osoby uvnitř – hasičská firma, která by chránila majetek, ale lidi nechala uhořet, by asi zrovna moc zákazníků neměla).

Další obrovskou výhodou tohoto principu je, že cena za protipožární ochranu by byla stanovována individuálně – byla by vyšší u budov, kde je vyšší pravděpodobnost požáru a nižší u těch, kde je pravděpodobnost nižší. Podobně jako třeba dnes v ceně pojištění proti povodni hraje roli poloha domu (v záplavových oblastech je to dražší). Pro domy lépe zajištěné proti požárům bude poplatek za protipožární ochranu nižší. Když zajišťuje tyto služby stát a jejich cena je nezávislá na riziku požáru, musí existovat mraky protipožárních předpisů, které nikdo nemá zas až tak velkou motivaci

dodržovat (a ti, kdo domy staví, nemají tak moc důvodů dělat v tomto směru více než nutné minimum). Bude-li cena za ochranu proti požáru tržní, dodržování (i vytváření) „protipožárních předpisů“ bude ekonomicky výhodné pro ty, kdo budovy staví, i pro ty, kdo je udržují a bydlí v nich. Nikdo nebude muset nikoho k ničemu násilím nutit, lidé budou motivováni tím, že při dodržování určitých pravidel prostě ušetří.

Připusťme, že někteří lidé se proti požáru nepojistí. Je velmi pravděpodobné, že firmy, které poskytují služby hašení požárů na bázi pravidelných poplatků, budou ochotny hasit požár i za přímou platbu, která bude logicky mnohem vyšší, než platba onoho pravidelného pojištění; každopádně s ohledem na to, že se jedná o hašení domu, prakticky vždy se majiteli vyplatí takový poplatek zaplatit, neboť cena domu je typicky vyšší než cena jeho uhašení. Nelze tedy argumentovat ani tím, že chudí si nebudou moci ochranu proti ohni zaplatit: kdo má dům či byt, ten má i peníze na hasiče; i kdyby se rozhodl neplatit pravidelné poplatky, tak stejně v případě požáru může zavolat nějaké firmě, která nemovitost uhasí – vyplatí se mu to prakticky za libovolnou částku, která je nižší, než cena toho, co z nemovitosti po uhašení zůstane.

Tržní ceny také zajistí odpovídající platy pro hasiče (takové, jaké si zaslouží, což jsou ty, které jsou jim lidé ochotni dobrovolně platit) i jejich „správný“ počet. Každý již určitě slyšel z úst nějakého politika, že zastaví zeštíhlování sborů hasičů, případně se postará o nárůst jejich počtů; pořád slyšíme o tom, že nějakých státních zaměstnanců je příliš málo a nezvládají dělat svou práci v požadovaném rozsahu. Jak často naopak slyšíme o direktivním zvyšování stavů pekařů, programátorů, dělníků, případně prodavačů? Nic takového není nutné, neboť neviditelná ruka trhu dokáže zajistit jejich správný počet (je-li lidí vykonávajících nějakou profesi málo, rostou jejich platy, což láká další lidi k tomu, aby se této profesi vyučili a naopak – tyto principy jsou podrobněji popsány v prvním a druhém dílu tohoto seriálu). S hasiči by to bylo úplně stejné – kdyby stát přestal toto odvětví regulovat a nechal prostor svobodnému trhu.

I historicky se soukromé hasičské sbory osvědčily. Státem financované hasičské sbory jsou poměrně novodobou záležitostí. Pověštinou se začaly objevovat až ke konci devatenáctého století, kdy zdaleka nepokrývaly tak velkou část trhu jako dnes (což přišlo až ve století dvacátém). Dříve byly hasičské služby poskytovány a placeny poměrně různě. Například v Londýně vznikly první profesionální hasičské sbory již v sedmáctém století; byly placeny pojišťovny a byly velmi úspěšné – ve městě, které bylo prakticky celé dřevěné, zasahovaly několikrát denně a uhasily stovky tisíc požárů (koho by zajímaly detaily, lze je dohledat například v knize „An Economic History of London 1800–1914“ od Michaela Balla a Davida Sunderlanda). Na území ČR byly hasičské sbory spíše dobrovolné a financované na bázi charity, nebo se jednalo o tovární hasičské spolky (jejich primárním úkolem bylo hašení případných požárů v továrnách, ale typicky chránily i přilehlé okolí); prostředky na jejich fungování byly dostatečné i bez státních zásahů (více detailů lze najít například v knize „Dějiny Moravy, Díl 4., Svobodný stát a okupace“ od Josefa Bartoše).

Ač je protipožární ochrana obecně vnímána jako statek, který by měl být poskytován státem, protože „jinak by to nefungovalo“, při bližším zkoumání zjistíme, že už to dávno fungovalo; navíc vlastně neexistují žádné důvody, proč by to fungovat nemělo. Naopak existuje mnoho argumentů, proč jsou soukromé hasičské služby nejen morálnější (nikdo nikoho nenutí násilím je platit), ale také efektivnější. Na výběr bohužel nemáme, stát nás násilím nutí platit jeho služby; totéž lze říci o subvencování kultury, kterému se budeme podrobněji věnovat v příštím dílu.

7. Kultura

Kultura –a umění obecně– obohacuje člověka na duchu i na mysl, je prospěšná společnosti; proto by měla být subvencována státními dotacemi, jinak by mnoho krásného zmizelo. Nějaké umění si na sebe vydělá samo, jiné by bez dotací zaniklo; takové přece musíme před zánikem chránit. Něco podobného vám řekne většina lidí, když se jich zeptáte, co soudí o státním financování kultury. Pojdme se však hlouběji zamyslet nad důsledky, než přijmeme nějaký zbrklý závěr.

Na úvod musím předeslat, že rozhodně nejsem žádným „odpůrcem umění“. Lidé mají často tendence si myslet, že když někdo odsuzuje subvence kultury, je proti umění jako takovému. To nemusí být pravda a rozhodně to v mém případě pravda není. Považuji umění i kulturu za velmi důležité, neboť skutečně obohacují jedince a činí je šťastnými; mě osobně například zejména rocková a klasická hudba.

Obhájci kulturních dotací z veřejných rozpočtů své postoje obhajují zejména tím, že bez subvencí by mnoho umělců nemohlo tvořit, zanikala by divadla, „nekomerční“ kinematografie by se neuživila, výstavy a muzea by jen ze vstupného nepokryly náklady. K této námitce je pro začátek nutné poznamenat, že většina velkých umělců tvořila bez státní podpory; namátkou například (napříč nejružnějšími druhy umění): Shakespeare, G. B. Shaw, Beethoven, Mozart (ten v rámci svého podivínství odmítl sloužit mocipánům a stal se svobodným umělcem), The Beatles, The Rolling Stones, Pink Floyd, Queen, Leonardo da Vinci, Raphael, Vincent van Gogh, Picasso, či Dalí.

Především je ale třeba si uvědomit, co vlastně znamená, když bez státních dotací nějaký umělec nemůže tvořit, nebo divadlo zanikne, případně film nemůže být natočen, či muzeum nepokryje náklady na

provoz. Když se takové umění neuživí samo, je to proto, že za ně lidé dobrovolně (bez donucení státem) nechtějí platit v dostatečné míře, takže náklady na provozování takového umění jsou vyšší než to, co jsou lidé ochotni zaplatit za výsledek. Z prvního dílu však víme, že takový stav znamená, že někdo plýtvá vzácnými zdroji (třeba časem umělce, budovou divadla, plátnem či barvami, hudebními nástroji); lidé oceňují tyto zdroje jako něco cennějšího než to, co z nich vzniklo (kdyby tomu tak nebylo, bylo by dané umění výdělečné). To znamená, že užitek takového uměleckého počínu je pro lidi záporný.

Umím si představit čtenáře, kteří v tomto místě rozhořčeně namítnou, že nelze přece umění a krásu přepočítávat jen na peníze! Prosím, vzpomeňme si na první díly tohoto seriálu. Jaká je hlavní funkce peněz a cen? Přece přenášení informací o vzácnosti statků a užitku z nich. Přepočítávání něčeho na „pouhé“ peníze znamená zároveň přepočítávání na užitek a spokojenost lidí. Pochopitelně není důležitý fakt, že by bylo třeba utratit více peněz na realizaci nějakého projektu, než kolik pak za něj lidé jsou ochotni zaplatit. Důležité je, co nám tato informace sděluje: lidé si takový projekt nepřejí. Je totiž třeba pamatovat na náklady obětované příležitosti: krom užitku, který výše uvedený projekt přináší, je nutné ještě započítat i to, že kvůli jeho vzniku nemohly vzniknout věci jiné; lidé v projektu zainteresovaní mohli dělat něco jiného, materiál mohl být využit jinak – už i samotná hodnota času těch lidí a použitého materiálu je vyšší, než hodnota výsledného díla (přičemž hodnota je sice číselně vyjádřena v penězích, ale pochopitelně jde o užitek pro společnost).

Většina lidí žije v představě, že „hodnota umění“ je něco, co mohou určit jen odborníci či kritici, protože mnoho prostých lidí přece „nerozumí umění“. Inu, to je typická ukázka opomenutí, k čemu vlastně umění či kultura slouží. Účelem je přece obohacení člověka na duchu, v srdci i mysli, učinění jej šťastnějším, vyvolání libých pocitů, zanechání zážitku. Jenže jakého člověka? Každého! Nejen několika samozvaných „odborníků“. Ten, kdo „nerozumí umění“, obohacen není. Ale on přece není o nic méně člověkem než ti, kdo takzvaně rozumějí; jeho přání, touhy, pocity a sny nejsou

méně důležité – a je proto zruďné nutit jej platit něco, o co nemá zájem a nic mu to nepřináší.

Často se lze setkat s námitkou, že kdyby stát umění nepodporoval, přežilo by jen to „komerční“ a „brakové“, ale některé skutečně „hodnotné“ věci nikoliv; že by se například uživily stupidní televizní seriály, jednotvárná popová muzika, ale některá skutečně hlubší díla by s tím měla problém. Co to ale znamená? Že ta jednotvárná popová muzika a stupidní seriály, které si na sebe vydělají, činí lidi šťastnějšími a dávají jim více než ta umělecká díla, která se bez státních subvencí neužívají! Námitka, že je tomu tak proto, že „jsou to přece nevzdělaní barbaři“, může být sice pravdivá, avšak irelevantní – proč by mělo mít štěstí „kulturního člověka“ přednost před štěstím „nevzdělaného barbara“? Ani já nechápu, jak někdo může preferovat například Michala Davida před Brianem Mayem, Freddiem Mercuryem, Beethovenem či Vivaldim, připadá mi to zcela pomatené. Přesto takoví lidé existují. A mně nic nedává žádné právo je násilím nutit, aby platili to, co se líbí mně, na úkor toho, co se líbí jim. Činí-li někoho šťastným seriál „Ordinace v růžové zahradě“, je nemorální, neetické, zruďné a neomluvitelné jej násilím nutit k tomu, aby platil seriál „Italští klasikové druhé poloviny 20. století“, který nesleduje a nic mu nepřináší; bez ohledu na to, jaký mám na jeho vkus názor (na čtenáři ponechám rozmyšlení, zda je větší barbar ten, kdo mírumilovně sleduje svou oblíbenou telenovelu, nebo ten, kdo jej násilím nutí, aby sponzoroval jeho oblíbené divadlo).

Navíc ten výběr nestojí vždy tak, jak je nám předkládáno a jak jsem to učinil i já v minulém odstavci. Lidé, kteří nezaplátí za divadlo či muzeum, automaticky tyto peníze nevěnují na nějaký „pokleslý brak“. Často je vůbec nevěnují žádné formě umění, ale koupí si za ně dům, auto, jídlo, nebo je třeba věnují charitě. A i kdyby někdo věřil, že existují takoví odborníci na poli kultury, kteří by dokázali (i za ostatní) rozhodnout, které umění je pouhý škvár a které je naopak dostatečně na výši, aby si „zasloužilo“ vládní subvence, snad nikdo už nemůže vážně věřit tomu, že by snad mohl existovat nějaký odborník na všechno, který by mohl za ostatní

rozhodovat, zda je pro ně přínosnější divadlo, nebo jídlo, případně zda větší užitek přináší výstava obrazů, či charitativní sbírka.

Obává-li se někdo, že umění by bez vládních subvencí přestalo existovat, pak může být klidný. Umění existovalo vždy; tato lidská potřeba je mnohem starší než jakýkoliv stát. Umělci tvořili v průběhu celé historie bez ohledu na to, zda se museli živit sami, či je podporoval mecenáš, nebo vláda. Není žádný důvod se domnívat, že zrovna teď by kultura stát potřebovala ke své existenci. Ostatně vlády berou peníze na subvencování kultury z kapes občanů; kdyby to nedělaly, měli by lidé více peněz, za které by mohli zaplatit například dražší lístek do divadla (nebo jiné umění, či cokoliv jiného; prostě to, co jim přináší největší užitek). Nemluvě o tom, že podle ČSÚ se i v současnosti (výzkum z roku 2011) stát podílí na financování kultury necelými čtrnácti procenty; zbylých šestaosmdesát bylo zapláceno dobrovolně.

Krom toho, že vlády dotují současné umělce a kulturní instituce, často se starají i o zachování starších uměleckých děl a historických památek. Proč i toto zajistí volný trh k větší spokojenosti lidí? Když nebude umělecká díla spravovat stát, případně tato úloha jejich vlastníkům. Kdo budou tito vlastníci? Svobodný trh v průběhu času zajistí, že to budou ti, kdo jsou za dotyčnou věc ochotni nejvíce zaplatit, pro které má největší cenu; o takových vlastnících lze předpokládat, že se budou také o dotyčné dílo (či historickou památku) nejlépe starat. A těmito vlastníky nemusí být jen bohatí jednotlivci, může se jednat i o dobrovolné sdružení mnoha lidí, kteří mají stejný zájem a jsou ochotni se na něj složit.

Časté námitky proti zrušení státního dohledu nad uměleckými díly či památkami jsou přibližně tohoto typu: „Co kdyby si někdo koupil katedrálu svatého Víta a otevřel si tam supermarket?“ „Kdo zabrání někomu, aby si koupil Monu Lisu a zničil ji?“ Odpověď je nasnadě: proč by někdo dal jmění za obraz, který pak prostě zničí? V případě supermarketu v katedrále svatého Víta je to podobné: chce-li mít někdo supermarket v centru Prahy, proč by platil obrovské peníze za

katedrálu, kterou mnozí ocení daleko více pro jiné účely, když si může levněji koupit nějaký jiný objekt na podobně lukrativním místě? I kdyby někdo ten chrám již vlastnil a chtěl by si otevřít supermarket, vyplatí se mu jej prodat jako chrám a za utržené peníze koupit levnější objekt (a na rozdíl vydělat). Lze pochopitelně namítnout, že nic z výše uvedeného nejsou stoprocentní záruky, avšak ty nám nedává ani stát; pro příklad netřeba chodit daleko, stačí si vzpomenout, kolik uměleckých děl a historických památek bylo státem poškozeno či zničeno na území ČR v letech 1948 až 1989.

Mnozí též namítají, že když budou umělecká díla a historické památky vlastnit bohatí, nebude se z nich moci těšit široká veřejnost. To jednak nemusí být pravda, protože i soukromí majitelé mohou svůj majetek vystavovat (ať už zdarma, či za poplatek), případně různým výstavám zapůjčovat (to v různé míře vždy dělávali a dělají dodnes). Ale není-li k ničemu podobnému vlastník svolný, lidé se vždy mohou složit a dát dohromady takovou sumu, aby od něj umělecké dílo či historickou památku odkoupili; pokud se jim takovou sumu dobrovolně vybrat nepodaří, znamená to, že současný vlastník si dané věci cení více než široká veřejnost, která pak pochopitelně nemá žádné právo mu onu věc brát násilím.

Při úvahách o vládních subvencích kultury je třeba vždy pamatovat na to, za jakým účelem lidé umění tvoří a vždy tvořili: proto, aby se z něj mohli těšit, nebo proto, aby hrstka samozvaných odborníků posuzovala, které umění je to pravé? Takové umění, které lidé nejsou ochotni platit sami a dobrovolně, jim přináší méně užitku, než kolik je stojí peněz. Bude-li kultura přenechána svobodnému trhu, vznikne jen umění, které přináší lidem více, než kolik jim bere; což za ně nemůže rozhodnout nikdo jiný, jen oni sami. A totéž platí i o vzdělávání, o kterém si více povíme příště.

8. Školství

Školství a vzdělávací systém jsou –přinejmenším na našem území– už přes dvě stovky let nerozlučně spjaty se státem. Dnes to znamená, že „pravidla hry“ ve školství určuje vláda, která rozhoduje o tom, co se musí učit, jak se to může učit, kdo to smí učit, kdo se to smí učit, kdo se to musí učit, jak dlouhou dobu musí být učen, jakým způsobem má být hodnocen, a jaký trest čeká toho, kdo se protiví jakémukoli z výše uvedených nařízení. A zejména těm, kterým už jen samy výše uvedené důvody nepřipadají dostatečné pro zrušení státního školství, je určen následující text.

Achillovou patou našeho státního školství je... naše státní školství. Dobře v něm (až na několik málo jednotlivých škol) nefunguje prakticky nic. Vlastní myšlení studentů je trestáno, individualita potlačována, není dostatečně pěstována úcta k autoritám, je vyžadováno memorování naprosto zbytečných informací, platy učitelů jsou nízké, absolventům mnohých škol chybí užitečné znalosti, studentům je dopřáváno příliš volnosti a mohou si dovolovat k učitelům skoro cokoliv, mnoho mizerných učitelů se ve školách jen fláká a jsou za své nicnedělání přepláceni, studenti nemají o výuku zájem.

Připadá vám, že jsou některé z výše uvedených bodů alespoň částečně v rozporu? To vám připadá správně, protože si odporovat skutečně mohou (ač záleží na jejich výkladu). Není tedy taková kritika státního školství docela neférová, když požaduje cosi a zároveň opak téhož? Není, ba naopak – zcela korektně poukazuje na první zásadní problém státního školství, který volný trh dokáže řešit: ve státním školství platí nějaká jednotná pravidla, která se sice v určitých detailech liší, nicméně základní směr školství je určen jednotně (kdo neví, co je „Bílá kniha“, může googlovat „Národní program vzdělávání“). Na volném trhu nic takového není. Každá škola může učit, co si zákazníci přejí.

Ne všichni rodiče mají stejnou představu o výchově svých dětí. Pro jedny je důležitější konformita, disciplína, poslušnost a podřizování se autoritám; jiní kladou důraz na individualitu, vlastní názor, pídění se po příčinách pravidel místo jejich automatického dodržování a následování jen takových autorit, které si jejich potomci sami zvolí. Pro některé je důležitá výchova k náboženství (kterých existuje celá řada) a například sexuální zdrženlivosti, další zas chtějí své děti před náboženstvím chránit a vyhovuje jim dnešní moderní pojetí sexuální výchovy. Takových rozporů existuje bezpočet. Nelze říci, že cokoli z výše uvedeného (či bezpočtu názorů někde na pomezí mezi výše uvedenými postoji) je špatně. Ani nelze tvrdit, že nějaká skupina má „pravdu“. Je to čistě otázka názoru na to, jak kdo chce vychovávat své děti. Proč hledat nějaké kompromisy a zlaté střední cesty, když mohou existovat různé školy s různými pravidly a různou výukou? A toto je něco, co bude vždy volný trh nabízet nesrovnatelně lépe než stát, který něco takového v požadované míře zajistit prostě nedokáže (kvůli nemožnosti ekonomické kalkulace, vizte Misesovu knihu „Byrokracie“, nebo – zkráceně– druhý díl tohoto seriálu).

Dalším neřešitelným problémem státního školství je fakt, že v něm neexistuje –ani existovat nemůže– žádný způsob, jak odlišit dobrého učitele od špatného. Prakticky každý, kdo dostane odpovídající diplom, může jít učit. Vláda pak dohlíží (navíc špatně) pouze na to, zda nějaký učitel není tak extrémně špatný, že je to zjevné (například opilství v práci). Krom takových marginálních případů stát prostě neumí vůbec rozlišovat učitele podle kvality. A s ohledem na to, že kvalitu učitele nelze změřit exaktně a pro různé studenty jsou různí učitelé dobří či špatní, je tento úkol pro centrální plánovače nesplnitelný. Trh tento problém vyřeší zcela automaticky, úplně stejně jako v kterémkoli jiném odvětví: čím je někdo lepší v tom, co dělá, tím více jsou lidé ochotni za jeho služby platit. Není třeba žádného centrálního algoritmu na určování kvality architektů, programátorů, grafiků, nebo třeba kuchařů (dobrý kuchař

své restauraci získává zákazníky a naopak). Pro učitele by na volném trhu platilo totéž.

Logickým důsledkem nemožnosti posouzení kvality učitele jsou tabulkové platy. A co se stane, když zaměstnanec za dobře a špatně odvedenou práci dostane stejné peníze? Že to všechny motivuje k flákání, je asi zjevné na první pohled. Navíc je třeba si uvědomit další důsledek: pro schopné odborníky je učení bídě placená práce, protože jinde mohou dostat více; naopak pro budižkničemy, kteří jsou schopni jen horko těžko získat diplom na nějaké mizerné pedagogické škole, je taková práce skvěle platově ohodnocená, neboť jim jinde víc nedají. Z toho bohužel vyplývá, že čím je člověk schopnější v nějakém oboru, tím menší motivaci pro učení mu státní školství dává (a naopak).

Celkem typickou námitku proti volnotržnímu školství představuje to, že by údajně někteří chudí (nebo lakomí, případně tací, kteří nechápou hodnotu vzdělání) rodiče svým dětem školu nezaplatili, což by mohlo vést k tomu, že by se některým –třeba talentovaným–dětem nedostalo vzdělání. Inu, je-li dítě opravdu schopné, školám se vyplácí učit je zdarma (či velmi levně), neboť takoví studenti zvyšují úroveň školy (jednak „táhnou“ méně talentované spolužáky nahoru a jednak zlepšují školám statistiky úspěšných absolventů) a dělají dobrou reklamu (tohle není žádná pustá teorie, to se děje na mnohých soukromých školách už dnes). Další řešení nabízí charita, které se budeme hlouběji věnovat v devátém dílu, takže ji zde nebudu více rozebírat.

Obě uvedená řešení samozřejmě vyžadují alespoň minimální součinnost ze strany rodičů, což se může na první pohled jevit jako nevýhoda; při bližším zamyšlení je však patrné, že je-li rodičem ignorant, který se o své dítě prostě nestará, stát tomu stejně moc nepomůže (sice většinou dostane dítě do školy, jenže ta dotyčnému studentovi typicky nedá prakticky nic; on naopak často maří výuku a obohacuje své spolužáky věcmi, o které jejich rodiče –ani učitelé–zrovna dvakrát nestojí). Namítá-li teď někdo, že byť i nepatrné

zvýšení šancí na dobrý život pro „problémové dítě“ za ten pokus stojí, já se jej ptám: „Jsou pro Vás šance pro problémové děti tak důležité, že by Vám nevadilo, kdyby jim měli být spolužáky – a nezřídka terči šikany– Vaši vlastní potomci?“ Protože něčí děti to být musí. Krom toho stát dost možná napáchá v rámci „dávání šancí problémovým dětem“ v konečném důsledku více škody než užitku i jim (vizte čtvrtý díl).

Asi nejčastější námitka proti ponechání školství volnému trhu zní asi takto: „Vždyť i teď máme soukromé školy, jen se na ně podívejte, většinou nestojí za nic a často jen prodávají diplomy.“ Zde je nutné poznamenat, že ač školu vlastní soukromník, stát mu diktuje, co nesmí, smí a musí, ergo to nemá s volným trhem prakticky nic společného (nehledě na umělou konkurenci v podobě státních škol). V takovém prostředí může být skutečně výdělečné prostě učit špatně a rozdávat diplomy. Na svobodném trhu by ale takový diplom, který dá škola sama svému absolventovi, neměl valné hodnoty (s výjimkou renomovaných škol); lze předpokládat, že by existovaly certifikační firmy, které by právě vzdělání studentů posuzovaly nezávisle na škole, ze které dotyčný přišel, takže by většinou udělení diplomu nebylo vůbec záležitostí školy. Motivace takových certifikačních autorit dělat svou práci dobře je jasná: kdyby certifikovaly (třeba za úplatu) každého, tyto certifikace o vzdělání by pak ztratily hodnotu, takže by o jejich služby přestal být zájem.

Avšak hlavní výhoda volného trhu, která však dnešním soukromým školám pod státní taktovkou chybí, je možnost volby učit si po svém. To je hlavní síla svobodného trhu! Miliony podnikatelů si založí školy, zkouší všemožné způsoby výuky; ti dobří prosperují, špatní krachují. Stát si nic takového dovolit nemůže; jednak nemůže zkoušet nepřehledné množství možností naráz a jednak si nemůže dovolit přílišné experimentování.

V celém článku se odvolávám na to, že stát dovoluje školám učit v zásadě jen jedním způsobem a příliš je omezuje. Navzdory tomu naše zákony dovolují školám specializovat se na různé obory,

v rámci čehož mohou mít i výrazně odlišnou hodinovou dotaci jednotlivých předmětů, tak v čem je problém? Podobné uvažování ukazuje na to, že jsme již představou státního školství bohužel tak svázáni, že si neumíme představit nic jiného. S trochou fantazie si ale můžeme položit například následující otázky: Je nutné, aby ve škole byly vůbec vyučovány nějaké předměty? Musí být studenti (jakkoli) hodnoceni? Je nutná věková segregace do tříd? Musí učitelé motivovat děti k učení? Ač si můžeme myslet, že máme na tyto –a všechny ostatní– otázky odpovědi, jak to můžeme vědět jistě, dokud to někdo nezkusí?

Existuje i taková teorie vzdělávání, která popisuje školu, jež by fungovala asi takto: Studenti by nebyli nijak věkově segregováni, neexistovaly by žádné třídy, ačkoli věkové rozpětí je plánováno dost velké (asi tak od čtyř do devatenácti let). Ve škole by se nevyučovaly žádné předměty. Studenti by měli k dispozici nástroje a věci (počítače, hřiště, knihovnu, dílny, pomůcky, sešity, psací potřeby, zahradu...) k volnému užití. Nikdo by je nenutil ani učit se číst a psát. Neexistovaly by žádné známky, zkoušení, testy. Učitelé by nic direktivně nenařizovali, jen by pomáhali v případě, že jsou dětmi požádáni. Impuls ale musí vždy vyjít od studenta, nikdo nesmí nikoho k ničemu nutit. O všech podstatných věcech ve škole, které nemohou být individuální a musí být nějak rozhodnuty, se rozhoduje prostým hlasováním, kde mají hlasy studentů i učitelů stejnou váhu; takže hlas čtyřletého je stejný jako hlas devatenáctiletého, který je stejný jako hlas učitele. Toto hlasování by zahrnovalo například i rozhodování o tom, kteří učitelé dostanou na další rok smlouvu.

Zvolili byste pro své děti podobnou školu? Já rozhodně ano. Pokud by nás takových bylo víc, třeba by trh ukázal, že tento systém vzdělávání má smysl. Nikdo další by se tohoto experimentu však účastnit nemusel. Není nic špatného na tom, když má někdo o výchově svých dětí jinou představu. Na volném trhu může být zároveň realizován bezpočet různých řešení, neboť není vázán nějakým centrálním plánováním ze strany státu.

8 a 1/2. Školství a svoboda

Osmý díl tohoto seriálu byl zakončen odvážnou teorií o tom, jak by také mohlo fungovat vzdělávání. Připadá vám to nereálné? Pomysleli jste si něco o tom, že tohle už ti libertaráni snad ani nemohou myslet vážně? Jedná se o salónní teorie a pusté tlachy někoho, kdo o učení nic neví? Myslíte si, že by to nefungovalo?

Když jsem o této teorii slyšel poprvé, pomyslel jsem si přibližně totéž. Kdykoliv jsem se o ní bavil s někým z oboru, setkal jsem se pouze s kritikou. Je to přesně jeden ze způsobů výuky, který by nikdy žádná vláda nezavedla, protože to přece odporuje všemu, co o školství víme. Takže to přece nemůže nikdy fungovat.

Leč Hanna a Daniel Greenbergovi byli jiného názoru. V roce 1968 se rozhodli právě takovou školu založit. Školu v Sudbury Valley, ve které nejsou vyučovací hodiny, nevyučují se žádné předměty, nikdo studenty k ničemu nenutí, neznámkuje je, nijak jinak nehodnotí; je jim jen ponechán prostor, aby si dělali, co chtějí. Nejsou tam žádné třídy, děti nejsou věkově segregované, jsou všechny pohromadě, od čtyřletých až po devatenáctileté. Rozhodování (včetně toho, kterým učitelům bude a nebude prodloužena smlouva) je řešeno hlasováním, ve kterém jsou hlasy všech (čtyřletých, devatenáctiletých i učitelů) rovnocenné.

Výsledky? Excelentní. Škola v Sudbury Valley za skoro padesát let své existence vychovala stovky úspěšných absolventů, kteří se jsou mimo jiné –kupodivu– schopni zařadit do státního školství: osmdesát procent z nich získalo vysokoškolský diplom. Za celou dobu se nenašel ani jeden absolvent této školy, který by neuměl číst a psát (ač právě toto je velmi častou námitkou odpůrců takového stylu výuky). V Sudbury Valley se též nevyskytuje šikana. Psychologové, kteří se tímto jevem zabývali, si to vysvětlují dvěma způsoby: jednak se domnívají, že velký vliv na to má právě absence věkové

segregace, díky které nejsou slabší děti (časté oběti šikany) nuceny porovnávat se s vrstevníky, ale mohou trávit čas s mladšími (navíc se často stává, že starší se mladších zastávají); a jednak děti často přijímají vzorce chování, které kolem sebe vidí. Proto také šikana tolik bují ve školách, kde se učitelé chovají ke studentům autoritativně (totéž lze v tvrdším měřítku pozorovat na vojně), nikoliv v Sudbury Valley, kde se nikdo s takovým chováním nesetká. Více se o této škole lze dočíst například v publikacích psychologa Petera Graye, případně stačí googlovat heslo „Sudbury Valley“.

Úspěchy školy v Sudbury Valley inspirovaly mnohé další podnikatele; desítky podobných škol byly založeny v několika dalších zemích světa. Jejich výsledky jsou velmi podobné těm ze Sudbury Valley. Navzdory těmto prokazatelným fascinujícím úspěchům legislativa mnohých států takové školy odmítá. Znamená to, že pokud by si například zde v ČR někdo otevřel takovou školu, stát by ji jako školu neuznal, což by vedlo k tomu, že studentům by takové studium nebylo uznáno jako povinná školní docházka a jejich rodiče by měli problémy se sociálkou jako ti, kdož se o své děti nestarají. Spravedlivé, že?

Považuji za důležité zdůraznit, že rozhodně netvrdím, že by celé školství mělo vypadat takto a všechny školy by měly fungovat podle sudburského modelu. Předpokládám, že pro některé děti je takový způsob vzdělávání vhodný, pro jiné nikoliv (totéž lze ostatně říci o každém systému, včetně toho současného). To ale neznamená, že by měl být plošně zakazován. Lidé jsou různí, to ví přece každé malé dítě; proč tedy jejich individualitu potlačovat a snažit se je pod hrozbou násilí indoktrinovat a ze všech sil cpát jejich vzdělání do nějakého jednotného vzoru, který vytvořila vláda?

Dokud ale bude pravidla celého školství určovat vláda, spousta dobrých způsobů vzdělávání nikdy nebude mít šanci vzniknout. Když totiž někdo vymyslí pravidla pro školu taková, jaké mají v Sudbury Valley, drtivá většina lidí (a zejména pedagogů a všemožných expertů na vzdělávání) řekne, že by to nikdy nemohlo

fungovat. Nikdo to tedy nezkusí a zůstane to pustou teorií. A pochopitelně nejde jen o sudburský model! Různých teoretických způsobů vzdělávání existuje bezpočet; a jediným způsobem, jak zjistit, které z nich v praxi fungují, zůstává, že někdo prostě přijde a zkusí to (přičemž samozřejmě nikdo nebude nutit žádné rodiče, aby své děti do takové školy dávali, to bude čistě na nich). Dokud ale nebudou lidé v takovém experimentování svobodni, zkusit to nemohou, takže mnoho dobrých vzdělávacích modelů zůstane neověřenými teoriemi.

Bohužel jedním z důvodů, proč si většina států školství a vzdělávací systém tak podmanila, je právě snaha o to, aby byl každý jedinec správně indoktrinován a bylo mu vysvětleno, že systém, ve kterém žije, je ten správný. Nevěříte? Vezměte si do rukou libovolnou učebnici základů společenských věd, případně nějaké občanské výchovy. Stále nevěříte? Zagooglujte heslo „klíčové kompetence“ a zaměřte se zejména na kompetence občanské.

Sám jsem se o sudburském modelu bavil s mnoha lidmi. Často s pedagogy. Dokonce i se dvěma experty na vzdělávání, kteří celou svou profesní kariéru zasvětili učení, učení jak učit, vydávání učebnic, a různé práci pro ministerstvo školství. Vždy jsem začal tím, že jsem model popsal jako teorii a diskutoval o něm pouze v teoretické rovině; neříkal jsem, že někde funguje. Nejčastěji jsem se setkal s touto větou (a čím více zkušeností s pedagogikou dotyčný měl, tím kategoričtěji a jistěji ji pronesl): „Tohle je nějaká teorie, zní to sice hezky, ale v praxi to nikdy fungovat nebude, protože studenti se chovají jinak.“ Jistě, chovají se jinak! Ještě aby ne, když jsou v úplně jiném školském systému. Problém každého takového pedagoga (či pedagogického experta) je právě v tom, že vše soudí jen podle toho, co vidí v současném systému. Není ale rozumné předpokládat, že když se studenti chovají v jednom školském modelu nějakým způsobem, budou se stejně chovat i v modelu diametrálně odlišném.

V souvislosti s tím mě napadá paralela o fungování společnosti. Když se vedou diskuse o bezstátním zřízení, mnozí velmi často předpokládají, že se lidé budou v takové společnosti chovat stejně, jako se chovají teď. To je ale pochopitelně velký omyl. Lidé se teď o některé věci nestarají a některé věci nedělají prostě proto, že je za ně dělá stát. Je chybou se domnívat, že kdyby se stát starat přestal, oni by své chování nezměnili. Je to podobně krátkozraké jako odsouzení sudburského modelu na základě toho, že kdyby se v něm studenti chovali tak, jako v současných školách, nefungoval by.

Dejte lidem okovy a budou agresivní, nedůvěřiví. Přikovejte někoho ke zdi, bude se snažit osvobodit, chovat se nepřátelsky, nedůvěřivě. Pak jej od zdi odpoutejte, dejte mu o něco delší řetězy. Co zpozorujete? Bude ještě agresivnější, uvidí šanci, bude se snažit utéct o to usilovněji, protože teď může dělat alespoň něco. Co z toho vyvodíte? Že je třeba více okovů a kratší řetězy, neboť člověk přikovaný ke zdi je klidnější než ten, který se může pohybovat alespoň po místnosti? Protože přesně tak uvažují mnozí o státu: čím víc stát „povolí řetězy“, tím se lidé údajně začnou chovat hůř a zneužívat toho. Jenže naprosto zjevná pravda spočívá v pravém opaku. Řešením je dotyčného propustit z okovů a dát mu svobodu. Protože svoboda je přirozená, pak bude spokojen.

Mohu to pozorovat i sám na sobě. Dokud jsem věřil státu, poslouchal jeho zákony, žil pod vlivem propagandy, zajímalo mě spíš to, co je psáno, než co je správné. Dodržoval jsem zákony dokonce i tehdy, když jsem nemusel, například jsem danil i příjmy, které by stát neměl šanci vypátrat; měl jsem pocit, že tak se chová dobrý člověk, protože to mi bylo celý život vštěpováno. Když jsem se od tohoto pohledu osvobodil, staly se dvě věci. Jednak je má mysl svobodná. To je nádherný pocit, věřte mi. A jednak jsem pochopil, že morálka a etika je nadřazena zákonům; ty dodržuji jen proto, že musím, a jen tam, kde by mě v případě nedodržení stihl trest; jinak pro mě neznamenaají nic než okovy, které jsem nikdy neodsouhlasil a které mi násilím nasadila vláda, kterou jsem si ne zvolil. Necítím tedy žádnou povinnost se jimi řídit a nemám žádné výčitky tato pouta

kdykoliv opustit. To ale neznamená, že se ze mě stal grázl. Ba naopak. Dostal jsem se už do situací, kdy bych si prostým odvoláním se na zákony mohl pomoci, ale zachoval jsem se raději správně než v souladu se zákonem. Řídím se morálkou a etikou. Už nehledím na to, co je psáno, nýbrž na to, co je dobré a co špatné. A troufám si tvrdit, že jsem lepším člověkem, než jsem byl předtím.

Tím nechci říct, že kdyby neexistoval stát, začali by se všichni lidé chovat čestně a správně. Je mi jasné, že nezačali. Jsem však přesvědčen, že by se nezanedbatelná skupina lidí stala zodpovědnější, protože by se museli starat sami o sebe. A domnívám se, že zodpovědnost je ctností, která vede k ctnostem dalším... museli člověk tvrdě pracovat na tom, aby něčeho dosáhl, více si toho pak váží, stejně jako si více váží práce druhých, než někdo, kdo jen rve a natahuje ruku ke státu. O tom však více a podrobněji napíši v dalším dílu o sociálním systému.

9. Sociální systém

Důchody, podpora v nezaměstnanosti, všemožné sociální dávky a péče o chudé obecně jsou doménami, ve kterých se moderní státy angažují tak výrazně, že už je mnoho lidí považuje za jednu z klíčových rolí státu, ba dokonce se lze často setkat s názorem, že kdyby nic z výše uvedeného neřešila vláda a kdyby solidarita nebyla vynucena násilím, prakticky by zanikla. Protože jsou tyto názory ve společnosti již silně zakořeněny, lidé nezdědka zapomínají na fakt, že vlády ovládající sociální systém jsou relativní novinkou; dříve však tyto věci také normálně fungovaly, avšak na bázi dobrovolnosti.

Rozhodně kategoricky odmítám variace na téma, že „by to nefungovalo“; zejména proto, že už to stovky let fungovalo, ale také z důvodu, že pokud solidarita lidem skutečně leží na srdci tak moc, že jsou ochotni tím argumentovat ve prospěch omezování vlastní svobody vládou, nevidím důvod, proč by k její realizaci potřebovali státy a jejich zákony.

Sociální systém fungoval daleko dřív, než se tohoto úkolu ujal stát. Z dostupných zdrojů je dokonce zřejmé, že tehdejší sociální systém založený na dobrovolnosti byl patrně relativně efektivnější než současný státní. Informace na toto téma jsou značně roztroušené v množství historických pramenů, avšak skvělé kompilační práce zabývající se právě charitou zejména na území ČR a Velké Británie (i s odkazy na odpovídající historické spisy) sepsal inženýr Hynek Řihák; koho by zajímaly podrobnosti, může si od něj vyhledat (je to volně šiřitelné, takže stačí zagooglovat) například „Vzdělání pro chudé aneb nezapomínejme na charitu“, „Ne až tak divoký 'divoký' kapitalismus“, „Soukromé školství ve Velké Británii, dětská práce a stát v 19. století“, „Dobrovolné nemocnice, lékařská péče a stát ve viktoriánské Velké Británii“, „Svépomocné spolky“, případně „Nástin charity ve viktoriánské Velké Británii – starobince pro chudé“.

Ač bylo forem dobrovolného sociálního systému nepřehledné množství, většinou se jednalo o různé dobročinné spolky, z nichž nejvýznamnější byly dva typy. Prvním typem byly klasické charitativní organizace, do kterých se sdružovali majetní za účelem podporování různých skupin chudých. Tím druhým byly takové lokální „sociální pojišťovny“, které fungovaly tak, že se do nich sdružovalo větší množství lidí, kteří pravidelně platili (relativně nízké) poplatky, přičemž když pak měl někdo z nich problém, spolek mu pomohl. V drtivé většině případů takové spolky negenerovaly žádný zisk a byly vlastněny přímo svými členy. Krom těchto mechanismů existovaly ještě spousty dalších (dočíst se o nich můžete ve spisech uvedených výše).

Dříve fungovala solidarita dobrovolná, teď je nahrazena solidaritou vynucenou. V čem je rozdíl? V první řadě je třeba zmínit ten nejdůležitější: státní sociální systém funguje tím způsobem, že je nejdříve nutné někoho oloupit a ožebračit, až potom je možné pomáhat. Ostatně nikdo jiný než stát nemá tolik drzosti nejprve lidem vzít velkou většinou plodů jejich práce a nakonec jim do očí domýšlivě říci: „Vidíte, vždyť nemáte na to, abyste uživilí své děti, nebo abyste měli ve stáří za co koupit chleba. Buďte vděční, že z toho, co vám vláda nakradla, uvidíte alespoň mrzkou almužnu.“

Drtivá většina peněz, které vláda vybírá na sociální systém, končí v systému důchodovém. V souvislosti s tím je zejména nutné si uvědomit, že stát prostředky vybrané do sociálního systému nijak nezhodnocuje; naopak z nich značnou část odebere (i pokud pomíneme korupci a plýtvání, přinejmenším musí z něčeho platit armádu úředníků, která to celé realizuje) a zbytek pouze přerozdělí. Z toho logicky vyplývá, že kdyby si lidé tytéž peníze, které odvádějí na důchody státu, šetřili sami pro sebe, byli by na tom mnohem lépe. Nejčastější protiargumenty jsou dva. První spočívá v tom, že když bude někdo spořit peníze v bance, ta může zkrachovat a o peníze přijde – jistě, to se stát může, ale lze tomu předejít; místo ukládání peněz do jedné banky může ostatně uložit do více bank, koupit nemovitost, investovat do akcií, nebo třeba kupovat zlato a to

schovat do tajné skrýše pod podlahu (nic z toho sice nepřináší stoprocentní jistotu, ale to ani stát ne; ostatně lze pozorovat, jak se věk odchodu do důchodu stále zvyšuje). Druhý protiargument stojí na tom, že lidé jsou nezodpovědní a mnozí by si na důchod prostě nespořili; a jeho vyvracením se zabývá prakticky celý čtvrtý díl tohoto seriálu.

Další podstatný rozdíl mezi dobrovolnou charitou a násilným státním sociálním systémem spočívá v tom, že vláda musí z podstaty věci vytvořit jednotný systém, který platí pro celou zemi a všechny občany, zatímco dobrovolná solidarita svobodných lidí funguje mnohem adresněji. Výhodou decentralizované charity je to, že může vypadat na každém místě jinak podle toho, co je zrovna kde zapotřebí a není svázána žádnými univerzálními pravidly, jež nemohou být z principu dobrá pro všechny. Jako příklad mohou sloužit výše uvedené dobročinné spolky nahrazující sociální pojištění: spolky těch, kdo vykonávali rizikovější profese – například horníci – vybíraly typicky více peněz například na zajištění rodin při smrti živitele, případně na zaplacení zdravotní péče a tak dále; centrální plánování sociálního systému nikdy nemůže být tak efektivní.

Adresnost charity a dobročinných spolků také mnohem lépe brání zneužívání sociálního systému. V případě lokální charity dohlíželi na zneužívání přímo ti, kdo do ní přispívali vlastní peníze; jejich motivace je tedy nesrovnatelně vyšší než motivace úředníků, kteří mají hlídat parazitování na penězích, které ani nejsou jejich.

Státním úředníkům a vůbec těm, kdo sociální systém realizují a uvádějí do praxe, může být také vlastně jedno, jak dlouho budou pobíratelé podpory na státu závislí. V enormním zájmu dobročinných spolků naopak je, aby se pobíratelé podpory co nejdříve postavili na vlastní nohy! Tomu je většinou podřízeno fungování celé charity a způsob poskytování oné podpory. Dobročinné spolky, které fungovaly vlastně jako pojišťovny pro vlastní členy v případě ztráty zaměstnání, typicky aktivně dohlížely na to, zda si pobíratel případně

podpory shání práci a často mu proplácely výdaje s tím spojené (například cestovní výlohy, náklady na rekvalifikaci a tak dále). Dobrovolný sociální systém se –na rozdíl od státního– často řídí tím, že je lepší dát chudému prut a naučit jej rybařit, než mu darovat jen rybu.

Neméně důležitým problémem státního sociálního systému je i to, že existuje „právo“ někoho na to, aby z něj dostával prostředky. A není tak těžké si představit rozdíl v přístupu ke své životní situaci u člověka, který si uvědomuje, že žije z milodarů (a je za ně tedy patřičně vděčný), a u toho, kdo je přesvědčen, že na peníze státu, ze kterých žije, takzvaně „má právo“ (a místo vděku často nastupuje nespokojenost z toho, že nedostává víc – má přece „právo“ na to, aby mu ostatní zajistili „důstojný život“). Někdy je až trochu s podivem poslouchat takzvaně pravicové názory některých lidí, kteří jsou schopni nadávat na „socky a nemakačenka, kteří jen žijí z podpory“ a jedním dechem dodat, že „nějaký sociální systém stát poskytovat musí“, z čehož zároveň vyplývá, že musí existovat něčí „právo“ na podporu; jak může někdo prohlásit příjem sociálních dávek za právo a přitom kritizovat lidi, kteří toto „právo“ využívají?

Častým argumentem ve prospěch zachování státního sociálního systému je mimo jiné to, že jsme civilizovaní lidé a jako takoví nemůžeme přece nechat chudé umírat hlady. I když pomineme, že charita založená na dobrovolnosti dokáže totéž (navíc je pomoc lépe cílena), rád bych podotknul, že v našich geografických končinách reálně nikdo není v takové finanční situaci, která by jej nutila trpět hlady. Dokonce ani lidé na ulici, bezdomovci, kteří někdy ani žádnou podporu od státu nepobírají (osobně znám takových několik a celkově jich rozhodně není málo), nehladoví, protože vyžebrať na frekventovaném místě peníze na jídlo na celý den trvá nanejvýš pár hodin (a při troše štěstí pouhých několik minut).

Velmi zajímavá otázka zní, proč tomu tak je. Před nějakými sto lety chudí hladověli (a to často i s podporou státu), před pěti stovkami let často hladověla i střední třída; dnes však v „západním

světě“ nemají hlad ani bezdomovci a žebráci. Pochopitelně je to dáno tím, že celá společnost v čase bohatne. To, co má dnes každý druhý, byla včera záležitost boháčů. Ostatně třeba z lidí, kteří žijí ve Spojených státech pod takzvanou „hranicí chudoby“, má v domácnosti 76 % klimatizaci, 66 % více než dvě obyvatelné místnosti na osobu, 97 % alespoň jednu barevnou televizi, 62 % satelitní či kabelovou televizi, 75 % auto, 30 % dvě a více aut, 73 % mikrovlnku, 50 % hi-fi aparaturu, 33 % myčku na nádobí, 99 % ledničku a 46 % z nich bydlí ve vlastním domě. Před sto lety by byly takové poměry považovány za naprosto luxusní. Když se zamyslíme, z jakého důvodu byly věci, které dnes považujeme za běžné, dříve vnímány jako luxus, odpověď je nasnadě: chamtiví a sobečtí podnikatelé ve své honbě za ziskem učinili všechno to zboží dostupné obyčejným lidem, aby jim je mohli prodávat a tím bohatnout; a za to jsou tak často odsuzováni. Rozhodně tento růst, který zejména chudým tolik pomohl, nezpůsobilo okrádání bohatých; to jej naopak efektivně brzdí (lze jen hádat, kolik zkrachovalých firem by mohlo přežít a učinit všechny výše uvedené výtěžky chudým ještě přístupnější, kdyby je ovšem nezlikvidovala daňová zátěž, případně státní regulace).

A neoddiskutovatelným faktem je, že čím více se o chudé stará stát a prohlašuje to za svou úlohu, tím méně se starají občané (proč by měli, když už se stará stát; ostatně za jejich peníze), což chápal Tomáš Garrigue Masaryk již roku 1919: „Na místo ponižující milosti stavíme dnes sociální povinnost.“ Prosím vážené čtenáře, aby se při posuzování nutnosti státního sociálního systému zamysleli nejen nad tím, co je na první pohled vidět, ale i nad tím, co kvůli tomu nefunguje a neexistuje, a zejména nad tím, jaké nevyhnutelné a nechtěné důsledky s sebou přináší, přiznáte-li někomu „právo“ na peníze ostatních jen na základě toho, že je sám chudý. Ne nepodobné je to s „právem“ na lékařské ošetření, které si rozebereme v dílu příštím.

10. Zdravotnictví

Zdravotnictví je jedna z mnoha oblastí, které jsou tak silně regulované, že je de facto řídí stát a podléhají centrálnímu plánování. Vláda akredituje nemocnice i jednotlivé lékaře, čímž určuje, kolik jakých nemocnic kde bude; zároveň také pomocí zákonů a regulací upravuje prakticky vše, co se v těch nemocnicích děje, čímž je –i v případě, že je přímo nevlastní– ve skutečnosti řídí více, než jejich případní majitelé. A jak už to tak u podobných věcí bývá, skoro nikdo už si je bez státu ani nedokáže představit.

Daleko nejčastějším argumentem proti volnotržnímu zdravotnictví bývá něco ve smyslu, že zdravotní úkony jsou tak drahé, že by si je mohli dovolit jen ti nejbohatší z nejbohatších a bez státu by nebylo vůbec možné poskytovat zdravotní péči v současném rozsahu. Upřímně řečeno nerozumím, jak někdo může dojít k tak absurdním závěrům. Stát přece nedělá nic jiného, než že násilím vezme od lidí prostředky, ze kterých jim pak zaplatí zdravotní péči. Nedisponuje žádnými magickými tajuplnými kouzly, kterými vybrané prostředky nějak záhadně zhodnotí a zaplatí z nich něco, co by si lidé jinak dovolit nemohli; naopak disponuje jistými –o poznání méně kouzelnými– triky, jak z vybraných peněz dost značnou část znehodnotit. Stát tedy rozhodně nezajišťuje žádný větší rozsah zdravotní péče, který by si lidé nemohli zaplatit sami (oni si to ostatně skrze stát sami platí). Naopak nezřízené plýtvání, všudypřítomná korupce, nemožnost ekonomické kalkulace (podrobně vysvětlená ve druhém dílu) a nutnost platit armádu úředníků, která celé to přerozdělování realizuje, rozsah a kvalitu dostupné zdravotní péče výrazně snižuje.

Jak by si tedy mohl obyčejný člověk dovolit zdravotní péči, když operace stojí desítky až stovky tisíc a existují dokonce i zákroky a léčby za miliony? Musel by mít každý tyto miliony našetřené ve slavníku pro strýčka Příhodu? Pochopitelně ne. Institut pojištění

(dokonce i přímo zdravotního) tu byl a úspěšně fungoval stovky let i bez státu. Princip spočívá v tom, že když občas někdo potřebuje drahou léčbu, není nutné, aby si prostředky na ni spořil každý sám. Bohatě stačí, když bude mnoho lidí platit pravidelně nějakou relativně malou částku, přičemž když se pak někomu z nich něco stane, je léčba pokryta ze společného fondu. K tomu ale není vůbec zapotřebí státu.

A co s těmi, kdo si pojištění prostě nezaplatí a na přímou platbu nemají? Necháme je umírat po ulicích? Inu, pro takové je poslední šancí charita a dobročinnost. Taková charita typicky v minulosti posuzovala, do jaké míry si za svou situaci postižený může sám, jak moc ji mohl ovlivnit, jaké jsou jeho momentální možnosti, ale také jak nákladnou léčbu dotyčný potřebuje. Pomoc byla tedy pochopitelně poskytována zejména dětem či nemohoucím; naopak ne povalečům a nezodpovědným ignorantům (ale někdy se i takovým pomoci dostalo, zejména nebylo-li to moc drahé). Více o fungování charity bez státu lze nalézt v minulém dílu. Odpověď na původní otázku tedy zní, že nemocné patrně nenecháme umírat po ulicích v případě, že se jedná o takové, kteří svou situaci nemohli příliš ovlivnit (děti, starci, nemohoucí, mrzáci), ale pravděpodobně nebudeme tak shovívaví k nezodpovědným peciválům. Proč je tento přístup žádoucí, je vysvětleno ve čtvrtém dílu tohoto seriálu.

Existuje určitá humánní myšlenka, která říká něco ve smyslu: „Rovná zdravotní péče pro všechny.“ Obávám se, že většina jejich zastánců ji obhajuje jen proto, že ji nedomysleli do konce. Ono totiž „rovná zdravotní péče“ může znamenat leccos od špičkově vybavené kliniky plné nejlepších expertů až po pouštění žilou v zaplivaném sklepě; ta věta neříká nic o konkrétní kvalitě, ale jen o tom, že musí být pro všechny stejná. Mylná představa většiny lidí spočívá v tom, že to v praxi znamená nějakou průměrně kvalitní lékařskou péči pro každého; jejich intuitivní vnímání takové myšlenky tedy říká, že průměrný člověk bude mít lékařskou péči asi takovou, jakou by si mohl zaplatit sám, přičemž bohatí budou navíc platit těm chudým, aby se to zprůměrovalo. Skoro nic však není dále od pravdy! Stát

z vybraných peněz spotřebuje neuvěřitelné množství na platy úředníků, kteří celý ten moloch udržují v chodu, a též na korupci (která je nedílnou součástí státu a byrokracie, nikoliv něčím, co se dá „vymýt“). Ten zbytek, který není rozkraden a vyplacen na úřednických platech, je pak investován zoufale neefektivně vinou nemožnosti ekonomické kalkulace (podrobnosti jsou v druhém dílu tohoto seriálu). Výsledkem tedy není nic jako „průměrná lékařská péče pro všechny“, nýbrž velmi podprůměrná až zoufalá péče v poměru k množství peněz, které lidé do toho systému platí; takže i „obyčejný člověk“, kterým se politici tak často ohánějí, je na tom bit. Namítá-li někdo, že je to tak správně a že bychom se měli uskromnit proto, aby mohl být ošetřen skutečně každý narkoman a alkoholik (neboť „obyčejný člověk“ není ten případ, který by na ošetření neměl, jak jsme si naznačili výše), pak se jej ptám: „Skutečně považujete za morálně správné, aby se vašim dětem dostávalo horší zdravotní péče proto, aby měla hrstka nezodpovědných stejné ošetření?“

Jinou –trochu méně extrémní– myšlenku lze zas formulovat takto: „Dobrá, ne úplně každý musí mít stejnou zdravotní péči, ale nějaké základní ošetření by mělo být poskytnuto vždy každému.“ Něčeho podobného lze dosáhnout pomocí dobrovolné charity (podrobnější vysvětlení se nalézá v minulém dílu). Když to však dělá stát, rozhodně nejde jen o přesun prostředků od všech k těm nejchudším; cestou se jich totiž enormní množství poztrácí a zbytek je investován chybně (vizte výše). Stát tedy opět nemá jinou možnost dosažení tohoto cíle než pomocí zhoršení lékařské péče pro všechny ostatní.

Další poměrně emocionální argument, se kterým se lze setkat po vyvrácení všech výše uvedených, spočívá v tom, že mnoho obyčejných lidí už teď tak tak vyjde s penězi, takže by si nějaké soukromé zdravotní pojištění neměli z čeho platit. Krom toho, že jej předchozí odstavce vlastně zcela vyvrací, rád bych explicitně zdůraznil, že tak málo peněz mají ti lidé právě proto, že jsou tak extrémně daněni; celková daňová zátěž našeho státu je tak velká, že

kdybychom daně neplatili, měli bychom k dispozici většinou přibližně dvakrát až čtyřikrát více prostředků než nyní.

Obrovským problémem zdravotnictví není jen systém placení skrze stát; jsou to i spousty zákonů a regulací, které znemožňují podnikatelům hledat efektivní způsoby léčení pacientů. Typickým příkladem je to, že každý nový lék musí nejprve projít sadou zdlouhavých a drahých laboratorních testů, případně pak ještě testů na zvířatech, než jej vláda dovolí testovat na lidech; souhlas těch lidí, na kterých by to bylo testováno, na věci nic nemění, nejprve je nutné zajistit alespoň nějakou bezpečnost. Taková regulace je přece správná, že? Nechceme, aby zlé farmaceutické korporace testovaly na lidech jen pro zvýšení svých zisků, nebo ano? Tohle vám odkýve asi tak 99 % lidí; máme demokracii, takže je to správné (a skutečně to tak funguje). Kdo že je proti? Jen několik bláznivých extrémistických libertariánů obhajujících svobodu jedince za každou cenu, jinak nikdo, takže je to v pořádku? Ach, málem bych zapomněl, ještě je tu jedna skupina: lidé, které zrovna zabíjí nemoc, na kterou sice kdosi vyvíjí lék, jenže ten musí ještě projít nějakými testy, takže mají smůlu. Necháme je humánně umřít, protože testování léků na lidech (byť s tím souhlasí) je přece špatné. Nemluvě o tom, že kdyby to bylo povoleno, sice by to podstatně urychlilo vývoj medikamentů a zachránilo mnoho životů, ale to je také špatně, neboť to přináší zisk těm zlým farmaceutickým korporacím.

Problém je v tom, že podobných zákonů, regulací, nařízení a omezení, jež zní na první pohled hrozně šlechetně, ale mají nějaký „drobný“ zádrhel, je celá řada. Nikdo, kdo vymýšlí nějaký univerzální zákon, nemůže vzít zřetel na každou hypotetickou situaci, ke které může dojít a kterou tento zákon ovlivní; z příkladu v minulém odstavci navíc vidíme, že často nejsou domyšleny ani věci poměrně zásadní a k jejich přehodnocení nedochází ani poté, co vejdou ve známost. Na podobné legislativní nedomyšlenosti lze narazit například v souvislosti s transplantací orgánů a zákazem jejich prodeje (je nehumánní, aby někdo prodal ledvinu, takže je

zřejmě lepší, když jeden umře bohatý na selhání ledvin a druhý skončí na ulici), někde s potraty (jejich provádění v šílených podmínkách už zabilo mnoho pacientek, protože dobří doktoři ve sterilních nemocnicích to dělat nesmějí) a tak dále.

Existence regulací je obhajována tím, že kdyby žádné nebyly, může být doktorem každý řezník a nemocnicí každý zavšivený sklep. Jistě, to v zásadě může. Otázka je, kdo by k takovému doktoru chodil a která pojišťovna by s ním uzavřela smlouvu. Kdyby žádné regulace nebyly, uživili by se přesně ti doktoři a nemocnice, o které mají lidé zájem, neúspěšní by zkrachovali. Častou otázkou je, jak by bylo možné zjistit, zda ten člověk, který přede mnou stojí, má vůbec vystudovanou medicínu, nebo své vzdělání čerpá z pravidelného sledování doktora House. Inu, krom toho, že by něco podobného patrně zajišťovala už pojišťovna (která si chce udržet klienty, takže není v jejím zájmu uzavírat smlouvy s doktory a nemocnicemi, o kterých vůbec nic neví), tak zajisté nebude těžké otevřít web školy (nebo nějaké certifikační autority; podrobněji je to popsáno v dílu osmém), na které doktor údajně studoval a najít si tam třeba i jeho prospěch. Dnes taková služba neexistuje zejména proto, že doktoři a nemocnice mají akreditaci od státu; kdyby ale neměli, vytvořila by se poptávka a k ní pochopitelně i nabídka.

Mnoho lidí o klíčových oblastech –jako například zdravotnictví– uvažuje způsobem, že náš stát to dělá sice špatně, ale kdybychom měli morálnější politiky, moudřejší poradce, schopnější úředníky a efektivnější státní správu, bylo by to dobré. Když pomíneme, že demokracie k ničemu takovému nevede (což lze pozorovat všude kolem), tak i kdyby se to nějakým zázrakem podařilo, něco se sice zlepší, ale z principu to nikdy nebude tak efektivní jako tržní řešení (vizte druhý díl). Totéž platí i ve správě veřejných prostranství, na kterou se podíváme příště.

11. Veřejná prostranství a svoboda slova

Všude kolem nás existuje mnoho prostoru, který nemá žádného soukromého vlastníka, neboť správcem takového území je stát; může se jednat o náměstí, parky, lesy, louky, pole, řeky, různé budovy, ale také silnice a cesty. V tomto článku se zamyslíme nad tím, zda by takové pozemky nemohli lépe obhospodařovat svobodní lidé. Jediné, čemu se zatím věnovat nebudeme, je doprava a vůbec všechny transiční funkce veřejných prostranství (zejména silnic a cest); tomuto velkému tématu je vyhrazen celý dvanáctý díl.

Za nejzávažnější důvod, proč by stát (a státem míním v celém článku i jeho obce) neměl vlastnit žádnou půdu, považuji totéž, co u všech ostatních domén, do kterých stát zasahuje: správa veřejného prostranství stojí peníze; žádná vláda žádného státu není a nikdy v historii nebyla produktivní, takže prostředky, které utrací, musí a musela vždy uloupit poddaným. Loupež vnímám –a doufám, že v tom mi dá každý čtenář za pravdu– jako akt silně amorální. Za každým státním náměstím, lesem, budovou i cestou, kterých můžeme kolem sebe vidět spousty, stojí uloupené peníze. Z tohoto důvodu nemohu souhlasit s vládní správou veřejných prostor.

Jak už to tak bývá, morálka jde ruku v ruce s efektivitou, takže existují i praktické argumenty. Jeden z nich prezentoval známý vědec, doktor Garrett James Hardin, ve svém slavném eseji „Tragédie obecní pastviny“, kde srovnává přístup soukromníka k vlastní pastvině s přístupem lidu k pastvině státní. Majitel půdy pase na své louce jen tolik dobytka, aby ji neponičil a ona jej mohla žít. Naopak v šestnáctém století existovaly v Anglii pastviny, kam mohl svůj dobytek vyhnat každý; výsledkem samozřejmě bylo, že tam lidé nechali pást dobytka přespříliš, čímž učinili tyto pozemky pro daný účel dále nepoužitelnými.

Z této myšlenky vycházelo ve svých dílech mnoho dalších myslitelů. Například můj oblíbený autor Murray Newton Rothbard ve své knize „The Ethics of Liberty“ popisuje tragédii obecní pastviny takto: „Vlastní-li stát půdu a dovoluje-li jednotlivcům ji volně využívat, vede to samozřejmě k nadměrnému využívání tohoto zdroje a k plýtvání.“ V praxi se s tímto problémem lze setkat například ve státní správě unikátních přírodních památek (jsou často ničeny, neexistuje motivace je pořádně hlídat), některých chráněných živočišných druhů (kdyby z nich mohli mít soukromníci zisk, bylo by v jejich vlastním zájmu je chránit před pytláky), znečišťování řek či ovzduší (o tom více v dílu třináctém) a tak dále.

Ještě větší praktický problém než tragédii obecních pastvin spatřuji v rozhodování, jak nějaký prostor využívat. Vlastní-li stát prázdný pozemek, jakým způsobem rozhoduje, zda na něm bude park, nákupní centrum, hřiště, či parkoviště? Malá skupinka úředníků to nějak určí. Jejich motivace může být různá: počínaje tím, že je někdo podplatí, přes to, že sami bydlí poblíž a jejich děti si nemají kde hrát, až po křišťálově čisté přesvědčení, že park je přesně to nejlepší pro občany z okolí. V zásadě nezáleží na tom, jak čestná motivace takového úředníka je; on nemůže vědět, co je pro lidi nejlepší, i kdyby ho to náhodou zajímalo. Dokonce i kdyby vyhlásil referendum, výsledky budou vypovídat jen o tom, kolik lidí je pro kterou možnost, ale nebudou nijak zohledňovat míru, jak moc to či ono kdo chce. Krom toho bude takové hlasování možná vykazovat různé výsledky v závislosti na tom, v jak širokém okolí bude probíhat (dojíždějícím bude pravděpodobně vyhovovat parkoviště více než park). Když je pak dílo hotovo, je spravováno ze státních peněz a neexistuje měřítko, jak zjistit, zda je vlastně ku škodě, či ku prospěchu.

Když však budou tyto pozemky vlastnit podnikatelé, co bude jejich cílem? Generovat zisk, pochopitelně. A největší zisk vzejde z vybudování toho, za co jsou lidé ochotni nejlépe zaplatit, což je právě věc, kterou nejvíce chtějí. Podnikatelé mají tedy motivaci vybudovat přesně to, co si lidé přejí (ač tak činí z důvodů čistě

sobeckých). Podobně jako úředníci, ani podnikatelé nemohou předem vědět, která z možností využívání daného pozemku je nejlepší; všichni tedy něco zkusí, vznikne mnoho různých projektů. Čím lépe vyhovují přáním spotřebitelů, tím více vydělávají; špatné projekty jsou ztrátové, což vede naprosto přirozenou cestou k tomu, aby byly nahrazovány takovými, které si lidé přejí.

Častou námitkou je, že přenecháme-li správu všech pozemků soukromníkům, vybudují všude jen nákupní centra, parkoviště, kancelářské budovy, ale žádné parky a hřiště. Podobně argumentovalo po Sametové revoluci mnoho lidí (včetně politiků a ekonomů), že je nutné centrálně plánovat obchody s potravinami, protože jinak se stanou nedostatkovými, neboť podnikatelé budou místo nich provozovat jen samé butiky. Realita je však taková, že k poptávce vždy vzniká adekvátní nabídka; to platí jak pro obchody s potravinami, tak i pro parky. Bude-li dostatečná poptávka po parcích, pak budou zajisté existovat parky. Nebudou-li za ně lidé ochotni platit, znamená to, že tyto parky nemají existovat, neboť lidé ve skutečnosti více poptávají něco jiného (cokoliv, za co ochotni platit budou). Tato myšlenka (podrobněji vysvětlena v druhém dílu) je velmi důležitá, neboť platí zcela obecně. Je dobré si uvědomit, že „poptávka po parcích“ nemusí znamenat jen to, že jsou lidé ochotni platit podnikateli za vstup do parku; může též vypadat tak, že se dostatek lidí v okolí složí, zakoupí pozemek a zřídí si tam svůj park (na rozdíl od státu však nikoho k takové aktivitě násilím nenutí).

Soukromé vlastnictví toho, co se teď nazývá veřejnými prostory, řeší ještě jeden významný problém. Předpokládám, že mnozí čtenáři si po přečtení nadpisu položili otázku, co mají veřejná prostranství společného se svobodou slova. Inu, pojďme nejdřív prozkoumat, jaké problémy přináší snaha o nějakou rozumnou definici svobody projevu. Prakticky všechny státy svobodu slova potlačují: typicky zakazují buď projevy proti aktuálnímu režimu, nebo propagaci režimů jiných, případně obojí; často ještě něco navíc. Náš současný stát není výjimkou; je zakázána například propagace fašismu či rasismu (rozhodně nejsem rasista a jako libertarián považuji fašismus

za čisté zlo; přesto budu vždy hájit svobodu slova i pro ty, se kterými hluboce nesouhlasím). Navzdory tomu se na našich školách učí lži, podle kterých údajně máme po Sametové revoluci svobodu slova; to prostě není pravda – jen se změnilo to, co se smí a nesmí říkat, ale o svobodě projevu nemůže být řeč.

Měl by mít tedy každý možnost říkat si, co chce, jinak je to útlak? Na první pohled by to tak mohlo vypadat, avšak není tomu tak. Závisí totiž ještě na tom, kde to bude říkat. Je zjevné, že když u vás zazvoní Svědkové Jehovovi a vy je hned nepustíte až do obýváku a tam je nenecháte kázat svou víru, rozhodně tím neomezujete jejich svobodu projevu. Bude-li však vydán zákon o tom, že Svědkové Jehovovi vůbec nesmí evangelizovat, půjde o jasné pošlapávání jejich svobod. Poměrně známý je příklad muže, který pro své pobavení zakřičí „hoří“ v přeplněném divadle a způsobí tím paniku; tím se zabývalo mnoho filosofů a myslitelů, ale také americký soudce Oliver Wendell Holmes, který došel k závěru, že právo na svobodu projevu nemůže být absolutní a musí být oslabeno a zmírněno s ohledem na „veřejnou politiku“. Slabinou tohoto přístupu je, že v závislosti na změnách „veřejné politiky“ může být svoboda slova zcela potlačena (vizte totalitní režimy).

Jaké je tedy morální i praktické řešení tohoto problému? Ať si každý na svém pozemku rozhodne o tom, co se tam smí a nesmí říkat; žádné státní prostory existovat nebudou. A úplně stejně jako si každý určí, co kdo může a nesmí říkat v jeho obýváku, se také rozhodne, co kdo smí a nemůže říkat v jeho parku. Toto řešení je naprosto přirozené a v souladu s vlastnickými právy.

Existuje domněnka, že kdyby byla svoboda slova ponechána čistě na vlastnících pozemků, mohlo by to vést ke spoustě nesmyslných nařízení o tom, co se smí a nesmí říkat. To je však krajně nepravděpodobné; bude-li podnikatel poskytovat svůj pozemek (parkoviště, kino, park, koupaliště...) lidem za účelem zisku, nebude v jeho zájmu vydávat nesmyslná omezení, kterými by odradil zákazníky. Další obavou může být i to, že by některé názory zůstaly

zapovězeny – podobně jako nyní. Toto je však naprosto nereálné; zatímco u státu stačí, aby nějaký zákaz schválila vláda, ve svobodné společnosti by jej museli zároveň prosazovat všichni vlastníci pozemků. A i kdyby se tak náhodou stalo, mohou si zastánci potlačovaného názoru koupit vlastní půdu, na které budou platit jejich pravidla.

Argument z opačné strany naopak zní, že kdyby o tom, co se smí a nesmí říkat na nějakém pozemku, rozhodoval výhradně vlastník, vzniklo by mnoho míst, na kterých by si lidé mohli říkat, co chtějí. To je velmi pravděpodobné. V čem by to mohlo vadit? Někteří by mohli propagovat různé myšlenky vedoucí k násilí, často i lži. Jistě, to by se občas dělo; na druhou stranu jejich odpůrci mají možnost takové bludy vyvracet. To samozřejmě nedává žádnou záruku, že šikovný manipulátor nezíská davy na svou stranu; tu ale –jak ukazuje historie– nedávají ani státy, u kterých navíc hrozí nebezpečí, že se takový manipulátor (či více manipulátorů) vyskytne přímo ve vládě, odkud má pak mnohem více možností, jak potlačovat své oponenty pomocí legislativy.

Při dalším zamyšlení zjistíme, že se stejnou elegancí, s níž lze definovat svobodu slova pomocí vlastnických práv, můžeme totéž provést i se svobodou náboženského vyznání, svobodou shromažďování, svobodou používat vlastní jazyk a tak dále. Pravidla v nějakém prostoru vždy určuje majitel daného místa. Je to zcela prosté, jasné, není třeba určovat meze, či obecně platné zákony; především je to ale morální (každý rozhoduje o svém) a konzistentní („základní lidská práva“ jsou takto vymezena pomocí práv vlastnických, takže nemohou být nikdy ve sporu). Ač jsme se v tomto článku zaměřili na efektivitu správy veřejných prostranství i otázku svobody slova, vyznání a shromažďování, stále zůstává otevřený problém svobody volného pohybu. Příští díl je však věnován právě tomu a samozřejmě také oblíbené otázce etatistů: „Kdyby nebyl stát, kdo by stavěl silnice?“

12. Silnice a dopravní pravidla

Asi nejčastější otázka etatistů, která zazní poté, co se anarchokapitalista zmíní o bezstátní společnosti, kupodivu nesměruje k soudům, policii či armádě, nýbrž zní: „A kdyby tady nebyl stát, kdo by stavěl silnice?“ Ač je tato otázka základem mnoha libertariánských vtipů, což by mohlo svědčit o velmi zjevné odpovědi, osobně nepovažuji toto téma za zrovna jednoduché na vysvětlování; přesto se pokusím ukázat, proč správná odpověď zní: „Svobodní lidé, kterým nikdo nevládne, budou stavět silnice; navíc daleko efektivněji než stát.“

Nejdřív se pojd'me zaměřit na problém státních dálnic a meziměstských silnic, jejichž výstavba i údržba je dnes tak extrémně drahá. Pozorný čtenář už jistě tuší, že příčiny těchto problémů jsou dvě: nedostatek motivace a nemožnost ekonomické kalkulace.

Projevem nedostatku motivace je všudypřítomná korupce, která prakticky likviduje veškeré tržní ceny a kvůli které je možné, že se výdaje na dálnice –pohybující se v řádech stovek miliard– leckdy liší dálnici od dálnice až několikanásobně (například v hornatém Rakousku lze stavět levněji než v relativně rovné ČR, kde jsou navíc obecně nižší platy). Skutečná tržní cena dálnice je představitelná jen stěží; je však pravděpodobné, že by mohla být několikanásobně nižší než nyní (jen pro srovnání, čtvereční metr dálnice je v naší zemi dražší než čtvereční metr běžného rodinného domu; zastavět nějaký prostor rodinnými domy –bez zahrad, nalepenými jeden na druhém– je levnější než tam postavit dálnici).

Projevem nemožnosti ekonomické kalkulace je zas to, že nikdo pořádně neví, odkud kam se za dané peníze vyplatí vést dálnici; stejně jako není jasné, jak často je výhodné silnice opravovat vzhledem k jejich potřebnosti a ceně oprav. Nemluvě o tom, že neexistuje způsob, jak by stát mohl zjistit, zda máme silnic celkově

málo (a které chybí), případně příliš mnoho (a které jsou ty přebývající). Jakékoli průzkumy toho, jak jsou které silnice využívány, nemohou přinést žádné smysluplné odpovědi, protože dokud jsou náklady na údržbu každé konkrétní silnice zcela odděleny od jejího užívání, ceny nemohou vyjadřovat vzácnost zdrojů, takže nikdo neví, zda by řidič, který zrovna využívá nějakou silnici, dělal totéž, kdyby za to musel zaplatit tržní cenu (další vysvětlení tohoto jevu se nachází ve druhém dílu).

Soukromé vlastnictví silnic oba výše uvedené problémy řeší velmi elegantně. Korupce je minimalizována, neboť podnikatelé si hlídají své peníze lépe, než úředníci a politici hlídají peníze státní (a když náhodou ne, pak takoví podnikatelé brzy nebudou mít s čím podnikat). Problém nemožnosti ekonomické kalkulace zcela odpadá, neboť je zjevné, že silnice, která vydělává, je prospěšná; zato silnice, která prodělává, v dané podobě prospěšná není (spotřebovává vzácné zdroje o vyšší hodnotě, než kolik z ní mají lidé prospěchu). Z výše uvedených údajů lze navíc odhadnout, jak časté a drahé opravy je smysluplné na dané silnici provádět.

Nejčastější námitkou proti soukromým dálnicím je, že když její vlastník (či vlastník nějaké části) vyšroubuje ceny ad absurdum, lidem nezbude nic jiného, než takové ceny akceptovat a platit. To by mohla být částečně pravda v případě, že by neexistovala jiná možnost dopravy. Tato podmínka je však těžko splnitelná, neboť reálně ke každé silnici existuje alternativa; a to jak v podobě jiných silnic (byť je to třeba zajižďka), tak i jiných způsobů dopravy (předražené dálnici konkuruje například i železnice). Nastaví-li někdo ceny extrémně vysoké, ztratí zákazníky. A i kdyby se náhodou majitelé všech dopravních cest mezi dvěma body dohodli na zvýšení cen, může vzniknout cesta nová (kartely jsou na volném trhu obecně neživotaschopné, podrobnosti o tom lze najít například v kapitole „Výrobce odpadu“ fantastické knihy „Obhajoba neobhajitelného“ od známého libertariánského myslitele Waltera Blocka).

Jediná „výhoda“, kterou ve stavbě dálnic stát disponuje oproti svobodné společnosti, je možnost vyvlastňování pozemků, přes které je dálnice naplánována. Slovo výhoda je v uvozovkách proto, že jde o výhodu velmi pofiderní; zejména proto, že samotný akt vyvlastnění je krajně nemorální, neboť jde o loupež pozemku, jehož cena je pro majitele zjevně vyšší, než ta, kterou nabízí stát (kdyby ne, nebylo by nutné jej k prodeji nutit násilím). Mohlo by se tedy zdát, že skupování pozemků pro dálnice by bylo v anarchokapitalismu moc drahé. Realita je však taková, že bez státních zásahů by byla cena zcela přirozená a se státními zásahy levnější; jenže na úkor vlastníků vyvlastňovaných pozemků! A vzpomeneme-li si na druhý díl tohoto seriálu, zjistíme, že pokud by byla cena dálnice kvůli skupování pozemků tak vysoká, že by se nevyplatilo ji postavit (nebo by musela obsahovat zajižďky), znamená to, že užitek z pozemků, kterými by měla dálnice vést, je větší, když jimi dálnice nevede. Domyslíme-li toto tvrzení do konce, zjistíme, že ona pofiderní výhoda na začátku odstavce je vlastně nevýhodou.

Občas se lze setkat s názorem, že soukromé dálnice by asi fungovat mohly, ale nesmělo by je vlastnit příliš mnoho různých vlastníků (protože stavba dálnice je velmi nákladný projekt, je pravděpodobné, že by své síly na jeho financování spojilo více investorů a podnikatelů), aby nebylo nutné každých pár kilometrů stavět u mýtné brány. Stejný argument je pak obvykle používán proti soukromému vlastnictví městských ulic, neboť kdyby se na obou koncích ulice vybíraly poplatky, přineslo by to s sebou diskomfort pro řidiče a doprava by nebyla moc plynulá. Mýtné brány však samozřejmě nejsou jediným řešením. Majitelé ulic mohou prodávat permanentky (něco jako dálniční známky), nebo majáčky GPS, případně –kdyby někdo nechtěl v autě zařízení, které bude stále zaznamenávat jeho polohu– čipy, jež budou snímány čtečkami pouze v relevantních ulicích, či by auta mohla být vybavena něčím jako „taxametrem“, který by byl aktivován a deaktivován vnějšími signály. Všechna tato řešení (a volný trh by určitě přišel s mnoha dalšími) mohou být používána paralelně a hlavně může více

vlastníků ulic a silnic využívat systém společný; tím sníží své transakční náklady a poskytne zákazníkům větší komfort (takže žádné mýtné brány na dálnicích každých pár kilometrů).

Ač se lze o dálnicích a meziměstských silnicích domnívat, že by je většinou stavěli podnikatelé pro svůj zisk, u městských ulic a cest je naopak možné předpokládat, že by mnoho z nich vlastnili majitelé přilehlých domů (taková cesta může vzniknout právě zároveň s těmi domy a není pak zrovna důvod, aby byla prodána a obyvatelé museli platit za průchod). V souvislosti s tím existuje obava, že by města mohla být ucpaná proto, že by někteří majitelé nepouštěli cizí auta do svých ulic. Inu, někteří by tak možná učinili. Každopádně čím větší by takový problém byl, tím by pochopitelně vzrůstaly ceny, což vždy vede ke zvýšení nabídky (tedy těm, kterým nestálo za to nechat projíždět cizí auta svou ulicí za pár šupů, už to bude stát za rozumné peníze).

Na případnou námitku, že by ceny za užívání městských cest vlastněných majiteli domů byly moc vysoké (což samozřejmě nikdo nemůže s jistotou tvrdit; jenže opak také ne), lze říci jen tolik, že by svou výší způsobovaly právě takovou dopravní situaci, která by ve výsledku přinesla společnosti nejvyšší užitek. Je hypoteticky možné (ač pro to neexistují žádné důkazy; ale to ani pro opak), že by se tím doprava ve městě omezila – to ale jen v takovém případě, že by skutečný užitek obyvatel města z klidných ulic převyšoval užitek řidičů z dopravy (tento princip podrobně popisuje díl druhý).

Lze se též domnívat, že ceny za užívání silnic by se lišily v závislosti na denní době; ve špičce by byly patrně vyšší (čímž by vlastníci pozemních komunikací bránili jejich přeplňování), mimo špičku zas nižší (tím by zas lákali více zákazníků). Toto by zcela přirozeně motivovalo řidiče k tomu, aby plánovali své cesty (pokud mohou) na čas, ve kterém nejsou zácpy. Stejně by se zvýšila i motivace lidí dopravovat se –zejména ve špičce, kdy jsou ceny nejvyšší– ve skupinách (více osob na jedno auto). Mnoho věcí, o které se marně snaží různí experti na dopravní problematiku, které

ted' platíme z daní, by volný trh vyřešil úplně přirozeně a samovolně; navíc jsou tyto cíle na trhu skutečně stanovovány přáními veřejnosti, neboť je formuje každý řidič i majitel silnice pokaždé, když uzavře nějakou obchodní transakci (na rozdíl od řízení státem, kde se představy různých expertů či úředníků o tom, co lidé chtějí, mohou od skutečnosti i značně lišit).

A co pravidla silničního provozu? Ta by stanovoval vždy majitel každé pozemní komunikace. V souvislosti s tím se lze setkat velmi často s námitkou, že by byla tato pravidla na každé silnici jiná. Ano, nejspíš by se trochu lišila v drobnostech (což ale není na škodu, protože tak mohou být pravidla šita na míru každé konkrétní silnice). Základní věci (po které straně jezdit, odkud dávat přednost...) by však byly prakticky všude stejné, neboť každý vlastník silnice má zájem na tom, aby tam docházelo pokud možno k co nejmenšímu počtu nehod, provoz byl plynulý a jeho zákazníci se cítili dobře (nesmyslná –nebo příliš odlišná– pravidla jej tak připravují o zisk). Příklady toho, kde už dnes fungují stejné principy, lze spatřit třeba ve tvaru kreditních karet, případně v čárových kódech. Neexistují žádná státní nařízení či zákony, které by upravovaly tvar kreditky, případně podobu čárového kódu; navzdory tomu jsou všechny kreditní karty stejné (aby pasovaly do stejných čteček) a miliony subjektů po celém světě používají pár standardů čárových kódů. Nikdo nevymýšlí žádná zběsilá či odlišná pravidla, protože by se tím sám poškodil. Není důvod se domnívat, že by to s pravidly silničního provozu bylo jinak.

Na závěr bych poprosil váženého čtenáře, aby si všiml, kolik problémů, se kterými neúspěšně bojují rozličné vlády po celém světě mnoho let, by dokázal volný trh vyřešit bez toho, aby bylo třeba za peníze daňových poplatníků provádět nějaké šílené sociální inženýrství, propagace alternativních dopravních prostředků, zklidňování dopravy a další regulace. Něco podobného lze říci i o životním prostředí, na jehož správu se podíváme příště.

13. Životní prostředí

Ochrana životního prostředí je jednou z oblastí, které se běžně uvádějí jako příklad oboru, kde takzvaně selhává volný trh, takže jej musí regulovat stát. Na rozdíl od většiny odvětví regulovaných státem, kolem kterých se točí mnoho debat a emocí, není ochrana životního prostředí v diskusích o anarchokapitalismu tak často přetřásána; jen jako obvykle skoro všichni „vědí“, že to musí dělat stát, protože jinak „by to nefungovalo“. Pojdme si tedy toto téma rozebrat trochu hlouběji.

Občas se sám sebe ptám, jak vlastně stát zastává roli ochránce životního prostředí z praktického hlediska; a na rozdíl od ostatních odvětví kupodivu nemohu na první pohled kolem sebe odpovědět, že to dělá špatně. U ochrany životního prostředí je totiž problém, že není vůbec jasné, co je vlastně výsledkem, když to někdo dělá dobře. Může to být naprosto nedotčená příroda a lidé žijící na stromech, nebo také „trvale udržitelný rozvoj“, případně cokoli jiného. Jediné přijatelné měřítko je tedy asi to, že by příroda měla vypadat tak, jak to nejlépe vyhovuje lidem; a nejlepší cestu k dosažení takového stavu představuje volný trh. Zde bychom tedy mohli skončit odkazem na jedenáctý díl a prohlášením, že veřejná prostranství by neměla existovat a o ochraně přírody na každém pozemku rozhodne jeho vlastník. Raději ale anarchokapitalistické postoje vysvětlím podrobněji.

Ochrana životního prostředí ukazuje –patrně lépe, než cokoli jiného– nesmyslnost nejrůznějších metod sbírání podkladů pro centrální plánování založených na tom, že se vláda lidí na něco ptá, nechá je o něčem hlasovat a podobně. V naší populaci není málo takových, kteří na jedné straně tvrdí, jak příroda trpí, zlý průmysl ji ničí, lidé trápí zvířata, velkoměsta pohlcují lesy, a když domluví, odejdou do svého teplého velkoměstského bytu, kde si pochutnají na geneticky upravených kuřatech, zapijí je umělým průmyslovým

sajrajtem, umyjí se v teplé vodě a jdou spát do dřevěné postele. Přesně tito lidé často znehodnocují výsledky hlasování tím, že se hrdě hlásí k co nejstriktnější ochraně přírody, aniž chápou, že tím neomezí jen nějaké „zlé podnikatele“, ale zejména jejich zákazníky, tedy sebe. Z tohoto důvodu může jít demokratické rozhodování o ochraně přírody právě proti hlasujícím.

Proč by se ale majitelé soukromých pozemků měli starat o přírodu? Nedají raději přednost finančnímu zisku? Inu, tyto dvě věci jdou velmi často ruku v ruce. Vlastní-li někdo kus přírody, kterou lidé ocení, je možné na tom vydělat; a čím více to oceňují, tím jsou možné výdělky vyšší. Dále také platí, že čím méně takových míst bude (tedy čím bude příroda „ohroženější“), tím bude jejich cena vyšší a motivace k jejich likvidaci nižší (vizte první díl).

Občas se lze setkat s argumentem, že kdyby různé přírodní rezervace měly své majitele, nikdo jim nemůže zabránit, aby si uprostřed svého netknutého a nádherného lesa postavili třeba výrobní linku. To by sice teoreticky udělat mohli, avšak je to krajně nepravděpodobné. Kdo chce výrobní halu, ten tím sleduje většinou zisk; a přesně proto nemá důvod stavět ji v lese, za který jsou někteří ochotni zaplatit jen proto, aby zůstal netknutý (což mohou být jednotlivci, ale třeba také sdružení lidí, kteří se na to složí, případně podnikatel, který chce na přírodní rezervaci nějak vydělat). Pro továrníka je tedy obecně výhodnější koupit pozemek, jehož tržní cena bude nižší (nebo lokalita lepší).

Totéž platí i pro ochranu ohrožených živočichů. Protože stát typicky nedovoluje na takových zvířatech vydělávat (příkladem budiž slonovina), není motivace pro jejich ochranu zrovna vysoká a pytláci je vybíjejí bez ohledu na cokoli (vizte jedenáctý díl a v něm tragédii obecní pastviny). Jeden příklad za všechny: v Americe žilo několik milionů bizonů, na nichž byla velmi závislá kultura a společnost Indiánů, kterých se chtěla americká vláda zbavit; roku 1871 tedy schválil kongres zákon, který povoloval úplnou likvidaci bizonů (každý lovec mohl zastřelit jakéhokoli bizona bez ohledu na

to, kdo jej vlastnil), což vedlo téměř k jejich úplnému vyhubení (roku 1889 jich zbylo celkem 542 kusů). Když byl onen zákon zrušen, vznikla „Společnost za záchranu bizona“ a mnoho soukromých bizoních farem. Dnes již bizoni k ohroženým druhům nepatří; jejich počet je odhadován na tři sta tisíc kusů.

Velký problém pro životní prostředí představuje znečištění. Kdo zabráni tomu, aby se odpad z chemické a průmyslové výroby vypouštěl přímo do řek? Majitelé těch řek, pochopitelně; ti mohou v takovém případě žalovat toho, kdo jim znečišťuje řeku (možný průběh takových soudních sporů v bezstátní společnosti je popsán v následujících dvou dílech). I kdyby si znečišťovatel zakoupil ten kus řeky, do kterého vypouští svůj odpad, stejně to nic neřeší, neboť stále poškozují všechny vlastníky oné řeky směrem po proudu, kteří by jej mohli žalovat, nebo se pokusit hájit svá práva jinak; ve světle toho se jeví stavba čističky a nevypouštění škodlivin jako rozumná investice. Podobný princip lze uplatnit i na zamořování ovzduší.

Ale co s odpadem? Neudělali bychom si bez existence států z planety jednu velkou skládku? Při takových úvahách je nutné si uvědomovat, že bez států by neexistovaly žádné „veřejné pozemky“; každý pozemek by měl svého vlastníka, který by byl skládkou poškozen. Likvidace odpadu by tedy byla provozována podnikateli, kterým by za tuto službu platili ti, kdo se chtějí odpadu zbavit.

Mnozí v souvislosti s odpadem namítají, že stát podporuje a dotuje recyklování, takže je potřebný. K čemu je taková recyklace vlastně dobrá? Jednak snižuje množství odpadu a jednak šetří nové přírodní zdroje. Na druhou stranu i samotný proces recyklace nějaké zdroje spotřebovává (jednak přírodní, ale také lidskou práci a tak dále). Jak tedy najít tu správnou míru, co ještě recyklovat a co už ne? Bystřejší čtenáři už asi tuší, že odpověď na tuto otázku se nalézá v prvním dílu tohoto seriálu. Když je levnější vyrábět z odpadu nové výrobky, než na jedné straně zpracovávat odpad a na straně druhé těžít další suroviny, znamená to, že recyklace zdroji skutečně šetří. Je-li tomu ale naopak, znamená to, že zdroje spotřebované procesem

recyklace jsou vzácnější, než zdroje potřebné k likvidaci odpadu a těžby nových surovin. Jinými slovy platí, že recyklace šetří zdroji právě a pouze tehdy, když je –bez jakýchkoliv dotací– zisková. Státní dotace recyklace jsou tedy škodlivé a vedou k plýtvání.

Dalším oblíbeným tématem je trvale udržitelný rozvoj. Tato doktrína káže, abychom nespotřebovávali takzvané neobnovitelné zdroje (případně její slabší verze neobnovitelné zdroje spotřebovávat povoluje, leč pouze za podmínky úplné recyklovatelnosti). Existuje předpoklad, že bezstátní společnost by se touto tezí neřídila; ony to ostatně nedělají ani současné státy, ač lze argumentovat, že některé vlády se o to do jisté míry alespoň občas snaží. Jaká je však největší chyba této doktríny? Zcela ignoruje vývoj. Není úplně nepodobná svého času uznávané středověké teorii o maximální možné velikosti města, jež vycházela z toho, že takové město bude zásobováno koňmi, kteří vozí obilí z okolních polí, přičemž kvůli dané minimální velikosti půdy nutné k uživení člověka a koně porostou od určitého počtu obyvatel vzdálenosti do takové míry, že koně překonávající tyto vzdálenosti spotřebují pro vlastní zasycení všechno obilí, jež je třeba přepravit. Stejně krátkozraká a naivní je doktrína trvale udržitelného rozvoje, když předpokládá, že lidstvo bude získávat energii stále stejnými způsoby. Například taková ropa: dochází, před dvaceti lety měla dojít za dvacet let, dnes má dojít za dvacet let, a za dvacet let patrně též dojde za dvacet let. Všechny tyto předpovědi počítají se současným množstvím známé ropy, avšak neuvažují, že nedostatek zvyšuje cenu, která motivuje podnikatele k vyhledávání dalších zdrojů. A už vůbec nezohledňují možnost, že by třeba časem ropa nemusela vůbec být základem našich paliv (dříve bylo uhlí a tak dále). Slovy profesora Juliana Lincolna Simona: „Doba kamenná také neskončila proto, že by došel kámen.“

Podobný problém představuje kácení deštných pralesů. Zatím to životu na Zemi nevadí; až to vadit začne, budou lidé ochotni věnovat své zdroje k řešení tohoto problému a naleznou řešení (to může spočívat v sázení nových stromů, vykupování relevantních pozemků těmi, kdo kácet nechtějí a tak dále). To, že můžeme vidět hypotetický

problém v budoucnu, ještě neznamená, že nás dnes musí vláda nutit investovat zdroje k jeho řešení; čím blíže nějakému problému budeme, tím ochotněji budou lidé věnovat prostředky dobrovolně. Nemluvě o tom, že se daný problém často ukáže být zcela iluzorním; příkladem budiž globální oteplování, do jehož „řešení“ jsme investovali tolik zdrojů, aby se poté ukázalo, že šlo o výmysl několika takzvaných „expertů“.

Historie ukazuje, že veškeré pokusy o řešení „globálních problémů“ jsou buď neúčinné, nebo řeší něco, co vlastně ani skutečným problémem není, případně obojí. Navzdory tomu, kolikrát už někdo bil na poplach ve jménu „zachraňování planety“ a kolikrát byli lidé násilím nuceni financovat „řešení problému“, se ještě nikdy nestalo, že by nějaká taková snaha vedla k jakémukoli smysluplnému výsledku; nejednou se však ukázalo, že jsme pouze zbytečně plýtvali zdroji pod taktovkou nějakých „expertů“ na cosi. Svobodný trh naopak schopnost řešení problémů již prokázal (například nahrazením uhlí –coby paliva dopravních prostředků– ropou).

Závěrem podotýkám, že i v případě péče o životní prostředí, máme –podobně jako v ostatních oborech lidské činnosti– dvě možnosti: nechat svobodné lidi, aby se sami rozhodli, co vlastně chtějí, a své preference vyjádřili na volném trhu; nebo lze rozhodování o vzácných zdrojích svěřit do rukou vlád a takzvaných odborníků, u kterých můžeme jen těžko říci, zda je pochybnější jejich odbornost, nebo motivace vytvářet problémy, jen aby si udrželi práci (vizte uniklou mailovou komunikaci „vědeckých“ špiček kolem umělé kauzy globálního oteplování). Co je lepší, ponechám na zvážení každého čtenho čtenáře. V příštím dílu se konečně dostaneme k jednomu ze základních rozdílů mezi anarchokapitalismem a minarchií, totiž k soukromému a státnímu soudnictví.

14. Soudnictví

Soudní moc, bezpečnostní složky, obrana proti vnějšímu nepříteli. Konečně se dostáváme k těm nejzajímavějším a zároveň nejkontroverznějším tématům tohoto seriálu; krom toho, že většina lidí vůbec nepřipouští ani hypotetickou možnost existence výše uvedeného bez států a jejich vlád, dávají navíc tyto oblasti vyniknout názorovým neshodám mezi anarchokapitalisty a minarchisty (zastánci minimálního státu). Tento díl je věnován soudům a soudnictví jako takovému; nebudeme však zatím řešit otázku, jak se soudit s někým, kdo odmítá spolupracovat, případně jak jej následně donutit soudní rozhodnutí respektovat – tím se zabývá díl patnáctý.

Proč vlastně nahrazovat státní soudy těmi soukromými? Základní důvody jsou dva: soudnictví je v rukou státu jednak nemorální a jednak neefektivní. Nemorálnost spočívá jako vždy v tom, že vlády financují soudy z daní, které vybraly pod hrozbou násilí; platit musí každý, ať už chce, nebo nechce, což je neetické a nepřijatelné. Neefektivitu pak lze spatřovat ve fungování soudů samotných: soudci leckdy rozhodují naprosto absurdně, litera zákona je často stavěna nad obsah a prakticky vždy nad přání soudících se stran, za pochybení soudu (nejedná-li se o prokazatelně zlý úmysl) nikdo nenese zodpovědnost a není výjimkou, když soudní řízení trvá dlouhá léta (a prakticky nic nelze rozsoudit za méně než řadu měsíců).

Hned na počátku obhajoby svobodného soudnictví považují za důležité zmínit se o tom, že myšlenky, které jsou v tomto článku prezentovány, rozhodně nepopisují nějakou neověřenou teorii. Příkladů dobře fungujících bezstátních soudů lze najít mnoho. Když pomíneme anarchistické společnosti jako například středověký Island či Irsko, kde žádné státní soudy vůbec nebyly, lze najít i mnoho příkladů soukromého soudnictví fungujícího paralelně se soudy státními. Kupříkladu kupecké právo, které vzniklo v Anglii kvůli

neschopnosti státních soudů řešit spory obchodníků, nebylo nijak podporováno státní mocí a rozhodnutí kupeckých soudů nebyla vynucována násilím; přesto –či možná právě proto– bylo tak úspěšné, že se časem stalo právem mezinárodně uznávaným. Téměř totožným vývojem prošlo i námořní právo. Z novodobé historie lze uvést velký rozmach arbitrárních společností v USA, které rozhodly miliony sporů; ač byla do roku 1920 jejich rozhodnutí právně zcela nezávazná, jejich služby byly hojně vyhledávány a využívány.

Tyto příklady jasně vyvracejí poměrně široce rozšířený mýtus, podle kterého je soudní systém k ničemu, neexistuje-li represivní složka vymáhající jeho rozhodnutí silou; prokazatelně tomu tak prostě není. Proč? Důvodů je mnoho. Zaprvé existují i jiná „potrestání“ než násilná agrese (například kupecké právo bylo prosazováno ostrakizací: s obchodníkem, který nerespektoval rozhodnutí soudu, přestali ostatní uzavírat kontrakty, čímž prakticky zničili jeho živnost; v dnešní době se informace šíří velmi účinně, což činí ostrakizaci patrně mnohem efektivnější než dříve, kdy mohl ostrakizovaný řešit svou situaci tím, že se přesunul dostatečně daleko). Zadruhé platí, že násilná řešení sporů jsou obecně drahá; pro obě strany může být mnohdy výhodnější obrátit se na rozhodce dobrovolně –a respektovat jeho rozhodnutí– než vstoupit do otevřeného konfliktu (zejména v případech, kdy arbitr nalezne rozumný kompromis). Zatřetí mohou existovat spory, ve kterých si nejsou ani jejich účastníci úplně jisti, kdo je vlastně v právu a skutečně jim záleží na nalezení pravdy; tam pak může moudrý soudce pomoci bez použití násilí velmi snadno. A začtvrté může rozhodce objevit řešení problému, které oběma stranám vyhovuje, jen k němu z různých důvodů nedošly samy. Rozhodně neobhajují tezi, že by snad mohly být všechny konflikty řešeny pouze soudy bez silových složek prosazujících jejich rozhodnutí; poukazují pouze na fakt, že i soudy, jejichž rozhodnutí nejsou vynucována násilím, mohou v masovém měřítku řešit pře ke spokojenosti jejich účastníků.

Kdo by v bezstátní společnosti soudce jmenoval? Odpověď je jednoduchá: rozhodci by byli „jmenování“ lidmi samotnými prostě

tak, že by tito požádali o jejich služby. Soudcem by mohl být naprosto kdokoliv, na kom se obě strany sporu shodnou, ať už se jedná o dědu z Kanady, co vyřezává totemy, který rozsoudí sousedský spor na vesnici, nebo o renomovanou korporaci působící řadu let v soudnictví, která provede komplikovanou arbitráž mezi jinými obrovskými korporacemi. Poptávka po takových službách by na volném trhu dávala vzniknout firmám, které by se živily právě rozhodováním sporů.

Soudcem tedy může být kdokoliv. Jak se ale v rámci nějakého sporu znesvářené strany shodnou, který rozhodce jejich spor vyřeší? Inu, především je tu obrovská skupina případů, ve kterých tento problém pravděpodobně zcela odpadne. Jedná se o neshody kolem nějaké existující smlouvy; ve svobodné společnosti bez centralizovaného soudnictví lze předpokládat, že každá smlouva bude obsahovat klauzuli o tom, který arbitr bude řešit případné neshody kolem daného kontraktu – tímto způsobem lze totiž předejít problémům jen za cenu vynaložení minimální námahy. O komplikovanější smlouvy se pak může arbitrážní společnost starat komplexně, tedy od jejich návrhu až po řešení případných pří. Když žádná smlouva neexistuje a spor vznikl spontánně, zbývají dvě možnosti: buď se obě strany mají zájem nějak dohodnout (protože bojovat by bylo drahé a riskantní), takže se shodnou na arbitrovi, který je pro obě strany přijatelný; nebo alespoň jedna ze stran o mírové řešení zájem nemá, čímž se budeme zabývat v patnáctém dílu.

Nejčastější –ač velmi krátkozraká– námitka proti takovému systému zní asi takto: „A co zabrání soukromým rozhodcům, aby spor vyřešili ve prospěch toho, kdo více zaplatí?“ Odpověď je velmi jednoduchá: to hlavní, z čeho soukromí arbitři žijí, je jejich dobré jméno. Jakmile o ně přijdou a ukážou se býti úplatnými, lidé přestanou jejich služby vyhledávat. Názor nezainteresovaného okolí určuje důvěryhodnost soudu kritickou pro jeho přežití. Tendence k úplatnosti jsou naopak mnohem vyšší ve státní sféře, kde může zkorumpovaný soudce dělat jedno pochybné rozhodnutí za druhým,

ale dokud jej někdo nenachytá prakticky s úplatkem v ruce, zůstává dále soudcem a lidé mu své případy svěřovat prostě musejí. Že jsou soukromí rozhodci mnohem hůře uplatitelní než ti státní, nejlépe ukazuje fakt, že se na ně lidé po stovky a tisíce let s důvěrou obracejí a za jejich služby platí, ač mají většinou možnost využít takzvané „zdarma“ služeb státu.

Dobrá pověst soukromého soudu nestojí pochopitelně jen na nestrannosti a neúplatnosti, nýbrž i na jeho efektivitě, spolehlivosti, rychlém rozhodování a vstřícnosti k zákazníkům. Na rozdíl od soudů státních, které mají svůj příjem z daní jistý a nemohou o něj přijít, takže jim je celkem jedno, jak jejich služby vnímají zákazníci, se totiž musí soukromí rozhodci hodně snažit, aby si své klienty udrželi a nalákali další. Neexistuje žádný důvod, proč by zrovna v poskytování spravedlnosti na volném trhu neměl existovat konkurenční boj snižující cenu a zvyšující kvalitu služeb.

Přes všechny tyto nesporné výhody svobodných arbitrářů oproti státním soudcům zbývá jedna zásadní otázka. Podle jakých zákonů budou soukromí rozhodci soudit, když nebude existovat jednotná státní legislativa? No přece podle takových, které lidem nejvíce vyhovují; tak už to na volném trhu bývá. Každý z milionů podnikatelů, kteří se rozhodnou žít jako svobodní soudci, bude mít svou vizi toho, jak by mělo „správně“ vypadat právo. Někteří z nich předem deklarují zákony, podle kterých budou rozhodovat, jiní se spolehnou na zvykové právo, další zvolí systém precedentů kombinovaný s osvícenými rozhodci, případně může kdokoliv přijít s kombinací výše uvedeného, nebo s něčím úplně novým. Ti, jejichž způsoby budou lidem vyhovovat, vydělají; ostatní zkrachují.

Nezavládne ale pak v soudnictví naprostý chaos, když bude každý arbitrář rozhodovat podle jiných zákonů? Zde je opět třeba připomenout, že řešení úspěšná na volném trhu jsou právě ta, která lidem nejvíce vyhovují. Ve společnosti, kde panuje v právu zmatek, bude pravděpodobně existovat poptávka po sjednocení, což dá vzniknout i nabídce: skupiny soudců sjednotí své zákony a způsoby

rozhodování ve snaze získat konkurenční výhodu nad ostatními a nalákat více klientů, kteří nebudou mít chuť studovat pro každý spor (či smlouvu, kterou uzavírají) jiná pravidla či zákony. Lze předpokládat, že nakonec zůstane několik málo osvědčených metod, které se budou měnit jen minimálně v případě potřeby zákazníků; ostatně historie ukazuje, že problém s příliš velkým počtem rozdílných způsobů řešení soudních sporů ve volnotržním soudnictví nenastává.

Tento způsob tvorby zákonů má jeden fascinující důsledek: pravidla vznikají právě tak, jak si lidé, kterých se to týká, přejí. Není třeba platit žádné (potenciálně zkorumpovatelné) zákonodárce, kteří budou násilím vnučovat společnosti svou představu o právu; není zapotřebí žádné komedie zvané „demokratické volby“, ve kterých se snažíme odhadnout, která z politických stran splní alespoň zlomek svých slibů. Lidé mohou o zákonech rozhodovat prostě tak, že je jednak vytvářejí a jednak podporují ty, jejichž zákony jim vyhovují, a to přímo tím, že jim platí za řešení sporů.

Často se lze setkat s námitkou, že celé bezstátní soudnictví skončí tak, že zákony budou nastaveny jen ve prospěch bohatých a mocných, zatímco „obyčejný člověk“ nebude mít šanci domoci se práva. Jen máloco je pravdě vzdáleno více. Na prosazení škodlivého zákona je v anarchokapitalismu zapotřebí, aby jej začalo prosazovat velké množství nezávislých soudců, přičemž lidé by s tím museli souhlasit minimálně do takové míry, aby jim kvůli tomu nestálo za to začít masově využívat arbitrážní služby jiných rozhodců; když však pravidla justice určuje stát, postačí k přijetí takového zlovolného zákona souhlas několika málo (často úplatných) jedinců.

Ač tedy není idea soukromého poskytování soudních služeb tak absurdní a šílená, jak se na první pohled může zdát, vyhýbali jsme se doposud rozboru případů, ve kterých alespoň jedna ze stran není nakloněna smírnému řešení sporu. Co potom? Odpověď na tuto zajímavou otázku naleznete v dílu patnáctém.

14 a ½: Svobodné soudnictví a přirozené právo

Ve třetím dílu tohoto seriálu jsem psal o přirozeném právu, jehož „platnost“ v anarchokapitalismu předpokládám (platností zde nemíním, že bude vždy a za všech okolností dodržováno, nýbrž jen tolik, že většina konfliktů bude řešena přibližně v souladu s ním). Navzdory tomu v dílu čtrnáctém, který se věnuje soudům a rozhodování sporů, nebylo přirozené právo vůbec zmíněno. Pro ty, kterým to připadá podivné, je určen tento text, ve kterém se pokusím spojení mezi přirozeným právem a svobodným soudnictvím objasnit.

Z minulého dílu vyplývá, že soukromí arbitři na volném trhu rozhodují spory tak, jak to nejvíce vyhovuje lidem. Zároveň ale v celém seriálu vycházím z přirozeného práva. Nejsou tyto myšlenkové konstrukce nekorektní? Nikoliv, ukáže-li se, že rozhodci na volném trhu budou soudit v souladu s přirozeným právem. Že tak skutečně soudí, nám „shodou okolností“ ukazuje celá historie soukromého soudnictví. Téměř všechna známá lidská společenství, ve kterých fungovalo svobodné bezstátní soudnictví (jejich příklady lze nalézt v minulém dílu), se řídila přirozeným právem, případně něčím, co mu bylo velmi podobné. Tento fakt do jisté míry ilustruje, že je přirozené právo asi skutečně nějak „zakódováno“ v našich mozcích, jak již bylo naznačeno v dílu třetím (ač nejspíše neexistuje způsob, jak něco takového přesvědčivě dokázat, lze toto pozorování brát jako určitou indicii). Historická zkušenost též dává vzniknout předpokladu, že když soukromí soudci skoro vždy rozhodovali v souladu s přirozeným právem, mohli by tak činit i nadále; přesto sama o sobě nevysvětluje, proč tomu tak je, o což se pokusím v tomto textu.

Pravděpodobně každý z nás se již setkal s větou: „Svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého.“ Osobně tuto vágní frázi nemám moc rád, neboť je vlastně tautologií, která platí za všech podmínek. Konec konců i svoboda dozorců v lágrech končila tam,

kde začínala svoboda jejich vězňů. Aby ono tvrzení dávalo smysl, musí navíc platit nevyřčený předpoklad, že hranice svobody se nachází „uprostřed“ mezi těmi, kterých se to týká. V takovém případě jde o myšlenku velmi ušlechtilou. Pojďme se na ni nyní podívat ze dvou různých úhlů pohledu.

Zaprvé ji porovnejme s přirozeným právem. Tomu zjevně neodporuje s ohledem na to, že přirozené právo je zcela nearbitrární a nepřiznává nikomu a priori více pravomocí než komukoli jinému, takže hranice svobody mezi libovolnými jedinci je v souladu s tímto právem vždy právě „uprostřed“. Pravdou je, že si lze představit i jiné koncepty práva, které neodporují tezi o tom, že svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého (rozšířené o to, že hranice musí být „uprostřed“), avšak takové koncepty jsou značně nesystematické a navíc porušují vlastnická práva.

Zadruhé porovnejme tuto tezi s rozhodováním svobodných soudců. Jak bylo uvedeno v minulém dílu, nestrannost a nezaujatost těchto soudů tvoří základní kámen jejich samotné existence. Není-li soukromý rozhodce nestranný, lidé přestanou poptávat jeho služby. Ale co jiného je nestranné rozhodování, než snaha o vytyčení hranice svobody mezi stranami sporu pokud možno co nejbližší k „prostředku“? Přesně o to se budou soukromí arbitři pokoušet.

Tyto dva úhly pohledu na tutéž věc částečně vysvětlují, proč svobodní soudci většinou rozhodují v souladu s přirozeným právem. Proč je vysvětlení jen částečné? Protože jak již bylo uvedeno výše, existují ještě další právní koncepty, které neodporují hledání hranice svobody „uprostřed“ mezi znesvářenými jedinci, ale přirozenému právu odporují. Příkladem budiž imaginární „rozšíření“ přirozeného práva o to, že každý má povinnost postarat se o své rodiče, až tito budou staří. Názory na podobné modifikace přirozeného práva se ale velmi liší a každý by nejradyji uplatňoval jiné. V případě, že nějaký rozhodce něco takového připustí, začne se jeho způsob rozhodování odlišovat od ostatních, čímž je proti nim znevýhodněn a může přijít o zákazníky (vizte minulý díl). Čím více se pak bude od přirozeného

práva vzdalovat, tím rozdílnější bude zároveň jeho rozhodování oproti jiným soudcům, neboť přirozené právo je jakousi nejmenší podmnožinou pravidel, o které lze říci, že platí pro všechny stejně (a soudce podle nich tedy rozhoduje nestranně).

Námítku proti takovým úvahám, se kterou se lze občas setkat, lze vyjádřit asi takto: „A kde je záruka, že soudy skutečně budou uznávat přirozená práva? Co když na trhu vznikne poptávka po masovém pošlapávání vlastnických práv?“ Taková záruka samozřejmě neexistuje. Ač historie ukazuje, že k něčemu takovému obecně nedochází, nelze zaručit, že se to v budoucnu nestane. Avšak jaké záruky nám dává stát, že se třeba nestane totalitou? Také žádné. Ale jeden rozdíl přece jen existuje; celá historie je plná příkladů, kdy se tak skutečně stalo. Neexistence takové záruky v anarchokapitalismu s sebou přináší ještě jednu výhodu: přirozené právo není absolutní danost, podle které se lidé musí řídit bez ohledu na cokoli (takto se státy snaží prezentovat své zákony); soudce může –shledá-li striktní aplikaci přirozeného práva v nějakém specifickém případě za nevhodnou– prostě rozhodnout jinak (a budou-li lidé toto rozhodnutí považovat za moudré, soudce získá zákazníky, v opačném případě o ně přijde; takto nese –na rozdíl od soudců státních– plnou odpovědnost za svá rozhodnutí).

Doufám, že po zahrnutí všech výše uvedených aspektů již není pro čtenáře takovou záhadou, proč se soudy ve svobodných společnostech většinou řídily přirozeným právem, případně nějakým velmi podobným konceptem. Ze stejných důvodů lze očekávat, že přirozené právo bude uznáváno v každé civilizované společnosti, která není zkažena státem. Ten však v naší společnosti zajišťuje vymáhání soudních rozhodnutí v případech, kdy alespoň jedna ze stran sporu odmítá mírové řešení; proto se v příštím dílu zaměříme na to, jak by i tato oblast mohla fungovat bez státních zásahů.

15. Vymáhání práva

Čtrnáctý díl popisuje svobodné soudnictví; ukazuje, proč soukromí rozhodci řeší spory morálněji a efektivněji než státní soudci, avšak zabývá se jen řešením sporů jako takových, zcela pomíjí vymahatelnost soudního rozhodnutí; ta je klíčová zejména v případech, kdy někdo spáchá zločin a sám moc dobře ví, že by jej každý soud shledal vinným, takže nemá o žádnou arbitráž zájem. Cílem tohoto textu je vysvětlení, jak by si s takovými zlosyny poradila anarchokapitalistická společnost.

Většina států používá pro tyto účely policii. Co je na tom špatného? Krom dvou obvyklých argumentů, tedy že to není morální (policie je placena z násilně vybraných peněz) a efektivní (volný trh dokáže zdroje pro policejní ochranu alokovat lépe než stát – vizte díl druhý), je tu ještě jeden zásadní důvod, proč by neměla být policejní moc –monopol na násilí– svěřena do rukou státu: historie ukazuje, že kdykoli se něco zvrtno a k moci se dostane despotický tyran, je tato síla vždy použita proti vlastním občanům. I tak ale většina lidí argumentuje proti silovým složkám v soukromých rukou tím, že by mohlo dojít k jejich zneužití proti vlastnímu obyvatelstvu, ač známe anarchistické společnosti (středověký Island či Irsko), ve kterých k ničemu podobnému nedošlo v masovém měřítku ani jednou za mnoho set let jejich existence; zato případů masivního zneužití státních silových složek je historie plná a vlastně nelze najít obydlené území v rukou státu, na kterém by k tomu v tak dlouhém časovém horizontu opakovaně nedocházelo.

Lze předpokládat, že se zdaleka ne každý bude chtít spoléhat jen na své schopnosti v případě, že se stane obětí zločinu; dokonce i předpoklad, že takových lidí nebude většina, není příliš odvážný. Poptávka po ochraně proti zločincům vytváří nabídku; podnikatelé budou moci vydělat tím, že nabídnou lidem služby svých bezpečnostních agentur, které jim pomohou v případě, že se stanou

obětmi nějakého agresora. Platba za takové služby může být buď jednorázová, nebo paušální. Tyto bezpečnostní agentury by nejspíše zaměstnávaly jak detektivy pro vyšetřování zločinů, tak žoldáky cvičené v používání zbraní pro otevřený boj se zločinci.

Co se tedy bude dít, když například někdo zákazníka takové bezpečnostní agentury okrade? Prvním problémem je najít pachatele. Detektivové začnou pátrat a shánět důkazy. Nenajdou-li nikoho, okradený může třeba –v závislosti na znění smlouvy– dostat od bezpečnostní agentury odškodné, protože ta selhala v plnění úkolu, za který je placena (tato služba není nepodobná pojištění proti krádeži). Je-li viník dopaden, záleží na tom, jak se k celé věci postaví. Když kapituluje a dohodne se s obětí na odškodnění, je vše vyřešeno. Bude-li však protestovat (může například namítat, že je nevinný, nebo svou vinu přiznat, ale označit požadavky oběti na odškodné za absurdně vysoké), předá bezpečnostní agentura celou záležitost soukromému arbitrovi (vizte čtrnáctý díl), který o ní rozhodne; podřídí-li se dotýčný jeho verdiktu, je vše v pořádku. Nepodřídí-li se, bezpečnostní agentura jej donutí násilím.

Předpokládám, že většina čtenářů si pomyslela něco jako: „Proč by se agentura obracela na rozhodce, když stejně může domnělého pachatele donutit ke spolupráci násilím a ušetřit soudní výlohy?“ Inu, taková úvaha předpokládá, že užití násilí je levnější než řešení skrze rozhodce, což nelze považovat za příliš pravděpodobné; i kdyby plat soukromého soudce na volném trhu převyšoval plat žoldáka, je zde stále řada dalších faktorů, kvůli kterým se násilí prodražuje: i vycvičeného žoldáka může jeho cíl hypoteticky přemoci a zabít (zejména čeká-li útok), v rámci násilného řešení může přijít k úhoně i někdo další (potenciální či dokonce současný klient bezpečnostní agentury), kdokoliv se může dotýčného pokusit pomstít (což potenciálně způsobí další ztráty) a v neposlední řadě si vraždami bez soudů bezpečnostní agentura nadělá mnoho nepřátel a nebude se těšit zrovna dobrému jménu, které je pro takovou společnost důležité nejen proto, aby lidé poptávali její služby, ale také proto, že jí často usnadní práci, budou-li s ní nezainteresovaní lidé spolupracovat

v pátrání po zločincích (bude-li v očích veřejnosti taková bezpečnostní agentura skutečně spravedlivou organizací stíhající zločince, lze si jistě představit, že se jí při takové činnosti dostane mnohem větší podpory, než když ji budou lidé vnímat jako krvežiznivou mafii). Další věc je, že klienti bezpečnostní agentury typicky nepožadují smrt toho, kdo je poškodil; mnohem častěji chtějí být odškodněni, což vražda zločince sama o sobě neřeší.

Navíc je třeba si uvědomit, že ač všechny výše uvedené argumenty platí pro ty, kdo nejsou klienty žádné bezpečnostní agentury, existuje ještě mnohem silnější argument pro všechny ostatní (kterých možná bude většina): kdyby se daná bezpečnostní agentura pokoušela zlikvidovat zákazníka jiné agentury, mohlo by snadno dojít k ozbrojenému konfliktu, který bude stát peníze obě strany; válka je drahá (zejména pro toho, kdo ji platí ze svého, ne z daní) a vést ji jen kvůli vyhnutí se poplatku za soudní služby je absurdní.

Každá bezpečnostní agentura bude mít tedy pravděpodobně smlouvy s rozhodci. V případě konfliktu dvou klientů téže agentury – nebo konfliktu jejího zákazníka s někým, koho žádná agentura neochraňuje– bude rozhodovat některý ze soudců, s nímž má tato agentura smlouvu. Dojde-li ke sporu mezi klienty dvou různých bezpečnostních agentur, bude rozhodovat některý z arbitřů, s nímž mají smlouvu obě zainteresované společnosti (kdyby takový neexistoval, mohou se na nějakém shodnout, což je pořád typicky levnější než válka).

Lidé se často ptají, jaká je záruka, že se ty největší z bezpečnostních agentur nespojí a neovládnu celou společnost. Taková záruka pochopitelně neexistuje. Jaká je však záruka, že se z libovolného státu nestane diktatura? Také žádná; a kolikrát už k něčemu takovému došlo! Proti tomu, aby bezstátní společnost ovládly její vlastní bezpečnostní agentury, však mluví mnohé. Krom toho, že o korporaci tak velké, aby měla potenciál zotročit nějaké větší území, většinou nerozhoduje jeden člověk, nýbrž mnoho

akcionářů, nejedná se jen o ovládnutí „obyčejných lidí“, neboť se na takovém území nachází mnoho ekonomicky silných subjektů (kterých je –ve všech oborech dohromady– patrně více než bezpečnostních agentur); a ty –ač třeba boj není jejich primárním zaměřením– se budou něčemu takovému nejspíše bránit (najmout žoldáky mohou i ony). Nemluvě o tom, že v anarchokapitalistické společnosti budou i „obyčejní lidé“ mnohem častěji ozbrojeni, což činí jejich ovládnutí silou daleko obtížnějším. Navíc i zbylé bezpečnostní agentury, které se nepřidaly k těm „zlým“, se agresorům postaví v první řadě, neboť co je pro firmu podnikající v daném oboru lepší reklamou než zažehnání takového nebezpečí? A co kdyby i přesto vše selhalo a společnost ovládlo pár mocichtivých korporací? Inu, pak by o našich osudech nerozhodovalo několik poslanců jako nyní, nýbrž několik akcionářů; tím nejkatastrofičtějším výsledkem konfliktu bezpečnostních agentur je vznik monopolu na násilí, tedy státu.

Zatím jsme se zabývali případy, kdy ke zločinu už došlo; ale jak by bylo možné zabránit těm, které se právě dějí? Předpokládejme, že lupič přepadl na ulici nevinného člověka a opodál stojí žoldák-pochůzkář bezpečnostní agentury, který neví, zda je dotyčný zákazníkem jeho zaměstnavatele; co teď? Oběť může zavolat onoho strážce pořádku na pomoc, čímž uzavře s bezpečnostní agenturou ústní smlouvu. Co když je ale útok již v pokročilejší fázi a oběť se nachází v bezvědomí? Zasáhne onen soukromý strážník i bez požádání? S největší pravděpodobností mu jeho zaměstnavatel takové pokyny dá. Zprvė nemůže vědět, zda není v ohrožení jeho klient; kdyby tomu tak skutečně bylo, pochůzkář by nezasáhl a případ vešel ve známost, lidé by patrně ztratili o služby takové bezpečnostní agentury zájem. Zadruhé může takovou pomocí bezpečnostní agentura získat nového zákazníka, neboť ten, komu zrovna zachránili majetek a možná i život, bude k uzavření smlouvy přístupnější. Zatřetí je možné, že i kdyby tento lupičův útok nesměřoval proti klientovi dané bezpečnostní agentury a žoldák jej nechal utéci, jeho příští obětí by zákazník jeho zaměstnavatele být

mohl, což by jej stálo další prostředky na jeho dopadení. A začtvrté existuje racionální předpoklad, že bezpečnostní agentury budou uzavírat smlouvy o vzájemném poskytování pomoci svým klientům v nouzi, neboť zabránit zločinu na místě je levnější, než jej vyšetřovat zpětně.

Často se lze setkat s námitkou, že budou-li bezpečnostní služby poskytovat soukromníci, chudí si je nebudou moci dovolit, takže je bude každý bezrestně okrádat a zabíjet. Tento problém vyřešil s pozoruhodnou elegancí volný trh středověkého anarchistického Islandu: poškozený chudák měl –coby oběť zločinu– nárok na odškodnění od pachatele (v případě vraždy byli odškodnění dědicové); část nároku předem daroval někomu bohatému, kdo měl prostředky jej vymoci. Takový dar byl pro boháče výhodný (mohl po zločinci vymáhat odškodné, aniž se mu cokoli stalo) a pro chudého též (nikdo mu nemohl bezrestně ubližovat). Lze předpokládat, že úplně stejně by mohli chudí uzavírat smlouvy s bezpečnostními agenturami, které by si místo poplatku vzaly část odškodného (oběť by dostala méně, ale získala by zastání proti agresorovi, které by si jinak nemohla dovolit).

Ač by se dalo o soukromých bezpečnostních složkách napsat ještě mnoho, dodržím svůj závazek článku příliš neprotahovat. Doufám, že i to málo, co se mi povedlo do tohoto textu vměstnat, přesvědčilo alespoň některé čtenáře o tom, že myšlenka společnosti bez státní policie není tak absurdní, jak by se mohlo na první pohled zdát. Kdo by si chtěl o tomto tématu přečíst více, tomu vřele doporučuji svého oblíbeného autora Murrayho Newtona Rothbarda, který se bezstátnímu zajišťování bezpečnosti věnoval v obrovském rozsahu v mnoha svých dílech; nebo také první komplexní texty na toto téma, které sepsal v devatenáctém stolení francouzský volnotržní ekonom Gustave de Molinari. Tolik tedy k ochraně před vnitřním nebezpečím; v šestnáctém –posledním– dílu se budeme zabývat obranou proti vnějšímu nepříteli.

15 a ½. Zločin a trest

Ačkoliv bylo v patnáctém dílu o volnotržní vymahatelnosti práva bezpečnostními agenturami zmíněno odškodné, které by po dopadení musel zaplatit zločinec své oběti, zatím jste se nikde v celém seriálu neměli možnost dočíst nic o trestání těch, kteří nějakým způsobem poruší cizí vlastnická práva. To bych rád napravil v rámci tohoto textu, ve kterém nabídnu několik alternativ, jak by se volný trh v anarchokapitalismu mohl s daným problémem vypořádat.

Proč několik? Inu, jak už jsme rozebrali v samotném úvodu, nikdo nemůže s jistotou předvídat volnotržní řešení žádného problému; kdyby to šlo, nebyl by žádný volný trh vůbec zapotřebí, neboť by stačilo nastavit pomocí centrálního plánování vše přesně takovým způsobem. Druhý díl však vysvětluje, že něco takového možné není, takže se musíme spokojit s nejistými předpoklady, které mohou být různě přesné v závislosti na tom, jak detailní je problém, kterého se týkají. Ač se tedy většina anarchokapitalistických myslitelů shoduje například na tom, jak by mohlo fungovat volnotržní školství, zdravotnictví, soudnictví či ochranné služby, panují v rámci trestání pachatelů zločinů značné rozpory, v rámci nichž vzniká mnoho teorií, ze kterých se chystám prezentovat tři a přidat svoji čtvrtou. Na čtenáři nechávám, aby posoudil, co mu připadá nejrozumnější, případně budu rád, navrhne-li v diskusi sám jiné řešení.

Než začnu s výčtem oněch teorií, rád bych vyjasnil pojem „napravit škody“, neboť jej budu používat při jejich popisování. Napravením škod jsou myšleny dvě věci. Zaprvé pokus o uvedení věci do původního stavu: jde-li o krádež, jedná se o navrácení majetku vlastníkov; vznikne-li škoda na neunikátním hmotném majetku (tím může být třeba plot), znamená to zakoupení nové takové věci (případně její oprava, je-li výsledek totožný, nebo souhlasí-li s tím majitel); je-li poškozen unikátní hmotný majetek (například Mona Lisa) či něčí zdraví, je řešením jednak zaplacení

všech výloh spojených s pokusem uvést onu věc do původního stavu (zrestaurování obrazu, léčba zlomeniny a podobně) a jednak zaplacení odškodného, jehož výši stanoví soudce na základě odhadu, kolik z původní hodnoty bylo (pro oběť) ztraceno, případně co si oběť musela vytrpět (bolest či trvalé následky). Rozlišení mezi unikátním a neunikátním majetkem ve sporných případech závisí na soudci. Zadruhé napravení škod zahrnuje zaplacení výloh za stíhání zločince a případné soudy plus odškodnění za dobu, po kterou nemohl majitel svůj majetek užívat (když třeba někdo zlomí programátorovi ruce a on kvůli tomu nemůže programovat, měl by mu –či jeho zaměstnavateli– proplatit ušlý zisk).

Nejpřísnější z teorií říká, že naruší-li někdo cizí vlastnická práva prokazatelně úmyslně, je oběť jediným člověkem, který může posoudit, jak bolestivou újmu jí agresor způsobil, takže trest pro něj určuje právě poškozený v rozsahu naprosto libovolném. V případě nechtěného porušení přirozeného práva pak musí ten, kdo je porušil, napravit škody. Osobně považuji tuto teorii za nejméně přijatelnou, neboť umožňuje ukládání drakonických trestů za směšné přečiny.

Podle jiné teorie zas útočník, který nerespektoval přirozená práva oběti v určitém rozsahu, musí jednak napravit škody, a k tomu má ještě oběť právo nerespektovat jeho vlastnictví v přesně stejném rozsahu, v jakém to předtím dotyčný provedl oběti. Ukradne-li tedy někdo milion korun, musí jednak vrátit zpět onen milion (a zaplatit veškeré výlohy spojené s jeho získáváním a případné ztráty, které okradený utrpěl proto, že nemohl s penězi disponovat) plus –coby trest– zaplatit oběti další milion. Zlomí-li někdo jinému ruku, musí jednak napravit škody a jednak mu dotyčný může také zlomit ruku (nebo se s ním dohodnout, že to neudělá, zaplatí-li mu ještě další odškodné nad rámec toho, co již zaplatil – jako trest).

Nejmírnější teorie zas říká, že by měl agresor v každém případě jen napravit škody a nic víc. Trestem mu mají být výdaje navíc, neboť by musel platit soudní výlohy, náklady na své stíhání, odškodnění za dobu, po kterou nemohla oběť se svým majetkem

disponovat, případné bolestné a tak dále. Toto řešení mi připadá ze všech nejpřirozenější; na druhou stranu se však obávám, že možná až příliš usnadňuje zločincům život.

Osobně se neztotožňuji ani s jednou z výše uvedených teorií, neboť považuji za nejlepší kombinaci dvou z nich. V případě, že někdo naruší cizí vlastnická práva, oběť by měla mít možnost zvolit, zda si přeje nápravu škod, nebo zda by raději porušila agresorova vlastnická práva ve stejném rozsahu. Pro škody způsobené na majetku budou rozdíly minimální (někdo vzal milion, takže okradený po něm buď požaduje milion zpět, nebo mu chce vzít jiný jeho milion; liší se to patrně jen tím, že v rámci napravení škod musí agresor ještě platit výlohy na soud, další odškodné a tak dále). Zajímavější situace nastává v momentě, kdy někdo poškodí zdraví jiného člověka. V takovém případě si může buď říci o standardní odškodné, nebo může z touhy po pomstě chtít agresorovi ublížit, ale je tu ještě další možnost: oběť si může vybrat porušení agresorových práv ve stejném rozsahu, v jakém to udělal on jí, avšak cílem není ho mrzačit, nýbrž od něj chtít peníze za to, že to neudělá, což může být více, než kolik by oběť vysoudila standardní cestou (nebo na to útočník nepřistoupí, nechá se raději poranit a oběť nedostane nic).

Ve všech výše uvedených příkladech je implicitně zahrnut předpoklad, že oběť porušení svých vlastnických práv přežila. Ale co když ne? Inu, v takovém případě její pohledávka vůči útočníkovi přechází na dědice, kteří se soudí s agresorem místo oběti. I z tohoto důvodu mi připadá teorie, podle které by se měl útočník pokusit pouze napravit škody, nedostatečná – zabije-li vám někdo dítě, potom maximum, které mu za to hrozí, spočívá v tom, že vám musí zaplatit hodně peněz. Podle mé teorie si můžete vybrat, zda chcete raději odškodné, nebo trest (buď můžete pachatele rovnou zabít, nebo pro něj vymyslet trest prakticky libovolný jiný, neboť on jej velmi pravděpodobně přijme raději než smrt).

Ptáte se, proč v tomto článku doposud ani jednou nepadlo slovo „vězení“? Inu, to proto, že ač je většina států s takovou oblibou

používá jako univerzální prostředek pro trestání viníků, je tato metoda patrně jednou z nejhlupejších, které lze vůbec vymyslet. Oběti zločincův pobyt ve vězení nepřináší žádný finanční užitek, maximálně pocit zadostiučinění z pomsty, kterého lze ale dosáhnout daleko snáze (i levněji; a to zejména pro daňové poplatníky, kteří s daným zločinem nemají nic společného). Zločinec sice ve vězení většinou trpí, což jej možná může odradit od další kriminality, jenže toho lze dosáhnout i jiným utrpením; uvěznění dotyčného s ostatními kriminálníky a donucení jej žít v této vybrané společnosti mu poskytne dostatek prostoru pro přijetí jejích morálních hodnot za své, nehledě na to, že od protřelých a zkušených zločinců se může naučit mnoho nových a zajímavých triků, které mu umožní zlepšit se v jeho „profesi“. A konečně jsou tu „všichni ostatní“, kteří se zločinem nemají absolutně nic společného, přesto jsou však státem nuceni platit jeho potrestání, které si nevybrali ani oni, ani oběť. Lze si snadno představit, že u obrovského množství zločinů by oběť volila vysoké finanční odškodné raději než pomstu, pachatel by též upřednostnil placení před uvězněním a občané by uvítali, kdyby nemuseli zločincův pobyt za mřížemi platit; proč ale volit řešení, které by vyhovovalo všem zúčastněným stranám, když tu máme jiné, mnohem horší, ale politiky a byrokraty uznané jako „osvědčené“?

Nehledě na to, že i v bezstátní společnosti není věznění pachatelů jako takové úplně vyloučeno. Například způsobí-li vám někdo zranění s vážnými trvalými následky, máte podle většiny z výše uvedených teorií možnost mu na oplátku způsobit zranění stejné. Dáte-li mu ale vybrat, zda se vámi místo toho nechá na pár let zavřít ve vězení, které mu na svém pozemku postavíte, zaplatíte mu k tomu hlídače a budete jej tam živit a zajišťovat mu základní životní potřeby, patrně bude souhlasit. Nabízí se zajímavá otázka, kolik lidí by asi dobrovolně zvolilo toto řešení (místo toho, aby si například nechali platit odškodné, nebo –když už by prahli po pomstě– pachateli něco provedli na oplátku), které by pro ně znamenalo pouze výdaje a žádný zisk krom zoologické zahrady s vězněm na dvoře. Něco mi říká, že mnoho takových by asi nebylo, kdyby to byly jejich

peníze, jejich pozemek, jejich starost, jejich ušlý zisk; když ale účty platí „společnost“, to se hned snáze rozhazuje v zájmu „vyššího dobra“.

Ač existuje nepřeborné množství alternativ, jak by volný trh v anarchokapitalistické společnosti mohl řešit problém trestání pachatelů (a já doufám, že další návrhy zazní v komentářích pod článkem), považuji za téměř jisté, že by výsledek nebyl tak nesmyslný jako stav, který můžeme vidět kolem sebe. Kdyby už totiž měly věznice v bezstátní společnosti nějak fungovat, patrně by v nich vězni byli nuceni pracovat a plody jejich práce by byly rozděleny mezi oběti a vězeňskou firmu; ale něco takového je jen velmi těžké předvídat, neboť miliony podnikatelů v rámci svobodného trhu prakticky vždy přijdou s lepším řešením.

16. Armáda

Poslední díl tohoto seriálu rozebírá téma pravděpodobně nejobtížnější – totiž obranu bezstátního území proti vnějšimu agresorovi, o kterém lze téměř s určitostí předpokládat, že se bude jednat o nějaký stát, neboť co svět světem stojí, se ještě svobodní lidé, kterým nikdo nevládne, nikdy nepokusili obsadit nějaké velké území a podrobit si tamní obyvatelstvo; války byly od nepaměti záležitostmi vlád a mocipánů, nikoliv jejich poddaných, kteří však vždy nesou následky a trpí za rozhodnutí svých vládců, kteří je maximálně dokáží čas od času –za jejich peníze– masovou propagandou přesvědčit o tom, že válku vlastně chtějí.

Jako odpověď na otázku, proč by nějakou oblast měli spravovat svobodní jedinci a nikoliv stát, jsem v celém seriálu vždy předkládal dva důvody: morálku a efektivitu. Stran morálky se nic nemění; výběr prostředků, které stát získává na národní obranu od svých poddaných tak, že jim hrozí násilím, pokud nezplatí, nemůže být označen za morální ani se značnou mírou fantazie. Ale co hůř, tato „národní obrana“ se velmi často v rukou politiků zvrhává v „národní útok“, ač se tomu tak neříká (asi každý stát má ministerstvo obrany a nejspíše žádný nemá ministerstvo útoku; navzdory tomu, co taková ministerstva mnohých států provádějí v praxi). Počet obětí všech válek za posledních sto let dosahuje zhruba tří set milionů; všechny tyto životy zmařily státy (které tu máme přece proto, aby se lidé mezi sebou v anarchii nepovraždili) a jejich armády.

Ale co efektivita? Ačkoliv i v provozování armády připisují typicky velcí anarchokapitalističtí myslitelé volnému trhu jeho obvyklou efektivitu, nemohu se s nimi v tomto bodě ztotožnit. Zamyslíme-li se totiž znovu nad tím, proč jsou volnotržní řešení o tolik efektivnější než státní, dojdeme k tomu, že důvodem je zejména obrovské množství podnikatelů, z nichž každý zkusí uspokojit zákazníky takovým způsobem, jaký sám považuje za

nejlepší, přičemž ti, kteří to udělají dobře, vydělají, zatímco ostatní prodělají (vizte první a druhý díl); obrovskou výhodou trhu oproti státu je jeho samočisticí schopnost, tedy že autoři špatných řešení trátí svůj kapitál a krachují. Žádná z těchto zákonitostí sice nepozbývá své platnosti ani v oblasti provozování armády, avšak neúspěšná obrana proti vnějšímu nepříteli, kterým musí být nezbytně někdo, kdo nectí přirozené právo (jinak by nebyl útočníkem), logicky znamená konec volného trhu na daném území; není tedy možné „beztrestně“ zkoušet různá řešení a dobrá od špatných rozlišovat pomocí zisků a ztrát, což jest alfou i omegou efektivity trhu. Z toho pochopitelně nijak neplyne, že by státní řešení bylo efektivnější; pouze dle mého názoru nelze říci, že by bylo automaticky oproti trhu neefektivní, což typicky velcí anarchokapitalističtí myslitelé předpokládají – dokonce i geniální Murray Newton Rothbard, který se národní obranou ve svých dílech zabývá docela podrobně, efektivitou trhu oproti státu v této oblasti argumentoval, aniž by se předtím jakkoli vypořádal s touto námitkou (i když možná proto, že odpověď znal a připadala mu příliš triviální, než aby ji nějak rozebíral).

Největší slabinu anarchokapitalistické společnosti spatřuji ve velmi omezené schopnosti zabránit pohybu nepřátelských vojsk po jejím území. Státy obvykle disponují velkým množstvím těžkých zbraní a techniky, jež byla vyvinuta přímo za účelem válčení a destrukce. Lze předpokládat, že svobodní lidé, které k pořízování takových nástrojů nikdo nenutí, jich budou mít méně; a i to omezené množství, kterým budou disponovat, se nemůže libovolně přesouvat kamkoliv bez souhlasu majitelů daných pozemků (a pokusí-li se o to někdo násilím, riskuje odpor, jehož potlačení stojí minimálně čas). Lze sice očekávat značnou motivaci kooperovat proti společnému nepříteli, leč nikdy to nebude tak snadné jako ve státu, který vlastní pozemní komunikace a jehož občané se spíše než přirozeným právem řídí nařízeními vlády.

Co se týče celkového objemu prostředků, které bude moci země o daném počtu obyvatel investovat do případného zbrojení,

nenacházím výhodu ani na jedné straně. Anarchokapitalistická společnost bude rozhodně ekonomicky mnohem efektivnější než stát (vizte první a druhý díl), nicméně lidé pravděpodobně nebudou ochotni masově dobrovolně obětovat válčení vše, co mají, včetně svých životů; to sice –až na výjimečné situace– neudělají ani pro svou vládu, nicméně ta má prostředky, jak je k tomu v případě potřeby donutit.

Nesporná výhoda anarchokapitalistické společnosti spočívá naopak v tom, že ač pravděpodobně není tak těžké dobýt území, na kterém se nachází, její efektivní ovládnutí se jeví jako úkol extrémně obtížný. Obsadí-li armáda jednoho státu území státu jiného, poražená vláda kapituluje a existující mocenské struktury na daném území začnou prosazovat vůli dobyvatele, který rázem získává efektivní moc nad obyvatelstvem, neboť to bylo už předtím evidované, ovládnuté, platilo daně a obecně se podřizovalo příkazům vlády; takže dojde jen ke změně toho, kdo vydává rozkazy – již existující prostředky k násilnému podrobování těch, kteří nesouhlasí, prostě jen využije někdo jiný. V anarchokapitalistické společnosti nic podobného neexistuje. Dobyvatel stojí tvář v tvář nikoliv masám, nýbrž jedincům, za které nikdo nemůže promlouvat a vyjednávat a kteří navíc často mluví jazykem, jenž útočnickovi vojáci typicky neovládají. Nemluvě o tom, že svobodní lidé budou –bez státních regulací a zákazů– patrně mnohem lépe vyzbrojeni. Aby agresor takové území konvenčním způsobem ovládl, musel by na něm vybudovat všechny mocenské struktury od nuly, což zahrnuje evidenci veškeré populace a její donucení podrobovat se zákonům, které odporují všemu, co kdy tito lidé znali a na co jsou zvyklí; to vše je nutné provést navzdory jazykové bariéře a zbráním v rukou svobodných jedinců, kteří jsou –na rozdíl od občanů států– zvyklí řešit své problémy sami. Útočící armáda může samozřejmě začít používat brutální donucovací metody, vyhlazovat města a zabíjet obyvatele dobytého území na potkání; když však toto vejde ve známost a napadení pochopí, že při setkání s cizím vojákem nemají co ztratit, budou tito na daném území prakticky jako na střelnici (je

třeba si uvědomit, že na každého agresorova vojáka bude pravděpodobně připadat několik ozbrojených obyvatel napadené země, kteří budou nejspíše střílet na potkání).

O tom, že není obtížnost ovládnutí bezstátní společnosti pouhou teorií, se v historii nejméně dvakrát přesvědčila Velká Británie. Dobyť mnohem menšího a slabšího Irsku jí trvalo několik století, neboť Irové neměli žádný stát a mocenské struktury, které by přenášely rozkazy na prosté obyvatelstvo. Angličané nemohli porozumět tomu, že bez jakékoliv formy státu mohli irští bojovníci, kteří s nimi uzavírali smlouvy, mluvit jen za sebe; nemohli nikdy zavázat jakoukoliv jinou skupinu irského obyvatelstva. Na podobný problém Britové narazili při dobývání Afriky, když se snažili podrobit si území kmene Ibo (o rozloze mezi sedmdesáti a osmdesáti tisíci čtverečních kilometrů, tedy velké asi jako ČR); jeho obyvatelé žili zhruba v souladu s libertariánskými principy a neměli žádné náčelníky či vůdce, které by museli následovat. Ovládnutí (tedy nikoliv pouhé dobytí armádou) tak malého kusu země bylo pro Brity obtížnější než podrobení celé Indie, kde mohli bez větších problémů vládnout po staletí, neboť jen přenášeli své rozkazy na vládnoucí indické prince, kteří je dále vymáhali na poddaných.

„No dobře,“ říkají si teď možná mnozí čtenáři: „ale nakonec Britové území kmene Ibo stejně dobyli a Irsko také, takže moc životaschopná ta anarchie přece jen nebude.“ Inu, ač většina historických anarchistických společností zanikla tak, že je dobytý nějaký stát, je třeba si uvědomit, že stejný konec čekal i většinu států. Prostě se objevila nějaká větší a silnější říše, která tu menší a slabší rozdrtila a obsadila. Všechny výše uvedené rozbory výhod a nevýhod států a bezstátních společností ve válce vycházejí z předpokladu, že se jedná o konflikt dvou srovnatelných soupeřů. Zvažujeme-li však konflikt zásadně nerovný, je pro jeho výsledek pravděpodobně irelevantní, jaká společenská uspořádání můžeme najít na jednotlivých stranách. Budeme-li například předpokládat konflikt USA a ČR, zvítězí nejspíše USA bez ohledu na to, zda bude na té či oné straně anarchokapitalismus či stát.

Jaký je ale vlastně důvod, proč třeba na ČR momentálně nikdo neútočí? Těžko říci. Žádná z vlád větších a silnějších států patrně nemá o naše území zájem. Kdyby takový zájem byl dostatečně silný, důvod se vždycky najde. Bylo by nastolením anarchokapitalismu takovým důvodem? Na tuto otázku dle mého názoru nikdo fundovaně odpovědět nedokáže. Buď by takové území nějaká silnější a větší země nemilosrdně zabrala, nebo ne. Každopádně i v případě, že by k invazi došlo a byla úspěšná, skončí anarchokapitalistická společnost opět jako stát, nic horšího nastat nemůže. Absurditu argumentu, že potřebujeme stát, protože anarchokapitalismus by mohl v nejhorším případě skončit tím, že budeme mít stát, asi není třeba příliš rozebírat.

Leč ani v případě, že by se v praxi ukázala trvalá neudržitelnost anarchokapitalistické společnosti na nějakém malém území (například v ČR) proti okolním státům, není nutné celý tento koncept zahodit jako nepoužitelný. Znamenalo by to pouze tolik, že pravděpodobně nedokáže odolávat obrovské přesile, což obecně nedokáže ani stát. I kdyby se nedokázala ubránit tak malá země jako ČR, nevypovídá to nic o tom, zda by se nedokázalo ubránit třeba anarchokapitalistické území současných Spojených států.

A konečně je možné i to, že kdyby se ukázal anarchokapitalismus funkční na nějakém území po určitý čas, byl by to pro občany všech států dostatečně přesvědčivý důvod ke snaze o nastolení téhož systému; v případě masového úspěchu takových snah by se náš svět mohl dostat do stavu, ve kterém obrana proti vnějšímu nepříteli nebude vůbec zapotřebí. Ano, svět bez států totiž zároveň znamená svět bez válek. Jistě, na různých místech by i nadále probíhaly různé lokální konflikty, nicméně dokud by tyto byly placeny z kapes těch, kteří je vedou, neměly by patrně potenciál narůstat do tak obřích rozměrů jako války států.

Boření mýtů

V tomto bonusovém dílu k seriálu o anarchokapitalismu budou rozebrány některé široce rozšířené mylné myšlenkové konstrukty, na něž lze velmi často narazit v diskusích o bezstátní společnosti a které se typicky vyznačují tím, že obsahují jakýsi implicitní předpoklad, který je v nich většinou velmi dobře ukrytý a navíc na první pohled vypadá pravdivě. Úkolem tohoto článku je na takové předpoklady poukazovat a následně je vyvracet.

Nemohu začít jinak než zmíenkou o brilantním francouzském mysliteli a ekonomovi, který se tohoto úkolu zhostil naprosto skvěle již v první polovině devatenáctého století. Není jím nikdo jiný než Claude Frédéric Bastiat. Ten své dílo „Co je a co není vidět“ zasvětil právě vyvracení rozšířených omylů; při jeho čtení se člověk jen těžko ubrání údivu, kolik věcí, které lidi pálily už před dvěma sty lety, je aktuálních dodnes, stejně jako kolik mýlek –vyvrácených po dvě staletí– jsou politici schopni stále opakovat a jejich voliči jim to věřit. Každému čtenáři vřele doporučuji „Co je a co není vidět“ přečíst – jedná se o krátkou úvahu, která je volně ke stažení na Internetu; k jejímu přečtení postačí hodina až dvě, během kterých získáte více –a kvalitnějších– znalostí, než absolvováním leckterého ekonomického –neřkuli snad politologického– kurzu. Já se však v rámci tohoto článku nebudu věnovat dvě století vyvráceným bludům; beztak to zmíněný francouzský myslitel udělal mnohem lépe, než bych já kdy dokázal.

Obrovský omyl, který si dle mého názoru zaslouží podrobnější rozbor, spočívá v poměrně rozšířeném zaměňování ceny a nákladů v oborech, které jsou prakticky zcela ovládané státem. Stejně jako fakt, že Carl Menger –jeden ze zakladatelů Rakouské ekonomické školy– již v roce 1870 vyvrátil Ricardovu nákladovou teorii hodnoty (hodnota statku odpovídá úsilí k jeho tvorbě vynaloženému) a nahradil ji subjektivní teorií hodnoty (hodnota statku je rovna

nejvyšší ceně, kterou je za něj někdo ochoten zaplatit), nezabrání komunistům houfně následovat Marxovo učení zakládající se na tomto vyvráceném omylu, nebrání ani dnešní všeobecná akceptace subjektivní teorie hodnoty (minimálně na intuitivní úrovni) tomu, aby lidé často sklouzávali k nákladové teorii hodnoty v případě posuzování akcí státu. Když pak stát například zaplatí cenu X za stavbu silnice, předpokládá se, že její hodnota je X (nedošlo-li ke zpronevěře); to však samozřejmě není pravda, neboť hodnota silnice je stále rovna částce, kterou by za ni lidé dobrovolně byli ochotni dát, což mohlo být klidně méně než X . V takovém případě se silnice neměla vůbec stavět (nebo se měla postavit – třeba horší – levněji). Se stejnými úvahami se lze setkat například ve zdravotnictví (lidé předpokládají, že cena nějakého zákroku je fixní a rovna současným nákladům; vůbec neuvažují, že může být klidně nižší a zákrok by měl být prováděn levněji – ač třeba méně kvalitně): mnoho lidí žije v představě, že kapitalistické zdravotnictví by vypadalo prakticky stejně jako to státní, jen by bylo jinak financované; tato představa (a všechny jí podobné) však odporují subjektivní teorii hodnoty a nahrazují ji dávno překonanou teorií nákladovou.

Jiný omyl, který však vychází ze stejných kořenů, bývá často vyjádřen námitkou: „Kdyby to či ono neplatil stát, lidé by na to dobrovolně peníze nedávali.“ I když pomineme, že taková tvrzení typicky vychází z přenesení současného stavu do anarchokapitalistického světa (příkladem budiž teze, že stát musí zajišťovat lidem důchody, protože oni sami by to nezvládli, neboť teď si na důchod dobrovolně také skoro nikdo nespoří; je však opomenut fakt, že lidé si dobrovolně nespoří na důchody zejména proto, že už to za ně dělá stát), zůstávají tu nějaké statky, pro které je skutečně pravdou, že kdyby je neplatil stát, lidé by nebyli ochotni je dobrovolně financovat v současném rozsahu. Co to ale znamená? Pouze to, že lidé upřednostňují jiné věci před těmito statky. Proč? Protože si za své peníze raději koupí něco jiného. Když tedy vláda nutí lidi násilím platit něco, co by dobrovolně nezaplatili, jsou na tom pak vždy hůře, než by byli bez onoho donucování.

Velmi často se lze od odpůrců anarchokapitalismu setkat s následující argumentací: „Jaká je záruka, že nějaká z bezpečnostních agentur –případně jiných mocných korporací– neovládnou celou společnost a všechny nezotročí?“ Inu, taková záruka pochopitelně neexistuje. Jenže to ani v žádném státu ne. Navíc, i kdyby k tomu došlo, bude mít taková korporace monopol na násilí a stane se vlastně státem. Takže toto „ukrutné selhání“ anarchokapitalismu znamená, že se změní ve stát. „Jistě,“ namítají mnozí: „ale není stát jako stát; korporace, která ovládne anarchokapitalistickou společnost, může být neuvěřitelně krutá a zlá.“ To sice může, ale proč tolik lidí předpokládá, že akcionáři velkých korporací budou dělat vždy to nejhorší, zatímco politici ve vládě (ať už libovolně) nikoliv? Vždyť jen pohleďte na morální profily našich současných politiků! Jaká je pravděpodobnost, že akcionáři nějaké korporace budou horší?

Dalším oblíbeným argumentačním nesmyslem je porovnávání anarchokapitalismu s neexistující a neuskutečnitelnou bájnou ideální společností, jež nemá žádné chyby, namísto srovnávání s nějakým konkrétním modelem (byť třeba teoretickým). Již nesčetněkrát jsem byl účastníkem či svědkem diskusí o anarchokapitalismu, ve kterých byl zastánce tohoto systému tlačěn svými oponenty do pozice, ve které musel obhajovat bezstátní společnost v naprosto absurdních scénářích (v tom nejextrémnějším, který jsem zažil, se dokonce nacházelo podomácku vyrobené zařízení na tvorbu černých děr), přičemž když uzná, že by výsledkem byla nějaká nespravedlnost, případně něčí smrt, je anarchokapitalismus ihned zesměšňován a považován za špatný. Jako kdyby státy nic podobného nezapřičiňovaly, jako kdyby v současném světě nebyly války, ve kterých lidé umírají po milionech, jako kdyby neexistovaly gulagy a koncentrační tábory, jako kdyby nebylo žádné zlo. Je vždy třeba mít na paměti, že asi žádný anarchokapitalista nepovažuje bezstátní společnost za ideální a bezchybnou; pouze za nejlepší reálné možnou.

Vyskytne-li se ve státě ovládané společností nějaký všeobecný problém, lidé mají tendenci volat k nápravě vládou. Něco je špatně? No tak se to prostě zakáže, není snazšího řešení. Málokdo však už přemýšlí nad tím, jaké vedlejší efekty takový zákaz bude mít. A když už se někdo výjimečně zamyslí nad přímými důsledky zákazu jako takového, jen zřídka zahrne do svých úvah i cenu za jeho prosazování. Budou-li se vynakládat prostředky na vymáhání zákazu, logicky musí chybět jinde. Volat po státním zásahu by měla být vždy až poslední možnost (nejlépe tak moc poslední, aby k ní vůbec nedošlo).

V naší společnosti je navíc nemálo případů, kdy je samotný problém vyvolán nějakým zákonem či regulací. Typickým příkladem je například to, když státy napřed donutí své občany povinně přijímat nekrytou měnu a bankám dají možnost tuto měnu emitovat, aby pak musely vytvářet další „regulace“, jimiž banky v této činnosti omezí, ač by bohatě stačilo zrušit ty zákony, které tento stav zapříčiňují. Mimochodem, kdo uhodl, proč je slovo regulace v uvozovkách? Inu, reguluje-li první zákon něco a druhý jej oslabuje, je druhý zákon deregulací, nikoliv regulací. Z toho mimo jiné plyne, že takzvaná „deregulace“ bankovníctví, tak často označována za příčinu krize, byla ve skutečnosti regulací (zákony vnucující povinnost přijímání národní měny a umožňující bankám její emisi, jsou regulační; zákony, které je oslabují, jsou pak deregulační; ergo oslabení těchto oslabujících zákonů představuje regulaci).

S ohledem na to, že podobných mýtů jsou v myslích široké veřejnosti zasety stovky, mohl bych pokračovat ještě dlouho; a protože na to v rámci seriálu není prostor, vytvořil jsem na svých stránkách sekci, kde se vyvracením rozšířených nepravd zabývám. Prohlédnout si ji můžete na adrese ankap.urza.cz; lze počítat s tím, že ji budu postupně rozšiřovat (doposud jsem tak alespoň činil).

Tento díl však nemohu uzavřít jinak než slovy známého šéfkuchaře Zdeňka Pohlreicha, jehož názory jsou sice místy socialistické, nicméně krásně vystihl princip, proč jsou lidé tak

náchylní k odmítání libovolných změn (mezi které pochopitelně patří i přechod k anarchokapitalismu): „Víte, co většinou lidi považují za nejhorší na každý změně? Že potom je to jiný.“ A skutečně; kolik argumentů proti anarchokapitalismu spočívá de facto pouze v tom, že by něco bylo jinak?

Závěr

Tímto článkem seriál o anarchokapitalismu končí. Upřímně doufám, že alespoň některým čtenářům přinesl něco zajímavého, případně vysvětlil potenciální nejasnosti ohledně tohoto myšlenkového směru; a je-li díky tomuto seriálu něčí pohled na svět nyní liberálnější, byla má snaha úspěšná a čas strávený psaním přinesl kýžené ovoce.

Čas od času jsem tázán, jak si vlastně představuji „zavedení“ či „nastolení“ anarchokapitalismu v praxi, leč odpověď na tuto otázku k popisu bezstátní společnosti nepatří, takže ji v žádném z předchozích článků nenajdete; využiji však pro ni tento prostor. Jediným způsobem, jak změnit naši společnost v anarchokapitalistickou, je přesvědčit dostatečný počet lidí o kráse svobody a nedotknutelnosti vlastnických práv jako cestě k ní. Čím více lidí této myšlence uvěří, tím více jich začne v demokratických volbách dávat své hlasy liberálnějším politickým stranám, které zas dají veřejně zaznít dalším liberálním myšlenkám, jimiž ovlivní další a další jednotlivce. Změna musí přijít zdola (od „obyčejných lidí“) i shora (od politiků); stát by se měl sám začít zmenšovat, stávat se slabším, méně omezujícím a svobodnějším. Až bude dostatečně malý a umožní soukromým subjektům plně –bez regulací– konkurovat ve všech oblastech, do kterých nějak zasahuje, lidé se budou moci přesvědčit, že vlastně není potřebný. Bude-li takových jedinců s nezanedbatelnou silou dostatečný počet, vznikne pro ně možnost adekvátní obrany proti agresivnímu státu; tento již však bude slabý a mírumilovný, takže se odpůrce možná ani nepokusí násilím ovládnout.

Právě jsem naznačil, jak by dle mého názoru anarchokapitalismus mohl být uveden do praxe. Rád bych ale ještě explicitně napsal pár slov o tom, jak by tomu být rozhodně nemělo, respektive jak to v žádném případě ani udělat nelze. Cestou k anarchokapitalismu

z principu nemůže být revoluce či převrat; uchopí-li moc do rukou nějaký revolucionář, může nastolit téměř libovolný režim, avšak ne takový, který principiálně vylučuje už samotný fakt, že někdo drží v rukou moc. Anarchokapitalismus v žádném případě nelze prosadit násilím, neboť není možné lidi donutit k tomu, aby si vážili své svobody, nečiní-li tak z vlastního přesvědčení; lze je přinutit budovat lepší zítřky v komunismu, obsazovat více prostoru pro vyšší rasu v nacismu, řídit se výsledky voleb v demokracii, na slovo poslouchat vládce v monarchii, avšak není možné je násilím dotlačit ke svobodě, neboť takové prostředky jsou v přímém rozporu s cílem. I kdyby někdo silou převzal vládu, následně ji zrušil a moci se vzdal, bude nastolena záhy vláda jiná, nepřejí-li si lidé žádnou vládu nemít. Útočné násilí je tedy prostředkem nejen nevhodným a morálně nepřijatelným, ale ještě navíc nevedoucím k cíli, neboť je s ním v ostrém protikladu.

Ačkoliv celý seriál tímto článkem skončil, je možné, že k němu budou přibývat ještě další díly (avšak už nepravidelně), narazím-li na téma, které stojí za samostatný článek. Máte-li někdo z vás na takové téma návrh, které by za další díl stálo, uvítám, dáte-li mi vědět (ať už do diskuse, nebo na mail, jehož adresa je uvedena v úvodu).

Závěrem bych rád poděkoval za faktické připomínky, náměty, diskuse o člancích a jazykové korektury následujícím lidem: OC, Rygadwyn, Kadet, Katina, Malcik, Rose, Triss, Ayesha, Katy, Jana Ž., Jana R. a Jana K.; ti všichni četli články ještě před jejich publikací a pomohli mi je dostat do jejich finální podoby. Děkuji vám.

Ačkoliv mám slabost pro přirovnání, snažil jsem se jim v celém seriálu vyhnout, neboť často bývají zavádějící a nepřesné; zde, úplně na konci a pod čarou, si přece jen jedno neodpustím:

Představme si zemi, ve které žijí nikým neomezovaní lidé; ti spolu svobodně směřují své statky a nikdo jim do jejich obchodů nezasahuje. Pak přijde skupina „chytrých hlav“, která uprostřed daného území vybuduje obrovský tunel. Na jednu stranu tohoto

tunelu shromáždí spotřebitele, na druhou stranu producenty. „Chytré hlavy“ vyslechnou přání spotřebitelů, dle svého uvážení je upraví, vyberou od nich peníze a skrz tunel je dopravují k producentům, kteří vyrábějí na základě zadání, jež k nim přicházejí z tunelu. Veškerá směna určitých typů statků mimo tunel je zakázána. Z producentů i spotřebitelů se tak stávají indiferentní masy, ztrácí se individualita. Spotřebitelská přání jsou tlumočena přes prostředníka; statky, které z tunelu vycházejí, jsou rozdělovány mezi spotřebitele nezávisle na platbě, klíčem je vůle „chytrých hlav“ a také to, jak moc kdo křičí, že potřebuje. Na druhé straně tunelu se zas producenti nesnaží poskytovat své služby na míru spotřebitelů (stejně jejich preference vlastně ani neznají), nýbrž jen podle přání správců tunelu.

Čirým bláznovstvím je pak hledání prvotní příčiny nespokojení lidí –oproti stavu, kdy mohou obchodovat přímo– v tom, že si třeba „chytré hlavy“ sem tam nechají něco pro sebe (zpronevěra), že se v tunelu někdy nějaké peníze poztrácejí (vysoké náklady na provoz ministerstev), že občas některý z producentů či spotřebitelů uplatí správce tunelu, aby pro sebe získal výhodu (korupce), případně že jsou správci tunelu neschopní a neochotní (běžný stav státního úřednictva). Tyto problémy určitě existují; jsou však jen druhořadé. I kdyby se povedlo je vyřešit či odstranit, výsledný stav se příliš nezlepší. Primární problém je pochopitelně samotná existence onoho tunelu, ve kterém se z jednotlivců s individuálními preferencemi stávají jen šedé masy, ztrácejí se tam spousty informací a vůbec je celá ta roura úplně na hovno.

A to už je doopravdy konec; napsal jsem 34281 slov, abych poté mohl –prost vší unáhlenosti– konstatovat, že stát je na hovno.

Literatura

- Ball, Michael a Sunderland, David: An Economic History of London 1800–1914
- Bartoš, Josef: Dějiny Moravy, Díl 4., Svobodný stát a okupace
- Bastiat, Claude Frédéric: [Co je a co není vidět](#)
- Block, Walter: Defending the Undefendable - [Obhajoba neobhajitelného](#)
- Hardin, Garrett James: [Tragedy of the Commons](#) - Tragédie obecní pastviny
- Málek Petr: [Opomíjená ekonomická kalkulace](#)
- Mises, Ludwig von: [Bureaucracy](#) - [Byrokracie](#)
- Mises, Ludwig von: [Human action](#) - [Lidské jednání](#)
- Mises, Ludwig von: [The Theory of Money and Credit](#)
- Rothbard, Murray Newton: [For a New Liberty](#) - [For a New Liberty](#)
- Rothbard, Murray Newton: [Man, Economy and State](#)
- Rothbard, Murray Newton: [Power and Market](#)
- Rothbard, Murray Newton: [The Ethics of Liberty](#)
- Rothbard, Murray Newton: [What has government done to our money?](#) - [Peníze v rukou státu](#)
- Řihák, Hynek: [Ne až tak divoký 'divoký' kapitalismus](#)
- Smith, Adam: An inquiry into the nature and cause of the wealth of nations - [Pojednání o podstatě a původu bohatství národů](#)

Obsah

Úvod	2
1. Vzácné zdroje a systém cen	7
2. Proč selhává centrální plánování	12
2 a ½. Nemožnost ekonomické kalkulace v centrálním plánování	17
2 a ¾. Problém ekonomické kalkulace očima jednotlivce	21
3. Přirozené právo	25
4. Podpora nezodpovědnosti vede k více nezodpovědným	31
5. Peníze	36
6. Hasiči	41
7. Kultura	46
8. Školství	51
8 a ½. Školství a svoboda	56
9. Sociální systém	61
10. Zdravotnictví	66
11. Veřejná prostranství a svoboda slova	71
12. Silnice a dopravní pravidla	76
13. Životní prostředí	81
14. Soudnictví	86
14 a ½: Svobodné soudnictví a přirozené právo	91
15. Vymáhání práva	94
15 a ½. Zločin a trest	99
16. Armáda	104
Boření mýtů	109
Závěr	114
Literatura	117
Obsah	118